1081
A14.
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0392 8956

→ 9/3

DE HARTSLAG VAN ONS BUITENLANDS BELEID

492938.

Dr B. W. KRANENBURG

DE HARTSLAG VAN ONS BUITENLANDS BELEID

EEN STUDIE OVER DE GRONDSLAGEN VAN ONZE ONAFHANKELIJKHEID IN EUROPA EN OVERZEE

VAN GORCUM & COMP. N.V. (G. A. HAK & H. J. PRAKKE)
AAN DEN BRINK - ASSEN - MCMXLIX

BAND EN STOFOMSLAG VAN HENK KRIJGER

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

GEDRUKT TER BOEKDRUKKERIJ VAN VAN GORCUM & COMP.

Voor W.

Van dezelfde auteur verscheen eerder:

1937. „De Hoofdtrekken van het Internationale Betalingsverkeer" (verkorte titel), Dissertatie Leiden, Assen 1937.

„Het Toezicht op de Gulden", Assen 1937.

„Staat en Bankwezen", Assen 1937.

1947. „Monetair Beleid en Politiek Gedrag", Almelo 1947.

1948. „De UNO en het Machtevenwicht", bijdrage feestbundel Prof. R. Kranenburg, Alphen a/d Rijn 1948.

Artikelen in „De Opbouw" 1935—1940 over handelspolitieke, monetaire en internationale onderwerpen, tal van courantenartikelen over internationale zaken.

INHOUD

HOOFDSTUK I	Over de roeping van het buitenlands beleid	blz.	7-19
HOOFDSTUK II	Over de constanten: territor	„	20-30
HOOFDSTUK III	Over de constanten: het volkskarakter	„	31-39
HOOFDSTUK IV	Over de variabelen ideologie en belang	„	40-49
HOOFDSTUK V	Traditie	„	50-61
HOOFDSTUK VI	Collectieve veiligheid? Een droom van 1920-1936	„	62-75
HOOFDSTUK VII	Hoop en Vrees Realiteit 1918-1940	„	76-92
HOOFDSTUK VIII	De Uno en het nieuwe machtenevenwicht	„	93-113
HOOFDSTUK IX	Overzee	„	114-132
HOOFDSTUK X	Onze partners	„	133-159
HOOFDSTUK XI	Uitzicht	„	160-164
PERSONENREGISTER		„	165-167
ZAKENREGISTER		„	168-170

TEN GELEIDE

Niets drukt de mens meer dan onzekerheid en voor velen is de gebleken ongewisheid van het bestaan der natie zelfs tot een ondraaglijke kwelling geworden. Geen grote en bewuste buitenlandse traditie, gelijk landen als Engeland, Frankrijk en Rusland bezitten, biedt dezulken in dit land troost. Het tergende gevoel dan ook, dat onze onafhankelijkheid slechts de waarde heeft van een pion in het spel van de grote machten van de tijd, heeft velen tot vertwijfeling of moedeloosheid gebracht. Tegen deze gevaarlijke gevoelens komt de schrijver van deze studie op. Daartegenover poneert hij, zoals de titel ook suggereert, een zeker rythme, een bepaalde orde dus in de dynamiek der gebeurtenissen op het terrein van het buitenlands beleid. De problematiek op dit stuk zou ook voor Nederland ten gevolge van constante factoren een historische eenheid vormen. Zou deze opvatting zijn waar te maken, dan zou menigeen zich meer met de loop der gebeurtenissen vertrouwd kunnen maken en daardoor meer vertrouwen in de toekomst kunnen stellen. Dan immers zou men zich niet geheel overgeleverd behoeven te voelen aan een willekeur van onberekenbare beslissingen, die ieder ogenblik de existentie van de natie in het geding kunnen brengen.

Ondanks het rythme en de orde in de gebeurtenissen en het beleid, dat de schrijver veronderstelt en waaraan hij vorm tracht te geven, wordt het internationaal gebeuren, voor zover ons oog kan zien, inderdaad door mensen en menselijke besluiten gemaakt. Het is echter naar de mening van de schrijver een dwaling te menen, dat deze mensen in vrijheid handelen; zij zijn onderworpen aan op hen inwerkende krachten, die hun handelen goeddeels bepalen. In de eerste hoofdstukken, handelende over de constanten in het buitenlands beleid, heeft de schrijver getracht enige dezer krachten voor onze natie te vatten en te analyseren. In deze hoofdstukken wordt gesproken over het Nederlandse territoir en het Nederlandse volkskarakter als constante factoren in het buitenlands beleid. In de volgende hoofdstukken worden dan behandeld de Nederlandse

ideologieën en geijkte belangen als variabele, maar toch voor ordenend onderzoek vatbare componenten van ons buitenlands beleid, terwijl een hoofdstuk over de in dit land te weinig bewuste traditie als synthese volgt.

Op basis van bovenvermelde historische systematiek wordt dan de ontwikkeling van ons buitenlands beleid sinds 1918 geanalyseerd in de hoofdstukken over de droom van de „Collectieve Veiligheid" en de realiteit van de door Churchill gegeselde periode van „Hoop en Vrees", voorafgaande aan de volgens hem „overbodige" tweede wereldoorlog. Een hoogst belangrijke periode van buitenlands beleid inderdaad, die zich echter vrijwel geheel buiten de publieke opinie achter de muren van ons Departement van Buitenlandse Zaken voltrok. De nieuwe na-oorlogse periode wordt besproken in het hoofdstuk „De UNO en het nieuwe Machtenevenwicht". De Indonesische quaestie is nu een brandpunt van wereldpolitiek en binnenlands beleid. Een hoofdstuk over het buitenlands beleid Overzee, zowel in de West als in Indonesië, behandelt dit speciale gezichtspunt. Daarbij blijkt, hoe Indonesië steeds onze internationale zorg was! Tenslotte wordt, na een hoofdstuk over onze grote partners, in het hoofdstuk „Uitzicht" een blik vooruit geworpen.

Al ziet dus de schrijver een zeker rythme in het gebeuren op basis van de door hem besproken constanten, een ontwikkeling der geschiedenis, welke zich naar bepaalde door de mens te vatten normen, culturen of perioden zou ontrollen, wordt niet verondersteld, een evolutieleer in de historie zelfs bewust verworpen. In zeer algemene zin wordt echter een dialectische ontwikkeling ook in de geschiedenis, hier zich uitende in de dialectiek van het machtenevenwicht, aanvaard. De zin der gebeurtenissen blijft echter een geheim, de mens is onverbiddelijk aan zijn lot onderworpen.

De behandeling van de stof is systematisch naar de boven aangegeven gezichtspunten. De chronologie is derhalve onderworpen aan de systematiek, hetgeen in de geschetste opvatting mogelijk is. Voor de chronologische geschiedschrijving op dit stuk wordt verwezen naar Dr C. Smit, De Buitenlandsche Politiek van Nederland, Den Haag 1945, zomede de aangehaalde werken. De contemporaine gebeurtenissen zijn behandeld met de soberheid, die de tijdgenoot past.

Wierden (bij Almelo), 15 Maart 1949.

HOOFDSTUK I

OVER DE ROEPING VAN HET BUITENLANDS BELEID.

Men weet het: een gelukkig volk heeft geen geschiedenis . . . ., maar ook geen zin voor het buitenlands bestel. Zijn wij voorbijgaand en tot voor kort zo gelukkig geweest? Zeker, maar eens maakten wij historie en het was in die jaren, dat ons lot hing aan de zijden draad van een gelukkig buitenlands beleid, dat door machtige harten werd gestuwd. De volksziel trilde met de spanningen in de buitenlandse politiek in de uren, waarin het lot klopte aan onze poorten. Maar er kwamen immers ook tijden, waarin ons lot niet op de weegschaal der machten scheen te liggen. Lange jaren was dit zelfs het door velen hoog gestelde doel, waarnaar wij met onze macht of onmacht gingen streven. Het was vooral na 1713, toen de Vrede van Utrecht naar de mening der vroede vaderen teveel van onze krachten had geëist. Jammerlijk was het loon, dat deze politiek ging innen: dienstbaarheid aan anderen, handel met nationale waarden en waardigheid eerst, interventie van derden (Pruisen en Engeland, dan Frankrijk) vervolgens, inlijving ten slotte. Het was, of alle geest-kracht in de wende der tijden van het begin der negentiende eeuw was gedoofd. Niemand minder dan Thorbecke slingert bittere verwijten naar de hoofden der leidende mannen, die éénmaal de hervormingsplannen van Simon van Slingelandt fnuikten en ander-maal in de Franse tijd een jammerlijk schouwspel van onmacht te zien gaven [1]). Hoe smartte het Thorbecke, dat het faillissement van de Nederlands-Belgische eenheid in 1830 opnieuw het einde betekende van een zojuist in 1815 opgenomen draad ener levende Europese politiek. Moest men dan weer in de oude apathie verzinken, moest het nationale leven dan toch de krachtige impulsen ener bewuste buitenlandse gedragslijn missen? Het is zo gegaan, enkele op-flakkeringen daargelaten, tot 10 Mei 1940. Hoogstens kan men in het morele credit onzer buitenlandse politiek schrijven de voor-zichtige pogingen tot medewerking aan de opbouw ener inter-nationale rechtsorde gedurende de Volkenbondsjaren. De fatale invloed van de U.N.O.-diplomatie, bozer dan de geheimste diplo-matie van weleer, doet ons zelfs dit betwijfelen. Wij mogen ons

gelukkig prijzen, dat het beleid overzee in de negentiende eeuw en het begin van de twintigste (Sumatratractaat, pacificatie van Atjeh) nog énige impulsen aan ons nationale leven en onze internationale taak wilde geven .... toch nog te weinig. De Duitse bezetting vond ons immers geheel onvoorbereid op ieder gebied en zeker op het diplomatieke. De Indonesische quaestie na 1945 heeft ons echter het spel der machtsverhoudingen weer in volle bitterheid doen kennen. Het wankele evenwicht in Europa, wordende na de nederlaag van Duitsland in 1945 tot een slepende kwaal, stelde ons anderzijds de wet bij de deelname aan het Pact van Brussel in 1948 en Atlantisch Pact in 1949. Aldus leerden wij weer luisteren naar de hartslag van ons buitenlands beleid.

Maar hoe was destijds afzijdigheid mogelijk? Indien al niet wij zelve ons actief bemoeiden met het buitenlands beleid, bemoeide dan het buitenland zich niet met ons? Dat scheen uiterlijk wel mede te vallen. Reden dus tot trots? Och arme, wij verbeeldden ons na 1713 en in de eeuw van 1840 tot 1940 wel degelijk een buitenlands beleid te hebben en wij wentelden ons veilig en behagelijk in de veiligheid, die hetzelve scheen te beloven. Wij hadden de steen der wijzen gevonden, een toverformule, een stelsel met verscheiden namen als daar zijn de neutraliteitspolitiek, de afzijdigheidspolitiek en de zelfstandigheidspolitiek. Zij was een illusie, maar wie gelooft niet gaarne zijn illusie? En scheen geen zegen op haar te rusten?

De neutraliteitspolitiek — laten wij haar voorlopig zo noemen — was van farizeïsche afkomst, maar dat merkte niemand. Integendeel, haar weg was geplaveid met edele voornemens, men praalde haar ter ere met onzelfzuchtige plannen. Maakte zij in tijd van oorlog het vaderland niet tot een oase in de gloeiende woestijn van haat en leed en zou niet van ons mede de verzoening uitgaan in het telkens weer verscheurd en verbloed Europa? Wij zouden wonden helen en begrip bemiddelen — en onze prijs was heus niet hoog: men behoefde ons er slechts buiten te laten. Wij deden niet aan hoge politiek, o neen. En was dat niet het belang van de strijdenden zelf, niet te vergeten ook dat van de internationale handel, deze zenuw van het internationale leven, waaraan ook in oorlogstijd door Heren Staten veel te verdienen was? O volkenrecht, bescherm toch de internationale handel der neutralen, laat toch de neutralen drinken aan Uw borst! Zelfs een man als Van Vollenhoven, wiens machtige stem in 1918 [2]) riep om de rechtvaardige *bestraffingsoorlog*, bepleitte nog in 1913 [3]) een generaliteitsmacht ter internationale rechtshandhaving, heel

goed, maar waarmede aan te vangen? Met de bescherming der rechten van de neutralen.... waarop ook Heren Staten reeds in al hun verdragen met Engeland de nadruk hadden gelegd. [4])

Maar besefte men wel het diepe verval, waaruit de conceptie der neutraliteit voortkwam? De onzijdigheid betekent niet meer of minder dan het afzien van iedere beoordeling van de zedelijke of juridische inhoud van een conflict. Zo in 1914: waarom streed men eigenlijk in Europa? De neutraliteit verbood daarnaar te vragen. Zie, dat was nu het farizeïsme. Men mocht niet vragen, of het recht misschien vertrapt, de zwakke mishandeld of onze broeder vermoord werd. Voor ieder had men een glimlach, voor de beul en zowaar voor het slachtoffer ook, want beiden waren partijen in het conflict, dat men niet beoordeelde, welks afloop onverschillig was — zo veinsde men — mits men ons slechts met rust liet. En dat zou de beul vast doen, indien zijn eerste slachtoffer gehangen was, want namen wij de volkenrechtelijke regelen der neutraliteit niet stipt in acht? Wél waren ook België en Luxemburg in 1839, resp. 1868 met alle middelen der volkenrechtelijke kunst geneutraliseerd, maar *ons* zou hij zeker sparen.... Zie, dat was nu het onechte: wij dachten ook in de eerste wereldoorlog anders dan wij vóórgaven. Wij wisten heel goed, dat de situatie der neutralen was als die van Odysseus in het hol van de reus Polyphemus. De reus (Duitsland) schepte behagen in Odysseus en beloonde hem met de toezegging: „U eet ik het laatste op". Welk recht hebben neutralen zich op het volkenrecht te beroepen? Wat deden zij, wanneer hun broeder om recht schreide? Zij verklaarden zich neutraal. De oorlog is steeds rechtschennis van één der beide zijden, al kan de zaak zeer gecompliceerd zijn, maar de neutraliteit verwacht recht, óók van de rechtschenner, gelijk de onnozele renteloos denkt te lenen van de woekeraar. Maar zo onnozel waren wij niet: in wezen was onze neutraliteitspolitiek een stukje machtspolitiek, zij het in de vorm van onmachtsbeleid, gehuld in de hermelijnen mantel van het recht.

Wij moeten de neutraliteit nog dieper in het boze hart zien. Zij bestond reeds in de antieke wereld der Grieken: hoe gaarne bleven de kleinen buiten de titanenstrijd van Sparta en Athene. Wij kennen zelfs de Chalcydische vredesbond tot dat doel. Maar ditzelfde van geest overrijke Hellas schonk ons in metalen stijl het klassieke noodlotsdrama van de neutraliteit: het is Thucidides, die verhaalt van de noodlottige onderhandelingen der neutrale Meliers met de belligerente, machtige Atheners.

Het volgende tijdperk der geschiedenis breekt aan, thans zal Rome het politieke beeld der oude wereld vormen. De Romein is gewend te overwinnen en te heersen. Titus Livius drukt het in Caput XXXII kernachtig uit: „Romanos oportet aut socios aut hostes habere", de Romeinen kunnen òf bondgenoten òf vijanden hebben. Wie niet vóór mij is, is tegen mij. Wat klinkt dit ons geslacht bekend in de oren niet? Eindeloos vaak, in eindeloos lange jaren gilde de Wilhelmstrasse soortgelijke opvatting in onze gekwelde oren: „Vóór of tegen Europa!" En thans: vóór of tegen Moskou....

De Romein kende dus geen neutraliteit, omdat hij geen gelijken kende, er was slechts verschil tussen vrijwillige en gewelddadige onderwerping. Voor de Griekse zowel als voor de Romeinse antieke wereld gold trouwens als normale toestand de oorlog, als uitzondering de vrede. Hier bracht nu het Christendom een totaal nieuwe conceptie, die van het universalisme: geen mens verheffe zich boven zijn medemens, God's kind als hij. Nadat Tertulianus' rigoureus verbod van oorlogvoeren met en na de verheffing van het Christendom tot staatsgodsdienst was verlaten en de geesten zich nader op de verhouding van het Christendom tot maatschappelijke verschijnselen bezonnen, leggen Ambrosius en Augustinus ± 400 de nieuwe grondslagen der theorie van oorlog, vrede en neutraliteit. In geniale lijnen tekent Augustinus het probleem van oorlog en vrede, onrecht en rechtshandhaving. Wij ontlenen het volgende aan twee vrij recente en voortreffelijke werken van Katholieke geestelijken, met name Pater D. Beaufort [5]) en Pater Robert Regout [6]), wiens nobele persoonlijkheid tot diepe droefenis in Dachau aan Duitse woestheid ten offer viel.

Voor Augustinus kan een oorlog geoorloofd en zelfs verplicht zijn, mits de volgende voorwaarden zijn vervuld:

1. *Auctoritas principis*: (Bevoegdheid van vorst)	slechts het hoogste staatsgezag kan oorlog voeren. Lagere organen hebben zich tot hogere te wenden.
2. *Causa justa*: (rechtvaardige reden)	verdediging, herneming van hetgeen ontnomen is en bestraffing van de bedrijver van onrecht.
3. *Intentio recta*:	eerlijke bedoeling.
4. *Justus modus*:	rechtvaardige wijze van oorlogvoeren.

Het doel van de oorlog is voor Augustinus de vrede. In wezen is dit nog de omschrijving der voorwaarden, die voor het opleggen

van sancties vereist zijn in de Charters van Volkenbond en U.N.O. Indien dus de rechtsvrede door een rechtsbreuk is geschonden, dient een oorlog de rechtsvrede te herstellen. Dat de oorlog een vloek is, niemand beseft het meer dan de oude Kerkvaders, daarom dient er ook proportie te bestaan tussen het te herstellen onrecht en het leed van de oorlog. Dit is weer de grond, waarmede het Vetorecht in de Veiligheidsraad wordt gerechtvaardigd! Maar het onrecht mag niet ongestraft voortwoekeren. Hoe kan zich echter een vorst of een orgaan met het hoogste staatsgezag een recht tot bestraffing van andere staten aanmatigen? Wel, dit is mogelijk, omdat de rechtsschenner zich door zijn schennis maakt tot ondergeschikte van de rechtshandhaver. In het U.N.O.-Charter onderwerpt men zich met zoveel woorden. Oorlog wordt gevoerd voor het algemeen heil *en* voor dat dergenen, met wie wordt gestreden, zo zegt het Thomas van Aquino. In zekeren zin hebben misdadigers *recht* op bestraffing. In deze gedachtengang is geen plaats voor neutraliteit. Reeds Ambrosius zegt het: „Wie het onrecht niet van zijn naaste weert, indien hij kan, is even schuldig als de bedrijver van het onrecht".

Zo oordelen Ambrosius en Augustinus, Isidore van Sevilla, Paus Nicolaas I in zijn beroemde antwoord op de vragen der Bulgaren in 866, de samenstellers der canonieke verzamelingen, Thomas van Aquino, de samenstellers der summae casuum en de grote Spaanse geleerden van de zestiende eeuw, Vittoria, Suarez en ten slotte ook onze Grotius [7]). Wij laten de verschillen in nuance hier achterwege, men kan dezelve bij Regout en Beaufort met liefde en scherpzinnigheid vinden aangeduid. Het is de verdienste van beiden de continuïteit in de leer te hebben aangetoond.

Hoe weinig bewust bij de oude schrijvers het leerstuk der neutraliteit was, moge blijken uit hun klassiek voorbeeld van een rechtvaardige grond (justa causa) tot oorlog, die wij vinden bij Augustinus, het Decretum Gratianum en anderen: de weigering een ander volk vreedzame doortocht te verlenen, hetgeen naar het recht der menselijke gemeenschap moet openstaan. Men beroept zich dan op het bijbelse voorbeeld der Amoreën, die de Israëlieten de weg versperren. Geen oorlogsverbod, integendeel soms oorlogsplicht staat mannen als Augustinus en zijn volgelingen voor ogen. Dit is de zondeval, die Prof. G. J. Heering in zijn „Zondeval van het Christendom" (Arnhem 1928) bedoelt. Het Christendom had naar zijn mening wél de Staat gewonnen, maar zich met de Staat gecompromitteerd en daardoor de weg van Tertulianus verlaten. Heering

houdt vast aan het gebod der liefde en het gebod „Gij zult niet doden". Maar voor Augustinus is het leven geen doel in zichzelve. Wat — zo vraagt hij — is het erge in de oorlog? Dat zij sterven, die toch eens moeten sterven? Opdat zij in vrede weliswaar zullen leven, maar worden onderdrukt? Dat ware de houding van vreesachtigen en niet van gelovigen. Wij zien hetzelfde conflict bij Tolstoi enerzijds en Dostojewsky anderzijds, bij Gandhi enerzijds en zijn tegenstanders anderzijds.

En dus de neutraliteit: Athene en Rome kenden haar nauwelijks, omdat zij geen rechtsplichten tussen de volken erkenden. Van Augustinus tot Grotius kende men haar nauwelijks, omdat men de tussenstaatse verhoudingen door rechtsplichten *beheerst* zag. Vanwaar komt nu dit leerstuk in het stellig volkenrecht? Regout wijst op het insluipen van het probabilisme gedurende de zestiende eeuw in de doctrine van de oorlog in het algemeen, maar acht dit tot ondergeschikte schrijvers op enkele plaatsen beperkt. Wij kunnen dit laatste toegeven en toch bij dit probabilisme aanknopen. Het probabilisme houdt in, dat men bij twijfel en onzekerheid aan het meest waarschijnlijke vasthoudt. Toegepast op het recht van de oorlog zou dit betekenen, dat slechts tot oorlog mag worden overgegaan, indien de rechtvaardige grond (justa causa) daartoe de waarschijnlijkste is. In de bitter harde practijk van het gecompliceerde leven zal het parelblanke recht van een der twistende partijen zelden voorkomen. In de verwarring der conflicten kan de draad van het recht zelfs geheel zoek raken en zo kan het gebeuren, dat een partij kiezen voor het geschonden recht vrijwel onmogelijk wordt. Dit nu is belangrijk, maar meer practisch dan essentieel.

Met de wending der tijden in de zestiende eeuw werd groter onheil geboren: het beginsel der solidariteit der volken, stoelend op het universele beginsel van het Christendom, viel in scherven. Tot en met Grotius hield de theorie vast aan het beginsel: „ik ben mijns broeders hoeder". Dat betekende voor de staten de plicht tot bestraffing van onrecht *anderen* aangedaan, nuances in het midden gelaten. Men had daar de Kruistochten voor over!

Daartegenover kwam nu op het beginsel der onbeperkte souvereiniteit: de staat behoefde voor zijn daden aan niemand morele rekenschap te geven. Tegenover het Christelijk beginsel der naastenliefde stelde Hobbes het beginsel van de mens, die de mens een wolf is („homo homini lupus"). Reeds in de vijftiende eeuw had Machiavelli de totale ethische, morele en juridische ongebondenheid der machts-

vorming van de staat bepleit, daarna kon de ethiek beginnen. Tegenover de doctrine van Machiavelli stond echter de machtige doctrine van de Kerk met eminente woordvoerders als Vittoria. Thans werd naar Vittoria niet meer geluisterd, evenmin naar zijn protestantse medestrijder Grotius, thans was het woord aan de positivisten, al beleefde Grotius aanvankelijk druk op druk, bestemd voor de serene sfeer der Academies. Er was geen sprake meer van een recht, toekomend aan staten, om onrecht te straffen. Zulks hield immers in, dat de bedrijver van onrecht aan zijn wreker ondergeschikt werd en dat streed met het beginsel der souvereiniteit. Men zocht niet meer naar de gerechtigheid in de tussenstaatse verhoudingen, maar naar de stellige erkende regelen, dat was nuttiger dan die ijdele overpeinzingen.

Nu men om het recht tot oorlog over te gaan niet meer maalde, verdiepte men zich in het recht, dat *gedurende* de oorlog in acht zou worden genomen (jus *in* bello). Men speurde in tractaten en edicten, tal van vredesverdragen en decreten immers gingen volkenrechtelijke regels over zo heerlijk tastbare zaken als contrabande en „droit de visite" bevatten en zowaar duiken in de grote vredestractaten bepalingen over de neutraliteit op [8]). Het is begrijpelijk: de neutraliteit is een schepping van het toen opkomende positivisme en zijn souvereiniteitsaanbidding. Hoor, hoe Van Vollenhoven Vattel, de theoreticus van het positivisme, met zijn hoon overlaadt, Vattel, de man met de naam van een „dansmeester" [9]). Nu zegge men niet: Vattel was tenminste eerlijk, in de Middeleeuwen was de theorie fraai, maar de practijk even slecht als daarna. Neen, het is juist een diep verval, indien men het slechte goed gaat noemen of althans onbestreden aanvaardt. Dat het slechte er steeds is, wie zal het bestrijden?

De vroede vaderen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden hadden al spoedig hun hart aan die neutraliteit verloren. Ten tijde van De Witt schreef Pieter de la Court zijn „Interest van Holland". De teneur is: bemoei U toch niet met de twisten der groten, let op Uwe voordelige zaken en verder niet. Geen spoor van besef, dat er is een „Statenstelsel van Europa" — om met Thorbecke te spreken — waarin men zijn rol *moet* spelen, of men wil of niet. Dit besef hadden de Oranjes, maar hen zagen de Heren Staten ook ongaarne handelen. Neen, liever „interest" van Holland en van hun geld! Maar nog eenmaal klopte het lot aan onze poorten: 1672, het land in nood. En nog éénmaal schonk ons het lot het machtige hart, dat mét ons een edele

internationale taak volbracht, het was Willem III, Koning-Stadhouder, leider van de coalitie tegen de nieuwe dwingeland, de opvolger van het Spaanse Rijk, Lodewijk XIV.

Maar dan is het gedaan, dan wordt de neutraliteit het parool, halfslachtig in de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748), volledig in de Zevenjarige Oorlog (1756-1763), vurig gewenst in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog (1775-1783), met een streven tot aansluiting bij het paradoxale Verbond tot gewapende neutraliteit van 1780, maar ditmaal mislukt. Opnieuw oorlog met Engeland, waarmede het traditionele Verbond der Zeemogendheden tussen Engeland en ons van 1678, het werk van Willem III en Temple, eens gezant te Den Haag, ten grave daalde. Het Verbond, dat ons in de grote koloniale strijd van de achttiende eeuw de koloniën had gegarandeerd. Aansluiting bij Frankrijk in 1785, aansluiting bij Engeland/Pruisen in 1787 — men miste thans alle eigen kracht, zelfs voor neutraliteit. Dan de Franse tijd, beginnend met het Haagsch Verdrag van 1795, Franse troepen in het land. En nóg wil men in Den Haag in de Frans-Engelse oorlog onzijdig blijven — naief en ridicuul is het pogen. Gejuich in 1813, herstel der onafhankelijkheid. Enige mannen beseften, dat een internationale taak op ons wachtte: hoeksteen te zijn van het Europese evenwicht. Begerig strekte Koning Willem I zijn handen naar zijn nieuwe werk uit, aanvangend met de vereniging met België en de herkrijging der koloniën. Maar weer ontglipte het onze handen. Was het maar niet beter neutraal te zijn? België was in 1839 officieel neutraal verklaard, wij niet, maar andere aspiraties ontbraken.

Zo vond ons Thorbecke, toen hij de Staat in 1848 nieuw leven inblies. Maar internationaal hebben wij desondanks geen rol meer gespeeld. Een triomf vierde de neutraliteitspolitiek in de jaren 1914 tot 1918. Nog éénmaal scheen zij het toppunt van wijsheid. Op 10 Mei 1940 stortte zij ineen. Was Van Kleffens in 1940 een slechter minister dan Loudon in 1914-1917 geweest? Het is te dwaas om van te spreken. Ons gezichtsbedrog was, dat wij meenden een politiek te voeren: in 1914 zo min als in 1940, het buitenland voerde politiek met ons. En na 1945? Er was een aarzeling, maar in 1948 komt het Pact van Brussel, een nieuw begin? En zal ons zelfbewustzijn na de jammerlijke rol van de Veiligheidsraad in de Indonesische quaestie stijgen?

Was nu onze gehele politiek sinds 1713 met haar streven naar neutraliteit verkeerd? Heeft men toen van *de roeping van ons buitenlands beleid* niets begrepen? Het antwoord hangt af van het in te

nemen gezichtspunt. Indien men in de neutraliteitspolitiek wil zien een bijdrage tot de ontwikkeling der internationale rechtsorde, of indien men meende althans daarmede een rechtsstandpunt te verdedigen, dan moet ons oordeel vernietigend zijn. Want dit standpunt is een infame leugen, een masker, waarachter de werkelijke gevoelens en angsten schuil gingen. Wij veinsden onverschillig te zijn over de afloop van de grote strijd, die tweemaal in dertig jaren woedde, maar wij wisten, dat ons lot stond en viel — nu gelijk vroeger — met dat van hen, die streden voor het evenwicht in Europa: kort met dat van Engeland en zijne geallieerden. Een continentaal imperium in Europa betekent onze ondergang. Maar wil men in de neutraliteitspolitiek zien een cynische „Realpolitik", die hoog opgeeft van haar vertrouwen in beide strijdende partijen, in de beul zo goed als in de geworgde, maar hoopt en vertrouwt op de ondergang van de schenner, die zij met vertoon van onzijdige vriendschap tracht te paaien, ja dan was zij wellicht zelfs een quaestie van lijfsbehoud. Maar dan geen zwaaien met de banier van het internationale recht, waaraan nog het bloed van vermoorde broeders kleeft: tijdens hunne agonie verklaarden wij ons .... neutraal, d.i.: onverschillig.

Cynische „Realpolitik", dat was ons buitenlands beleid, alvorens het lot ons greep, tijdens de grote oorlogen van de laatste eeuw: zo was het in 1914 en zo was het ook in 1939, hoe ook onze eminente ministers, als Loudon en Van Kleffens ontegenzeggelijk waren, hunne begrotingen in edele en gloedvolle woorden verdedigden, laatstelijk die voor het Dienstjaar 1940 .... Slechts van 1920 tot 1936, toen het Volkenbondspact de onrechtmatige aanval op één verklaarde tot een oorlogsdaad tegen allen en wij eerlijk erkenden slechts in enkele in het Pact voorziene gevallen neutraal te mogen blijven, werd althans hypothetisch een ander standpunt ingenomen. In de loop der Volkenbondsjaren vond men de term „gequalificeerde neutraliteit" voor de houding der leden, die niet daadwerkelijk aan de bestraffingsoorlog zouden mededoen. Het was al het eerste afglijden ... in Juli 1936 werd te Oslo mede door ons geconstateerd, dat de collectieve veiligheid tijdens de sancties tegen Italië in het Ethiopisch-Italiaanse conflict had gefaald en werd de oude trouwe neutraliteit weer binnengehaald. Het cynisme had gezegevierd in de wereld .... ook bij ons [10]).

Ons onderwerp in dit hoofdstuk is de roeping van het buitenlands beleid. Het Nederlandse volk had daarvoor in de laatste eeuw tot

Mei 1940 vrijwel geen belangstelling en waste gedurende de vreselijkste internationale zonden wenend de handen in de onschuld der neutraliteit. O, wij wilden zo gaarne het internationale recht bevorderen .... mits anderen de daarvoor noodzakelijke offers brachten, mits anderen met *hun* bloed ook *ons* recht zouden beschermen. Vaarwel geknechte Polen en getrapte Tsjechen, voorlopig zullen wij overvliegende Canadezen moeten neerschieten en zullen wij protesteren tegen Britse maatregelen tegen de Duitse export[11]), want die strijden met het Volkenrecht, begrijpt Ge? Zo waren wij tot 10 Mei 1940. En in Maart 1949 nog protest tegen de Westerse tegenblokkade van Oost-Duitsland! Dat was nog even de oude Adam.

Was dus de roeping van ons buitenlands beleid enkel de handhaving van ons bestaan? Het is niet anders. Zelfs wanneer edele geesten in en buiten ons volk ons riepen tot de bouw van de internationale orde, dan sloot zich ons staatsbeleid slechts aan, omdat in die orde ons heil lag. En onder dit heil mag men mede verstaan de zakelijke grondslagen onzer existentie. Men kan van een staatsleiding niet anders verwachten: zij is gebonden, aan de in de staat geordende massa met haar hoop en angst, haar hartstocht en belang. Kan men zich voorstellen, dat ene staatsleiding tot het volk komt en hetzelve uitnodigt eigen baat te vergeten en het hoger belang te dienen? De mannen van de Franse revolutie verklaarden in 1793 de oorlog aan de tyrannen en wilden vrede brengen aan de hutten: hoog golfde de geestdrift, los kwam men van het Europese statenstelsel[12]), van bestaande verdragen of rechtstoestanden, één idee slechts wilde men zijnen broeders brengen .... ja, dit is geschied, maar Frankrijk trok uit om te heersen. De mannen van Lenin, zij zouden de wereldrevolutie brengen, maar het Roode Leger trok uit om het heilige Rusland te beschermen. Regeerde dan de leugen te Parijs in 1793 of te Moskou van 1917 tot thans? Zo eenvoudig is het leven niet. Voor een edel altruïstisch doel sterven de weinigen, de dragers van het geloof, op alle dagen en uren, de massa kan het slechts een ogenblik, wanneer de vervoering haar grijpt, wanneer zij door een edel leider wordt beheerst. Maar hare vervoering beklijft niet, hare emoties wisselen, zij valt terug[13]). Het zijn nu eenmaal niet de ogenblikken der massa-extase, die het buitenlands beleid bepalen: het zijn de collectieve driften in het dagelijkse leven van het dagelijkse volk — gelijk Hitler die in het Duitse volk wist te prikkelen. Met het materiaal der instincten werkt dan de staatsman op basis van zijn inzichten. Het eerste instinct is dat van zelfbehoud.

Wat is nu de roeping van ons buitenlands beleid? Het instinct des volks wil of wilde slechts *handhaving van het verworvene* — dat was de zin van het krampachtig streven naar neutraliteit. Handhaving dus . . . . . maar zonder offers. Dat hierbij de bevordering van de internationale rechtsorde een grote rol kan spelen, dat eerlijke en nobele leiders der publieke mening hun krachten aan dit edel doel hebben gegeven en zullen geven, daarvoor staat ons volkskarakter borg. Dat men de moeizaam opgebouwde internationale orde in het eigen belang ook rustig afbreekt, bewijst onze terugkeer tot de oude neutraliteit in Juli 1936. Dat niet iedere gepretendeerde internationale rechtsorde die naam verdient, bewijst overigens het optreden van de Veiligheidsraad in de Indonesische quaestie van 1947/1949.

Ons leidde het instinct tot zelfbehoud en dat zal zo blijven. Vóór 1940 was dit instinct weinig met affecten beladen, ná 1940 zal dit anders zijn: diep werden de sporen ener agonie van bijna vijf jaren in ons volk getrokken. Van psychologische neutraliteit zal geen sprake kunnen zijn, maar och . . . als instrument zal de neutraliteit toch wel hebben afgedaan. Tezeer heeft Duitsland van de voorraden, die neutrale staten onder neutrale vlag hadden aangevoerd, geprofiteerd. Tezeer hebben neutrale staten oorlogshandelingen op hun gebied gedoogd . . . het begrip der neutraliteit is voor de ogen der gehele wereld een lege dop gebleken. Het verkeer tussen de volken is een mozaiek van belangen, maar ook een vuur van hartstochten. De mensheid waadt door stromen van bloed, woestijnen van vernietiging en zeeën van tranen. Zij ziet nauwelijks vooruit of om, als volgde zij haar lot, gelijk een kudde schapen haar weg in de heide, rillend van angst in gevaar, zorgeloos, indien zij zich veilig waant, wreed in paniek en hulpeloos in alles. En het noodlot heeft gewild, dat alle tegenstellingen in onze tijd tot bloedrode razernij zijn gestegen.

Er zijn mannen, die het gezien hebben. Dostojewski zag al in 1877, tijd van ogenschijnlijke gematigdheid, de verdwazing naderen: „Integendeel, deze blindheid (sc. ener natie) misvormt de feiten zoals haar dit belieft, verandert ze overeenkomstig de hersenschimmen van de zieke geest en het komt zelfs voor, dat de ganse natie, ten volle bewust van wat zij doet, d.w.z. nadat zij ingezien heeft hoe verblind zij is, liever de ondergang tegemoetloopt, dan dat zij erin toestemt om zich te laten genezen, want nu *wil* zij niet meer genezen worden [14]).

En Freud zag het omstreeks 1920: „Zodra een andere massabinding in de plaats van de religieuze treedt, zoals het thans schijnt te gelukken aan de socialistische (later aan de nationaal-socialistische, weer later aan de communistische — K.), zal dezelfde onverdraagzaamheid jegens buitenstaanders als in het tijdperk der godsdienstoorlogen het gevolg hiervan zijn . . ." [15]). Waarlijk, wie de zin van onze tijd wil beseffen, leze Huizinga's Herfsttij der Middeleeuwen met de meesterlijke beschrijving der dolle driften in een instortende maatschappij [16]) of make zich op en ga zien naar Brueghel's „Dulle Griet", die „evocatie van de vernielende macht van de waanzin en, als zodanig, typerend van Brueghel's kijk op de wereldorde, die scherp afsteekt tegen het steriele idealisme der Romanisten met hun ideaal van een harmonische sfeer en de harmonische mens" . . .[17]). En toont niet de gehele moderne kunst de gebrokenheid van de moderne mens in schrille dissonanten?

NOTEN

[1]) Mr J. R. Thorbecke: „De middelmatige, brave, voorzichtige menschen, vlijtig in betrachting van dagelijkschen en huisselijken pligt, groot in kleinigheden, geneigd om te zoeken, te wikken en te wegen, maar, zoodra moest worden beslist, zonder wil, zonder het geloof en de stoutheid, die alleen nieuwe en treffelijke dingen onderneemt, waren het hart, de ziel, den toon der maatschappij geworden", te vinden in Historische Schetsen, 's-Gravenhage 1872, blz. 111 in een artikel over Rutger Jan Schimmelpenninck en Samuel Iperuszoon Wiselius.

[2]) De Drie Treden van het Volkenrecht, Den Haag 1918.

[3]) De Eendracht van het Land, Den Haag 1913.

[4]) 1625, 1668, 1674. Het streven was: „Vrij schip, vrij goed" met uitzondering van contrabanden, voorts scherpe bepaling van contrabande. Men zie over de unilaterale en bilaterale regelingen Dr W. P. J. A. van Royen, Analyse du problème de la neutralité au cours de l'évolution du droit des gens, Diss. Utrecht, 's-Gravenhage 1938.

[5]) D. Beaufort, O. F. M., La guerre comme instrument de secours ou de punition, Diss. Amsterdam, La Haye 1933.

[6]) Robert Regout S. J., La Doctrine de la Guerre Juste de Saint Augustin à nos jours d'après les Theologiens et les Canonistes Catholiques, Diss. Leiden, Paris 1934.

[7]) De door Prof. Mr C. van Vollenhove geconstrueerde tegenstelling tussen Grotius en zijne voorgangers laten wij onbesproken. Het komt ons voor, dat Beaufort met zijne weerlegging in zijn genoemde dissertatie is geslaagd.

[8]) Vredes van Westfalen (1648), Pyreneeën (1659), Nijmegen (1678), Rijswijk (1697) en Utrecht (1713). Zie Van Royen t.a.p.

[9]) De drie treden van het Volkenrecht, t.a.p.

[10]) Het begrip der neutraliteit is na 1940 definitief verrot. Wat te denken van Zweden, dat jarenlang Duitse gewapende troepen doorliet naar bezet Noorwegen, van Spanje, op welks bodem Gaullisten werden gerecruteerd, van Turkije, dat een bondgenootschap had met Engeland en de betrekkingen met Duitsland verbrak en tenslotte van Finland, dat . . . . . . „oorlogvoerend-neutraal" zeide te zijn (rede Minister Tanner, November 1943). Tijdens de behandeling van het Pact van Brussel in de Eerste Kamer heeft Mr Dr J. W. Schneider deze ontwikkeling als een verfijning van de neutraliteitsidee aangemerkt . . . . een mening, die wij niet kunnen delen.

[11]) Als represaille tegen de Duitse oorlogsvoering ter zee bepaalden de Britse en Franse regeringen in het voorjaar van 1940, dat alle Duitse exportgoederen, varende in

neutrale schepen, zouden worden prijsgemaakt. De bedoeling was natuurlijk de Duitse deviezenpositie te treffen.

[12]) Mr J. R. Thorbecke, Over de Veranderingen van het Algemeen Statenstelsel van Europa sedert de Fransche Omwenteling, Eerste Afdeeling, 1789-1793, Leiden 1831.

[13]) Een meesterlijke samenvatting van het probleem der massa vindt men bij Prof. Dr S. Freud, Het Ik en de Psychologie der Massa, vertaling Dr N. van Suchtelen, Amsterdam 1932. Recent is ook Kurt Baschwitz, Du und die Masse, Amsterdam 1938.

[14]) F. M. Dostojewsky: Drie Vraagstukken (Januari 1877), te vinden in *Politieke Geschriften* van Dostojewsky, Uitgegeven onder toezicht en van een inleiding voorzien van Henriëtte Roland Holst, N.V. Johannes Müller, A'dam, blz. 48.

[15]) Prof. Dr S. Freud, Het Ik en de Psychologie der Massa, Amsterdam 1932, blz. 43.

[16]) Huizinga heeft later zelf verband gelegd tussen toen en nu: „Het beklemmend gevoel van te leven in een wereld, hollende naar haar verderf, heeft Europa sedert het einde der Middeleeuwen niet meer in de hevigheid gekend, waarmee het onze tijd bezwaart . . . . ." Nederland's Geestesmerk, Herziene uitgave, Leiden 1935, blz. 18.

[17]) Dr G. Knuttel Wzn., De Nederlandsche Schilderkunst van Van Eyck tot Van Gogh, Amsterdam 1938, blz. 164.

HOOFDSTUK II

OVER DE CONSTANTEN: TERRITOIR

Waardoor komt de staat met andere staten in contact? Door de begrenzing van zijn macht en zijn territoir; immers grenst iedere staat aan de macht van andere staten, afgezien van eilandstaten in volle zee, als Groot-Brittannië, Nieuw-Zeeland, Japan of het vasteland van Australië, die door de zee en de machten der zee worden begrensd. Binnen deze grenzen nu ligt het *territoir, de eerste hier geponeerde constante* van het buitenlands beleid. Men kan op goede gronden aannemen, dat deze constante de tweede geponeerde constante — *de volksziel* — belangrijk zal beïnvloeden. Het territoir is het eerste en het enig van het gebeuren onafhankelijk, statisch gegeven van het buitenlands beleid. Deze erkenning maakte zoveel indruk, dat men uit dit statische gegeven het wilde en dynamische spel der buitenlandse politiek heeft trachten te verklaren.

Op voorbeeld van de Zweed Rudolf Kjellèn (1864-1922) ontwikkelde zich in onze eeuw een onderzoek onder de naam „Geopolitik", dat zich ten doel stelde de samenhang tussen het territoir en de algemene landspolitiek op te sporen. Deze „Geopolitik" is een aantrekkelijk en gevaarlijk vak. Met enige handigheid kan de brute imperialist worden voorgesteld als het tragische slachtoffer van de territoriale gesteldheid van zijn land. Hij wordt dan door dit noodlot voortgedreven en slechts de kortzichtige duidt hem zijn verwoestende veldtochten euvel. Deze verwoekering, die in Duitsland onder leiding van Karl Haushofer [1]) tot de beruchte theorie van „Lebensraum" leidde, neemt de juiste zin der Geopolitik in bedachtzame handen niet weg.

Wat zijn de *geopolitieke momenten* voor Nederland in Europa?

1. Nederland is kustgebied;
2. Nederland is het deltagebied van Rijn, Maas en Schelde;
3. Nederland ligt in het kruispunt der machtslijnen van Engeland, Frankrijk en Duitsland;
4. Het grondgebied van Nederland is klein en dicht bevolkt.

Is het ontstaan van de Nederlandse staat tussen de zee en de grote rivieren — de eerste geopolitieke momenten — nu louter een gril

van de geschiedenis? Neen, zegt Bijvanck: [2]) het Nederlandse gebied vormt „inderdaad vrijwel een geologische eenheid". En men heeft ook het recht Nederland voor de praehistorie als een geheel te beschouwen van een meer geschiedkundig standpunt uit. Het is de landstreek, „waar de vormen van beschaving elkander ontmoeten." Huizinga [3]) drukt zich als volgt uit: „Die geographische Lage als Rhein-, Maas- und Scheldedelta erklärt ganz gewiss eine wirtschaftliche Mittlerrolle, wie sie die Niederlande seit sehr alten Zeiten erfüllt haben. Bei den Römern galt ja als Caput Germaniae das Lugdunum Batavorum, das den Brückenkopf gegen Brittannien gebildet hat und wo auf der Peutingerkarte die Wege vom Nordseegebiet nach den Alpen beginnen .... Die spätere politische Selbständigkeit der Niederlande ..... wurde weder (= niet) durch die geographische Lage im allgemeinen ..... vorherbestimmt". Gosses deelt mede, dat weleens de opmerking is gemaakt, dat het oude bisdom Utrecht in omvang gelijkt op de Republiek der Vereenigde Nederlanden. „Evenwel, hoe men ze wendt of keert, het blijft niet anders dan een opmerking: nergens verraadt zich het stille doorwerken van een kracht, welke in de 16de eeuw die republiek de gedaante deed aannemen, die Karel de Groote en zijn raadgevers omstreeks 800 voor het bisdom geschikt hadden geoordeeld ....." [4]).

Al achten dus Huizinga en Gosses de Nederlandse onafhankelijkheid niet geografisch voorbeschikt, zowel zij als Bijvanck zien voor ons gebied toch een zekere geografisch-natuurlijke binding als bemiddelaar weggelegd. Dit aldus gepraedisponeerde gebied is al zeer lang bewoond: „de oudste overblijfselen van menschelijke beschaving, die men uit Nederland kent, (zijn) nog ouder dan de periode, toen een deel van het land door ijs was bedekt, meer dan 200.000 jaar geleden ...." [5]). „Een zekere continuïteit verbindt ons met allen, die vóór ons op onze bodem leefden. Men bedenke, dat de vroegste occupanten van onze bodem nooit geheel daarvan verdwenen zijn. " [6]) Over de bemiddelaarsrol nu van onze voorhistorische vaderen leert ons de leerschool der spade het een en ander, wél niet van de alleroudste stammen, maar toch wel over diegenen, die op het einde van het Neolithicum omstreeks 1800 vóór Christus onze bodem betraden: „Maar bovendien zijn zij (de dragers van de touwceramiekcultuur) [7]) de zee overgestoken naar Engeland en later gingen de verschillende vormen van cultuur over en weer. Door het verkeer van het Rijnland naar het Britse eiland kreeg het midden van ons land in die tijd een bijzondere betekenis voor de geschiedenis van

Europa . . . . [8]) „Het halssnoer uit Exloo is dus een bewijs voor het bestaan van handelsverkeer tussen Engeland en Duitsland gedurende de Bronstijd (1700-700 vóór Christus), waarbij Nederland de doorvoer heeft bemiddeld . . . ." [9]).

Nederland is van nature een land van verkeer: zee en rivieren praedisponeerden ons vaderland daartoe, in tijden, dat grote gebieden van het overig Europa nog nauwelijks aan onderling verkeer konden denken. Dit feit heeft gewichtige consequenties voor de buitenlandse politiek van ieder, die dit gebied bezit, maar brengt uit zichzelve nog gene politieke onafhankelijkheid mede — men kan dit Huizinga toegeven, al zal het gemakkelijke rivierverkeer wel tot aansluiting doen neigen. Daartoe was mede nodig een innerlijke machtsontplooiing, die uit zichzelve in verhouding tot derden voldoende kracht tot onafhankelijkheid bood. Deze kracht nu heeft de zee ons geschonken. „Das Meer — in dieser Beziehung dem Hochgebirge vergleichbar — zwingt den Menschen unausgesetzt zum Kampf, stählt seine Willenskraft in fortgesetztem Ringen mit den Naturgewalten und erzieht ihn zu denkbarster Entwicklung und Entfaltung seiner einzelpersönlichen Leistungsfähigkeit." [10])

De oude provincie Holland, het hart der Republiek, is door de zee gevormd en aan de zee ontrukt. „In ons volk als geheel beschouwd mogen wij de Hollanders als de bewoners van koloniaal gebied kenmerken; op de hogere gronden van het Oosten en het Zuiden leeft van de oudste tijden af een in hoofdzaak onveranderd gebleven autochthone bevolking. Wie bewijzen zoekt voor de prachtige impulsen, die van een gemengde bevolking op een nieuw veroverd gebied voor de ontwikkeling van een hogere cultuur kan uitgaan, heeft hier slechts te wijzen op de tegenstelling van Holland en de overige gewesten van ons land" . . . .[11]). In het aan de zee ontrukte Holland ontwikkelden zich de dijkenbouwers, de scheppers van het waterschap, de vissers, de kooplieden, de scheepsbouwers en bovenal de zeelieden. De zee heeft aan Nederland het heldendom en de mythe gegeven, zonder welke ook ons volk niet kan bestaan. De zee tenslotte schonk ons de overzeese gewesten. En uit de zee kwamen aldus de krachten, nodig voor de vestiging van een staat in de monding der grote rivieren, voldoende sterk naar binnen en in redelijke krachtsverhouding tot het buitenland. Zo bleek althans de toestand bij het ontstaan van de staat. Of het steeds zo is gebleven, is een andere vraag.

Zoëven vormden voor ons de zee en de grote rivieren een geo-

politieke synthese: die van verkeer en bemiddeling, waardoor wij een van het overige continent te onderscheiden positie zouden innemen. Er zijn geopolitici van het vasteland, die aan onze ligging tussen zee en grote rivieren diametraal tegenovergestelde conclusies vastknopen. Erkennen zij al, dat de zee ons lostrekt van het vasteland, volgens hen binden ons de rivieren weer aan het continent, en daarmede betreden wij het derde geopolitieke moment: Nederland *kruispunt der machtslijnen* van Engeland, Frankrijk en Duitsland. Napoleon betitelde ons land als aanslibsel van *zijn* rivieren, het Duitse imperialisme kan al lang en zeker sinds de tijd van Bismarck — „Holland annektiert sich selbst" [12]) — niet verkroppen, dat de monding van de Duitse Rijn in Nederland ligt. Uit dien hoofde zal Nederland geopolitiek steeds bedreigd worden. Hoezeer Duitsland hongert naar beheersing van de riviermonden, blijkt ook uit de inlijvingsmaatregelen tijdens de bezetting. Niemand minder dan mannen als Groen van Prinsterer, Vreede en Quack zagen met 1870 reeds het Duitse gevaar onheilspellend naderen. Maar Troelstra en Kuyper waren tot 1914 nog Pro-Duits . . . op tegengestelde gronden!

Moge Duitsland hongeren naar Rotterdam, het Britse maxime is al sinds „Queen Bess", en zo men wil nog voordien: géén enkele continentale macht van de eerste rang aan de monden van Rijn, Maas en Schelde. Nòch Spanje, nòch Frankrijk, nòch Duitsland zou men daar kúnnen dulden. Een levensquaestie waren en zijn het voor het Britse rijk, die „low lands", talloze malen is het uitgesproken, dreigend door Baldwin op 30 Juli 1934, toen hij verklaarde, dat de Britse grenzen aan de Rijn liggen, klaar betogend door Churchill in zijn Memoires en diplomatiek in 1948 door het Pact van Brussel. In de „low lands" lagen voor Londen de sleutels van het grote Europese evenwicht. De verklaring van Baldwin heeft hier aanvankelijk enige onrust gezaaid —zo waren hier de geesten verward. Op 20 November 1934 stelde de Regering de Volksvertegenwoordiging, waar verschillende leden vreesden, dat Engeland ons land als operatiebasis zou willen gebruiken, gerust! Rust dan o kortzichtigen!

Maar ook Frankrijk heeft hier grote belangen: juist de Franse noordgrens toch is ongedekt, Parijs in de eerste plaats. En derhalve streeft Frankrijk door de eeuwen heen naar opschuiving van zijn noordgrens naar de Rijn. Zo werd het Nederlands/Belgische gebied het tragische brandpunt van de strijd om het evenwicht in Europa. Wil men namen van de talloze slagen, die op Belgisch/Nederlands gebied het bloedig spoor der onverbiddelijke geschiedenis trokken?

Moeten wij herinneren aan de Engels/Franse strijd om Vlaanderen in de Middeleeuwen, de Habsburgs/Nederlands/Frans/Engelse strijd om de Nederlanden in de 16de en 17de eeuw, de Frans/Nederlands/Engels/Oostenrijkse strijd om België en Nederland, eerst tegen Lodewijk XIV, later tegen de Revolutielegers en Napoleon, toen ook Russen en Pruisen in het krijt traden; aan de eerste schending van België door Duitsland met de heldhaftige strijd in Vlaanderen, aan de Duitse schending in 1940 van Nederland met de slag aan de Grebbeberg en tenslotte aan de opmars van het tweede Engelse leger in September 1944, toen weergaloze moed en strategisch meesterschap nog eenmaal bloedig en vergeefs klopten aan de poorten van de Arnhemse Rijn?

Is het teveel gezegd, dat in Nederland en België ligt het kruispunt der grote Europese machten van het Westen en het Midden? En dat wel in een traditionele strategische positie van de allereerste rang, gedekt door zee en rivieren en zo nodig grote inundaties? Neen, men kan daarvan niet teveel zeggen, het is — of was — een geopolitiek moment van de allereerste orde. Van Oldenbarneveldt en Jan de Witt hebben dit moment steeds gevoeld en soms met meesterschap uitgebuit. Zie de oude advocaat aan het werk bij de Bestandsonderhandelingen te Antwerpen, waar de grote belanghebbenden vertegenwoordigd waren! Zie hem in 1616 op het juiste ogenblik de pandsteden Vlissingen en Brielle voordeliglijk van Engeland loskopen. Denk aan ditzelfde Vlissingen, in 1807 aan Frankrijk afgestaan, waartegen wij Oost-Friesland kregen, aan Walcheren, in 1809 bij Frankrijk ingelijfd, omdat stad en eiland sleutelpunten vormden in de Engels-continentale strijd. En gaf niet 1944 weer het schouwspel te zien van de strijd om Vlissingen? De strijd in Europa pleegt zich op enkele punten samen te trekken, liggende dichtbij of binnen onze grenzen.

Ja, en later legde men zich te Den Haag op deze vulkaan van geopolitieke tegenstellingen te slapen. Was het niet aller belang het Nederlands gebied te sparen? Was de neutraliteit derhalve geen Europese dienst? Was niet België om soortgelijke redenen in 1839 expresselijk door Europa geneutraliseerd? Ja, ja, goede vrienden, maar dat alles geldt, indien het Europese evenwicht bestaat. Maar wee ons, indien het verbroken is!

En thans het vierde geopolitieke moment: *het grondgebied van Nederland is klein en dichtbevolkt.* Reeds Oldenbarneveldt sprak het uit: Frankrijk en Engeland „excedeeren" Nederland „in autoriteijt,

maght ende vastigheyt van regeeringe" zóver, „datter geen comparatie en behoort te vallen." Men moest tegen beide landen „respectueuselijck" zijn, oordeelde de Groot[13]) Dit besef geeft aan onze politiek tot in de dagen van de Veiligheidsraad ten onrechte soms iets hulpeloos, maakt ons kwetsbaar, ontneemt ons initiatief. In de opzet der Republiek had het territoir weinig meer tot taak dan de grote havens, vanwaar de natie hare krachten zoog, te dekken. Naarmate Nederland zich tot nationale staat ontwikkelde, is deze specifieke functie op de achtergrond geraakt. Toch ging het militaire systeem der Waterlinie en der Vesting Holland met het daarvoor opererende veldleger tot 1940 nog van deze gedachte uit. Reeds in 1018 had het water bij Vlaardingen Graaf Dirk III van Holland tegen Godfried, hertog van Neder-Lotharingen en Adelbold, bisschop van Utrecht, komende in opdracht van de Duitse leenheer, gered!

Het ging ook weleens verkeerd: in 1049 maakte strenge vorst Holland toegankelijk en werd Dirk IV gedood. In 1071 werd Robert de Fries uit Holland verjaagd. „Het had buitensporige moeite gekost, het spartelend landje aan de lijn te leggen" . . .[14]). Men vóóronderstelt met de Waterlinie de vrije toevoer ter zee . . . . dus vriendschap met Engeland óf eigen overwicht ter zee. In de Opstand en in 1672 heeft het systeem ook goed gewerkt, in 1795 heeft het gefaald, maar door eigen schuld. Al met al smaakte het toch slecht tengevolge van de vereiste excessieve offers. Iedere strenge winter kon ook het hele systeem omverwerpen. Hoe moest Maurits bij al zijne disposities met de bevriezingsmogelijkheid der rivieren rekening houden[15]).

Hoe klopte ons in 1672/73 met vorst het hart in de keel! Het is ook begrijpelijk, dat juist nationale staatslieden als de Oranjes, maar ook de Witt, naar een andere oplossing hebben uitgezien — gelijk onze generatie na de ervaring van 1940. Oranje heeft steeds gestreefd naar een vereniging van Noord en Zuid; in 1632 kwam tussen het Frankrijk van Richelieu en de Republiek van Frederik Hendrik een verdelingsplan of kantonnement van het Zuiden tot stand: het was het jaar van de veldtocht langs de Maas. De Witt heeft in 1658 en in 1663 lang met Frankrijk over een deling of kantonnement der Spaanse Nederlanden onderhandeld, Heinsius, de volgeling van de Koning-Stadhouder, zocht en verkreeg in 1715 van Oostenrijk de Barrière, een beschermende gordel van vestingen[16]) aan de Belgisch-Franse grens onder Nederlandse contrôle.

Dan komen omstreeks 1780 de moeilijkheden met Jozef II, de opstand der Belgen in 1789 met hun verzoek om steun. Wél wilde

Raadpensionaris Van den Spiegel eventueel een militair verbond, maar handhaving der oude economische voorrechten! Aan Benelux was men nog niet toe! De Zuidgrens fascineerde in de 17e, 18e en het begin der 19e eeuw onze vaderen: vandaar dreigde de verstoring van het evenwicht. Tegen een meer radicale oplossing als de vereniging van Noord en Zuid verzette zich het rijke en gierige Amsterdam met haar wrede Scheldepolitiek sinds 1648, die in 1715 nog eens — loon der overwinning — uitdrukkelijk werd bevestigd. En ook Engeland zag bij de regeling na de Spaanse Successieoorlog toch niet gaarne een zó sterke Noordzeestaat. Voor velen in het vaderland ging daarmede een droom in rook op. Men had zich tijdens de bezetting van België meer voorgesteld. Maar in Engeland was in 1710 een wending ingetreden, toen het Whigministerie door Tories werd vervangen. Eerst een eeuw later, in 1815, bleek Engeland voor de idee der Nederlands-Belgische vereniging gewonnen .... toen was het blijkbaar te laat. Men zou tot de volgende eeuw moeten wachten.

Enige eeuwen lang hadden wij zo in België onze eigen evenwichtspolitiek gevoerd: geen aansluiting, maar ook geen sterke vreemde macht in de Zuidelijke Nederlanden, daarom het land liever toebedeeld aan Spanje of Oostenrijk dan aan Frankrijk; een zwakke macht wilde men daar, die bereid was onze economische verstikkingspolitiek te dulden: de Schelde gesloten, lage invoerrechten en hoge uitvoerrechten. De kooplieden van Amsterdam en Londen maakten het in 1715 goed voor elkaar, niet te vergeten in 1732, toen zij van Oostenrijk de opheffing van de Compagnie van Ostende tegen erkenning van de Pragmatieke Sanctie verkregen . Was het wonder, dat de revolutionnaire Fransen in 1792 in België als redders werden gevierd? Wie weet, wat een wijze politiek na 1713 had kunnen bereiken! Maar de vereniging van 1815 kwam in ieder geval te laat. Het was een grote conceptie van Willem I en Falck: men wilde een sterke staat aan Frankrijk's noordgrens, bereid en in staat aan de handhaving van het Europese evenwicht mede te werken. Gaarne had men het land tussen Moezel en Rijn nog bij de nieuwe staat gevoegd, maar ook Pruisen wachtte op het overwinningsloon en zo moest men deze gedachte laten varen. Het bleef bij de vereniging van Noord en Zuid, een droom, die in 1830 vervloog, maar thans wellicht weer zal worden opgenomen. Wij memoreren de nog slapende monetaire unie, gesloten te Londen in 1943, de tolunie, gesloten te Londen in 1944, later bevestigd, het militaire verdrag van 1948, de Economische Unie van 1950. Gemeenschappelijk leed moet ons

de fouten uit het verleden doen vergeten: zo ooit, dan blijkt uit de ontwikkeling van onze verhouding tot België het bestaan van een territoriale constante, uitlopende in de Benelux.

Maar niet slechts naar het *Zuiden* zagen onze vaderen over de benauwend enge grenzen. Ook naar het *Oosten* ging hun blik. In de eerste tijd van ons onafhankelijk volksbestaan vonden wij daar geen partner van formaat. De opkomst van Pruisen lag nog in de schoot der toekomst en wij vonden in Emden, Munster, Gulik, Berg, Kleef tot Keulen toe steeds oren, die gaarne naar de zilveren argumenten der Republiek luisterden. Eénmaal stelde de successie in Gulik — de geallieerden hebben er in 1944 hevig gevochten — het gehele Bestand in de waagschaal. Er werd sindsdien een voorzichtig beleid van garnizoenen [17]) en interventie gevoerd, van evenwichtspolitiek in het klein. Brandenburg en de Keizer waren normaliter natuurlijke bondgenoten in de strijd tegen de Franse hegemonie. Dit alles was met de opkomst van Pruisen gedaan. Zolang dit land — koninkrijk geworden in 1701 — nog in het evenwicht van Europa was ingepast en enerzijds Frankrijk, anderzijds ook de nieuweling Rusland en het van Turkse gevaren bevrijde Oostenrijk mede uitbalanceerde, kon de Republiek weleens teleurstellingen boeken (Pruisen verkreeg een deel van Opper-Gelre bij de Vrede van Utrecht, waardoor het aan de Maas verscheen) of wel onaangenaamheden ontmoeten (de erfopvolging van Willem III door de Koning van Pruisen), maar dreigde toch geen acuut gevaar. Zelfs de interventie van 1787 en het daarop volgend Drievoudig Verbond betekende geen gevaar voor verlies der onafhankelijkheid.

Anders werd het, toen Bismarck in de 19de eeuw een nieuw tijdperk inluidde. Opnieuw werd na 1870 het evenwicht in Europa verstoord en met ontzetting staarde thans een groot deel van het Nederlandse volk naar de Oostgrens. Vanwaar men vroeger, zij het vergeefs, steun had verwacht — pleitte niet Marnix in 1570 voor de Rijksdag te Spiers en in 1578 voor die te Worms — daar vandaan zag men thans de ondergang naderen. Eénmaal had Karel V de Nederlanden als Bourgondische Kreits bij het Verdrag van Augsburg in 1548 in het Duitse Rijk ingebracht, maar een eeuw later zou bij de Vrede van Munster de scheiding weer tot stand komen. De conceptie van Karel V was bij ons in jaren van nood wel weer eens opgekomen; zo is er in 1672 en 1815 mee gespeeld.

Maar thans kreeg deze gedachte in Duitsland zelf weer ernstige vorm. En eigenlijk zaten wij zelfs min of meer officieel aan het Duitse

verband gehaakt, want sinds 1839 waren ons Limburg en het Luxemburg der Oranjes lid van de Duitsche Bond, hetgeen militaire consequenties kon hebben. De Maaslinie zal wel de grondslag van deze zonderlinge constructie zijn geweest! Het is voor ons een geluk geweest, dat de Duitsche Bond in 1866 tengevolge van de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog werd opgeheven, waardoor Limburg van de Bond afkwam en Luxemburg in 1867 eveneens officieel van de Bondsbanden werd ontslagen en daarenboven collectief, mede door ons [18]), geneutraliseerd.

Konden wij ons dus juridisch over de jaren 1866 en 1867 verheugen, politiek begon ons de Duitse expansie steeds meer te beklemmen. Nog eenmaal spaarde ons de pangermanistische uitbarsting van 1914, in 1940 werd de nieuwe eruptie ons noodlottig. Wél deden eens onze vaderen wijs, toen zij de oostgrens naast de zuidgrens in het oog hielden en ene barrière stichtten! Voor velen was het na 1945 een gebiedende eis van zelfbehoud hetzelfde beginsel in de huidige verhoudingen vorm te geven. Aldus ontstond de annexatie-litteratuur. De Regering beperkte zich echter tot de eis van bescheiden grenscorrecties als *schadevergoeding*. Wij kregen in het voorjaar van 1949 nog minder: enkele vierkante kilometers in Limburg en Gelderland. Politieke verschuivingen kunnen die niet betekenen: invloed op het machtenevenwicht hebben zij immers niet. De politieke verschuivingen na 1945 vonden vorm in het Pact van Brussel van 1948 en het Atlantisch Pact van 1949. De tijd van de Waterlinie is definitief voorbij: de dislocatie der middelen van de deelnemers aan het Westelijk Pact is aan de gemeenschappelijke Staf voorbehouden! En de gedachte van het Atlantisch Pact wiekt al verder: het kan niet anders. Aldus oordeelt ook de Parlementaire Enquêtecommissie in haar opzienbarend verslag over het militaire beleid van 1940, dat in Maart 1949 verscheen.

Vier geopolitieke momenten zijn thans behandeld: de zee, de rivieren, onze ligging in het kruispunt der machten en ons kleine territoir. Nu nog kort enige consequenties samengevat. De zee, dat betekende voor ons de *vrije zee*, de Mare Liberum van Huig de Groot, het strijdschrift, dat in 1604 verscheen en eerst in de tweede helft der negentiende eeuw een hoofdstuk bleek te zijn van een werk over het buitrecht („de jure praedae"). De eis van de vrije zee richtte zich tot de andere zeemogendheden, tot *Engeland*, dat een heerschappij ter zee (dominium maris) pretendeerde, soms noodgedwongen (1674) door ons erkend, soms aanleiding tot conflict over de Engelse

eis tot strijken van de vlag (1652), maar ook tot *Portugal*, dat ons de weg naar Indië ontzegde [19]). Het neutraliteitsrecht ter zee was vanzelfsprekend voor onze handel een ernstige zaak. In 1654 bleef deze quaestie onbeslist, in 1665 en 1674 werd zij opgelost naar de regel „vrij goed, vrij schip", behalve contrabande. De zee leidde voorts tot felle ontplooiing der handelspolitiek en tot vestiging van de verantwoordelijkheid overzee. De zee tenslotte trok ons los van imperialistische plannen te land en maakte ons tot aanhanger van het evenwicht. Deze houding toch is typisch voor zeemogendheden, wier eigenlijke belangen op en over zee liggen, maar in de rug tegen overmachtige vijanden gedekt moeten zijn.

De *rivieren* gaven aanleiding tot verdragen met onze buren, eerst over de sluiting van de Schelde (o kampioenen der vrije zee!) in 1648 en 1715, later over de vrije vaart op de Schelde (algemeen beginsel te Weenen 1815, Londen 1839). Ook over Maas en Rijn kwamen internationale regelingen tot stand (1839, resp. 1831 en 1868, gevolgd door eindeloze onderhandelingen). Nederlands ligging in het *kruispunt der machten* maakt ons van nature warme aanhangers van het evenwicht der machten. De vraag is slechts, of wij dit evenwicht actief of passief moeten bevorderen. Met het Pact van Brussel van 1948 en het Atlantisch Pact van 1949 is na een eeuw van passiviteit weer een actief antwoord gegeven. Vervanging van het evenwicht door een internationale rechtsorde schijnt een nog hoger goed, maar wij hopen nog aan te tonen, dat ook in deze rechtsorde de functie van het machtenevenwicht niet is verdwenen. De evoluties van de Veiligheidsraad sinds 1946 bleken echter met een rechtsbasis tot dusverre niets gemeen te hebben. Een op drift geraakt internationaal lichaam, toegerust met een schijn van recht en onbaatzuchtigheid, bleek fataler dan de geheimste diplomatie, omdat zij aan de oude leugens dezer diplomatie nieuwe leugens toevoegde.

NOTEN.

[1]) Karl Haushofer, „Der Rhein- sein Lebensraum - sein Schicksal"- 1928. Haushofer wordt beschouwd als adviseur en inspirateur van Hitler terzake van zijne buitenlandse concepties.

[2]) Dr A. W. Bijvanck, De Voorgeschiedenis van Nederland, Tweede Druk, Leiden 1942 blz. 8.

[3]) Johan Huizinga, Die Mittlerstellung der Niederlande zwischen West- und Mittel-Europa, Grundfragen der internationalen Politik, Heft 5, Leipzig-Berlin 1933, Vortrag 27 Jan. 1933.

[4]) Gosses en Japikse, Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland, 's-Gravenhage 1920, blz. I.

[5]) Bijvanck, t.a.p. blz. 3. Men neemt aan, dat Nederland is ontstaan tijdens begin van Saale-Riss-glaciaal. Over de mens van deze tijd bestaat vrijwel geen kennis.

[6]) Prof. L. van Vuuren, Ons Vaderland als Woonplaats van de Mensch, Volk van Nederland, Tweede Druk, Amsterdam 1938, blz. 42/43.

[7]) Het volk der touwceramiek, strijdhamers en individuele graven was een Indo-Germaanse stam van veroveraars, waarschijnlijk afkomstig uit Zuid-Rusland. Zij brachten brons mede en consolideerden Europa enigszins. Van hen is waarschijnlijk de Europese taalstam afkomstig.

[8]) Bijvanck, t.a.p. blz. 94.

[9]) Bijvanck, t.a.p. blz. 149.

[10]) Erich Obst, Das Raumschicksal des russischen Volkes (Bausteine der Geopolitik, Berlin-Grunewald 1928, blz. 201 e.v.)

[11]) Prof. Dr Jan de Vries, De samenstelling van ons volk, Volk van Nederland, Tweede Druk, Amsterdam 1938, blz. 88.

[12]) Men zie het artikel van Mr J. R. Thorbecke, Onze betrekking tot Duitsland, Historische Schetsen, Tweede Druk, 's-Gravenhage 1872, blz. 19 e.v., waarin hij opkomt tegen Duitsers, die ons in het Duitse vaderhuis terugroepen . . . De tragiek wil, dat het Duitse imperialisme hier te lande steeds aanbidders heeft gevonden, gelijk destijds het Napoleontische. Merkwaardig is uit Bismarck's tijd de volgende uiting: ,,Ik heb reeds vroeger van een vriend melding gemaakt, die, in zijn ontevredenheid met de stand der zaken en gemoederen hier te lande, naar Berlijn gaat, om zich daar aan zoveel voortreffelijker zaken en personen te verkwikken, in plaats van zich bij mij aan te sluiten in mijn streven, de volksgeest hier, zo mogelijk, te doen herleven . . . Ik heb mij, wat vroeger reeds, tegen de door Duitse kruitdamp bedwelmde trits, Opzoomer, van Bemmelen en Ising, verklaard, die in plaats van de Franse, de Duitse natie als ,,grrrote" willen huldigen, en ons, in onze kleinte, bij haar aansluiten", Dr J. van Vloten, Hollen of Stilstaan, (Vermaning aan het adres van de Nederlanders, die hevig pro-Duits zijn) Deventer Weekblad 22 Februari 1871, ontleend aan Mea Mees-Verwey: ,,De betekenis van Johs. van Vloten, een bibliografie met inleiding", Santpoort 1928, blz. 78.

[13]) Gosses en Japikse, Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis van Nederland 's-Gravenhage 1920- afd. Japikse blz. 102.

[14]) Gosses en Japikse, t.a.p. afdeling Gosses blz. LIII.

[15]) J. L. Uyterschout. Beknopt Overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis van 1468 tot heden, Den Haag 1938, blz. 64.

[16]) Van West naar Oost; Veurne, Knocke, Ieperen, Waasten, Meenen, Doornik, Dendermonde, Namen, in 1782 op ,,verzoek" van Jozef II ontruimd.

[17]) Leerort, Emden, Emmerik, Wezel, Burik, Rijnberk en Orsoy. Toen in 1744 Oost-Friesland aan Frederik II kwam, werden Emden en Leerort ontruimd, Rijnberg werd in 1674 bij het vredesverdrag met Keulen en Munster opgegeven en de overige genoemde bezette plaatsen in het verdrag tot hulpverlening met Brandenburg eveneens in 1674.

[18]) De Luxemburgse quaestie en de critiek op het beleid van de Nederlandse minister van Zuylen laat ik thans daar.

[19]) Spanje en Portugal hadden bij de verdragen van Tordesillas (1494) en Saragossa (1529) West en Oost onder pauselijke sanctie verdeeld.

HOOFDSTUK III

OVER DE CONSTANTEN: HET VOLKSKARAKTER

Binnen de grenzen van het territoir woont het Nederlandse volk. Geheel zonder complicatie is deze conclusie niet: artikel 1 van de vorige Grondwet bepaalde, dat ons grondgebied omvatte het Rijk in Europa, Nederlands-Indië, Suriname en Curacao. Zo gezien bestond niet de mogelijkheid van een omlijnd volkskarakter. De Grondwetsherziening van 1948 bracht differentiatie: het Koninkrijk, waaronder in bepaalde vorm de West, èn de Nederlands-Indonesische Unie. Het volkskarakter nu van de bevolking van het Rijk in Europa zal ons bezig houden. Maar nog zijn wij er niet: kan het zijn, dat delen van dit Nederlandse volk in den vreemde verblijven? Voor ons geestesoog verrijzen nu de Zuid-Afrikaanse en de vroegere Vlaamse strijders. Wanneer wij spreken over het Nederlandse volkskarakter dan kunnen wij zeker bij Roozendaal geen tegenstelling maken, al gaf de historie de Vlaming een ietwat andere plooi. Duizendvoudig weefden zich de draden tussen Noord en Zuid, steeds groeiende is in de laatste jaren het contact en het begrip om in Benelux tot een synthese te worden. De Zuid-Afrikanen hebben zich verder van ons verwijderd, veel bloedmenging, een vreemde bodem en een vreemd klimaat, een hevig bewogen en vér afgelegen geschiedenis maakten hen tot vreemden van zeer goede wille. Men mag het betreuren of niet, één ding staat vast: nóch Vlaanderen, nóch Zuid-Afrika speelden een rol in ons buitenlands beleid. Nooit zijn ook Vlamingen of Boeren anderzijds geworden tot een permanente gesel voor de internationale politiek, gelijk Hitler maakte van zijn volksduitsers.

Een volksziel nu wordt gekneed door de onderlinge inwerking van de grond, die het de zijne mocht noemen, de raseigenschappen, die de samenstellende delen medebrachten, en het lot, dat het als geheel te dragen kreeg. Onvermijdelijk plant zich het volkskarakter voort in het buitenlands beleid, waar het een zekere constante vormt en waardoor hetzelve mede vorm krijgt. Maar mag men eigenlijk wel van een volkskarakter spreken, bestaat er dus een „psychologie der volken" of mag men slechts spreken van de psychologie van het

individu, welker varianten zich op onnaspeurlijke wijze in alle volkeren verliezen? De ruwe ervaring kent wel degelijk een psychologie der volken en de wetenschap heeft haar niet verworpen [1]).

Grond, ras *en geschiedenis* bepalen het volkskarakter in onderlinge beïnvloeding. Men kan deze elementen niet scheiden, zoals soms zo eenvoudig lijkt. Rampzalig hebben de Nazi's Europa gemaakt, toen zij de begrippen „Blut und Boden" losrukten uit het historisch verband en maakten tot grondslag ener wilde buitenlandse politiek. Men vindt overigens het besef van „Blut und Boden" bij tal van volken — hoe zou het ook anders? — Wat is de Chinese voorouders-verering en het verlangen in Chinese bodem begraven te worden? Of het verlangen van het Joodse volk de Palestijnse aarde te bezitten? En theoretiseerde Barrès niet op het einde van de vorige eeuw over de waarden van aarde en voorouders in Frankrijk? O, de Nazi's sloegen een overbekend accoord aan, wekkende de hevigste driften der mensheid!

Wij spraken al over onze bodem met de zee en de rivieren. Thans over ons bloed. Drie rassen zijn in ons volk verenigd: het Noordse ras (Homo Nordicus), het Alpiene ras (Homo Alpinus) en de variëteit, die bekend staat als het Dalische ras (Homo Dalo-Nordicus). Grof gezegd komt deze indeling neer op de Noordse bewoners van het Noorden, de Alpiene bewoners van het Zuiden en de Dalische bewoners van het Oosten. Naar het onderzoek van Bolk onderscheidt zich het Noordse ras door forse gestalte, blonde haren en lange schedels, het Alpiene ras door kleine gestalte, donker haar, bruine ogen en ronde schedels, het Dalische ras door hoge gestalte, breed en plat gelaat, veelal rossig haar en een vierkante schedel (Ontleend aan Bijvanck, t.a.p. blz. 41).

De eeuwen van verkeer echter leidden tot een diepgaande menging. En nu herinneren wij nogeens aan de reeds vermelde zinsnede, dat de vroegste occupanten van onze bodem nooit geheel verdwenen zijn, nóch de Rendierjagers uit het jonge Palaeolithicum of de binnengevallen volken uit het Neolithicum, nóch de volken der bandceramiek (Limburg) en der hunebedbouwers (Drente en de Veluwe), nóch het volk der strijdhamers en touwceramiek (Veluwe) en het volk der klokbekers, nóch de later gekomen Illyriers, Kelten en Germanen. Waar kwamen al deze volken vandaan? Kwamen er stammen uit Afrika? Zeer zeker kwamen er uit Azië. De Romeinen waren eeuwen hier en vooral in de hogere standen siepelde in drie eeuwen Javaans bloed. Volgens Bijvanck is in het Neolithicum

(2000-1700 jaar vóór Christus) de grondslag van ons volkskarakter en onze geschiedenis gelegd. De Limburgers zouden hun levendig karakter ontlenen aan het volk van de bandceramiek, het Oosten zijn stugheid aan de in het Dalische ras opgegane hunebedbouwers . . . . ., het Westen zijne expansiekracht aan energieke kolonisators van het Zuiden en Oosten — mag men wellicht toevoegen.

Men zal gemerkt hebben, dat ons volk in dit verband niet Germaans is genoemd. Maar de Germanen waren een politieke groepering van Noordse volken, geen afzonderlijk ras. De Kelten, hun bittere vijanden, waren volgens Bijvanck waarschijnlijk ook van Noordse stam. Politieke begrippen zijn ook de latere namen Friezen, Franken en Saksen: ook hier gaat het om politieke machtsgroepen uit het Germaanse geheel. Alles tezamen genomen kan men zeggen: „Naar het schijnt heeft de oude bevolking zich niet alleen gehandhaafd tegen de indringers, maar zij heeft hare oude positie gedeeltelijk weten te heroveren. Daarnaast bespeurt men evenwel, als een nieuwe factor, het gestadig opdringen der Germanen uit het Oosten . . . nog in vollen gang bij de komst der Romeinen aan het einde der vóórgeschiedenis. Door deze gebeurtenis is het gestuit . . ." [2]). Na de val van het Romeinse Rijk drongen de Germanen weer op.

Nu heeft onze rasstudie ons toch niet veel nader tot ons volkskarakter gebracht. Zijn wij eigenlijk wel op de goede weg? „Dat het tot nu toe niet is mogen gelukken een in alle opzichten bevredigende ras-indeling te geven, is in de eerste plaats daaraan toe te schrijven, dat het begrip „ras" nog niet geheel vaststaat." [3]) Het rascriterium lijkt met deze uitspraak als politiek instrument vernietigd. Maar de practische rol van het begrip — al is het misschien een phantoom — was en is zo groot, dat wij het niet uit handen kunnen laten vallen. Instinctief is het rasbesef immers steeds aanwezig, daarover spreekt de koloniale geschiedenis en het verschijnsel van het anti-semietisme een sombere taal. Tot historisch en politiek begrip schijnt het rasverschil te zijn gestempeld door De Gobineau (1816-1882): „Tegenover de toenmaals vrijwel algemeen gangbare mening der gelijkwaardigheid van vrijwel alle mensgroepen en tegenover de opvatting, dat de rasverschillen aan milieu-invloeden zijn toe te schrijven, betoogde De Gobineau de uiteenlopende aanleg der mensgroepen en tevens, dat de rasverschillen niet veroorzaakt worden door milieu-invloed, maar afhankelijk zijn van de innerlijke dispositie, de specifieke aanleg der verschillende mensgroepen. Raskruising zou volgens

De Gobineau tot degeneratie leiden .... Het blanke ras is (volgens De Gobineau) het schoonste, begaafdste en krachtigste, daarentegen het zwarte het lelijkste, minst begaafde en meest achterlijke .... De geschiedenis der mensheid wordt in hoofdzaak door het ras bepaald" [4]). Zie om U heen en ontwaar, hoe deze stellingen onderbewust nog kunnen leven! Maar nu willen wij toch precies weten, welke invloed ons ras op ons volkskarakter heeft. Deze invloed is gedifferentieerd: de Fries (bedoeld dus het Noordse ras) is heersers-type, de Saks (bedoeld dus het Dalische ras) heeft lang gediend en is sterk secundair, de Frank (bedoeld dus het Alpiene ras) is emotioneel en extravert — aldus Prof. Dr J. Waterink [5]). Men kan dit toegeven, maar nu de synthese, wat is dan toch ons volkskarakter? Wij lezen bij Waterink, dat des Nederlanders „meest opvallende karaktertrek is die van degelijkheid ... daarbij een ietwat pessimistische inslag .... de neiging individualist te zijn ..... zoekend naar normerende beginselen .... (drager) van een betrekkelijk jeugdige kultuur, blijkende uit variabiliteit" .... Huizinga zegt van ons het volgende: „Het beeld van het Nederlands volksbestaan in de bloeitijd heeft .... tot grondtrek, dat het onheroïsch is ..... De eenheid van het Nederlandse volk is bovenal gelegen in zijn burgerlijk karakter .... Hoe verachtelijk het ook voor ieder, die zich vurig en moedig voelt, moge klinken, als natie en staat zijn wij nu eenmaal in zekeren zin satisfait, en het is onze nationale plicht het te blijven" [6]). Ook Romein hamert op het burgerlijk karakter van ons volk, aldus o.m. in zijn biografie van Filips van Leiden, de eerste regent [7]).

Burgerlijk zijn wij, gematigd, wars van vertoon, particularistisch en individualistisch, werkzaam en vroom, sterk secundair functionnerend, nuchter. Visser, zeeman en koopman, ontginner en indijker zetten hun stempel op de volksziel. De nationale kunst is de schilderkunst, speciaal het aandachtige en liefdevolle waarnemen met religieuze geest. Weinig grote allure, geen ridderlijk ideaal, begenadigde fantasie of vorstelijke liberaliteit. Het waterschap, ziedaar de incarnatie van de Nederlandse organisatievorm: stoer en stug met eigen werkzaamheid en eigen verantwoordelijkheid. Bodem en karakter hebben elkaar hier beïnvloed. Zo ongeveer is de karaktersynthese geworden, die de samenstellende volksdelen hebben gebracht. Zulks wil natuurlijk niet zeggen, dat ieder Nederlander aldus is geaard, maar alleen, dat een voldoende aantal Nederlanders deze eigenschappen in die mate vertoont, dat van een zekere regel kan

worden gesproken. Maar dat betekent ook, dat ons buitenlands beleid door de brede massa met aan de genoemde eigenschappen ontleende maatstaven wordt beoordeeld en anderzijds weer uit die eigenschappen de nodige impulsen ontvangt.

En dan vinden wij in het buitenlands beleid ook die wonderlijke paradox uit ons volkskarakter terug: de felle vroomheid enerzijds en de botte eigenbaat anderzijds, die in het koopmanschap van de 16de en 17de eeuw een synthese vond. De vroomheid gaf ons de kracht tot verovering der onafhankelijkheid, de eigenbaat aanvaardde vernederingen voor gewin. En men moet zeggen, dat na de edele drift van het begin, de buitenlandse politiek der Republiek toch neiging had te worden tot een enkele handelspolitiek. „Hoever moest dit aandeel (in de grote Europese politiek) gaan? Hoe kon het in overeenstemming gebracht worden met de belangen van de handel? Ziedaar het ware probleem onzer buitenlandse politiek in de 17de eeuw" — aldus Japikse [8]). De tegenstelling moet onjuist zijn: men kan de belangen van de handel niet als krenten afwegen tegen de eisen van het nationaal bestaan. Juist deze neiging maakte onze politiek soms weerzinwekkend: daar was de onuitroeibare handel met de vijand en de voortdurende bereidheid voor verleidelijke handelspolitieke biedingen te bezwijken. Daar was ook onvermogen de nationale gevaren te onderkennen en voor de kering offers te brengen. Men hief het hoofd niet uit de koopmansboeken en was tevreden, indien het buitenland de wissels betaalde. Het was, zoals Johan de Witt in een brief aan Pieter de Groot schreef: „Want de aerdt der Hollanders is soodanigh, gelijk U Ed. mede tén beste bekend is, dat als haar de noodt en de periculen niet seer claer voor oogen comen, sij geenszins gedisponeert connen worden om naar behooren te vigileeren voor haar eigen securiteit" [9]).

Dat men in de handel zelve relatief fatsoenlijk was . . . . ja dat zal wel, men had een eeuwenlange handelstraditie. Dr C. Gerretson idealiseert dit fatsoen: „Inderdaad vormt de bona fides (goede trouw) het ware levensbeginsel der Republiek en het bewustzijn dier waarheid heeft haar zelfs overleefd . . . ."[10]). De schending van die goede trouw door de Bandanezen e.a. zou geleid hebben tot de vestiging van het Nederlands gezag in Indië, opdat een rechtsvacuum gevuld zou worden. Maar voor een nationaal bestaan is meer nodig dan goede trouw, daarvoor is offervaardigheid en vurige vaderlandsliefde vereist. En dan smart het Simon van Slingelandt tegen de Engelse gezant te horen verzuchten, dat het schijnt, alsof men hier te lande

alle gevoel voor de publieke zaak heeft verloren. Een klacht, die men nog vaak zal horen uit de mond der besten onzer zonen. Wij zijn burgers, maar geen staatsburgers, wij doen zaken, maar mijden de publieke zaak. De staatkunde is bij ons weinig in ere, het gezag wordt spoedig gesmaald: burgerlijke weerzin tegen wat rekent met andere maatstaven dan die van het bedrijf. Overzee was men ruimer en meer aan de publieke zaak verknocht, maar keerde men weer van Indië of de West, dan was men ouder en buiten de gang der dingen hier te lande geraakt.

Wat maakte ook al weer het volkskarakter? Ras, territoir en geschiedenis. Het ras hebben wij besproken, het kleine territoir bevorderde de maatstaf van de kleine man. Maar ons lot in de wereld? Ja het lot eiste meer dan die maatstaf van ons en aanvankelijk konden wij ook meer geven. Niet, dat het „uur van Grotius" gekomen was. Heren Staten waren geen rechtshandhavers in de wereld, maar wel dreven zij wereldpolitiek en zeker, hun handelsgeest neigde tot handhaving van de goede trouw ook in internationale zaken. De krachten, in de Opstand gegroeid, spatten vonkend uit over heel de wereld. Het scheen, als werkte bij ons een vulkaan van energie. En Europa geeft ons de eer, die ons toekomt, wij arbitreren mede over 's werelds lot. „Das Gleichgewicht Europas und seiner Teilgebiete war für Holland Lebensbedingung. So erklärt sich das Eingreifen der Republik in die nordischen Verwicklungen, zugunsten Schwedens 1644, zugunsten Dänemarks 1658 " [11]).

Met Engeland komen de eervolle conflicten over de hegemonie ter zee, in handel en koloniën in 1652, 1665 en 1672. Maar dan rukken wij aan ons lot, dan willen wij niet meer. In 1672 gaf het burgerlijk Amsterdam door onbuigzaamheid tegen Lodewijk XIV nog éénmaal het bewijs van burgermoed in nood, maar dan gaat het Willem III de voet dwars zetten. Men begrijpt de evenwichtspolitiek in Europa niet. In 1678 laat men te Nijmegen reeds de vrienden in de nood in de kou staan. Europa wil ons niet loslaten, maar wij laten Europa los, zodra de machtige wil van Willem III ons niet meer kan stuwen. Het is eigenlijk een wonder, dat wij dan niet ondergaan. Nóg hebben wij het prestige van het eerstgeboorterecht der vrijheid en het lot blijft ons genadig, maar Van Slingelandt waarschuwt vergeefs. De napoleontische druk delen wij met geheel Europa en klagen mogen wij al met al niet over hetgeen ons zelfs in die jaren zonder eigen verdienste nog geschonken werd.

De negentiende eeuw neemt ons België, maar laat ons verder met

rust, ja zelfs spaart ons de oorlog van 1914. Dit genadig lot had invloed op ons volkskarakter: wij schreven het toe aan onze burgerwijsheid! Wij permitteerden ons een gezapig politiek leven; geen dreigende ondergang dreef ons naar wanhopige politieke experimenten, geen schandalen ook schokten het politiek bestel. Een vrij constante en relatief grote welvaart voorkwam al te schrille sociale tegenstellingen..... het was alles zo redelijk, maar op het vervelende af.

Er waren er, die oproeiden tegen het zacht kabbelend water van de nationale levensstroom. Hoe haatte Multatuli de vette Slijmerings, de mannen zonder ziel, tevreden met het dagelijks brood, de wandelende koopmansboeken, de sprekende kantoormappen, gespeend van iedere visie of edele verontwaardiging. Huet schreef zijn „Land van Rembrandt" ter verheffing van de nationale geest, Potgieter vocht voor ontplooiing van de nationale scheppingskracht, ook Van Vloten willen wij niet vergeten.... Thorbecke en Van de Putte gaven moederland en overzee hun nieuwe vorm, spoedig zou aan de evenaar driftig worden gearbeid aan wat een wonder van scheppingskracht zou worden.

Maar in de buitenlandse sfeer vatte bij ons volk de mening post, dat onze privileges welverdiende en eeuwige rechten waren, te weinig werd beseft, dat zij iedere dag weer konden worden vernietigd. De besten in ons volk wilden het voetspoor van Grotius volgen en een vaste internationale rechtsorde scheppen. Van Vollenhoven was consequent en verwachtte van ons land de eerste grote daad ter schepping van een internationale vlootmacht in dienst der rechtshandhaving [12]). Anderen beperkten zich tot bevordering der theoretische grondslagen (Asser en Loder), in de Volkenbond tenslotte arbeidde Nederland niet onverdienstelijk mede, al maande Struycken tot voorzichtigheid [13]).

Maar had men oog voor het elementaire, dat zich sinds 1870 in Duitsland, sinds 1917 in Rusland voltrok? Voor Japan en China? De vrijheid naar buiten werd verschanst achter een neutraliteit, die als heilig recht werd beschouwd, de vrijheid naar binnen was thans vanzelfsprekend en ontaardde in de laatste decenniën van de negentiende en in de twintigste eeuw in een neiging zich aan staatsburgerlijke plichten te onttrekken. De maatstaf was die van de geslaagde kruidenier, niets mocht iets kosten, alles moest wachten op ieders instemming: de klant was ook in politicis koning. Het opkomend socialisme was spoedig verburgerlijkt, hoe zou het anders? De arbeider was burger, gelijk de handeldrijvende adel. De wetgeving

hield zich bezig met particularistische belangen: schoolstrijd, Zondagsrust, zomertijd, spellingsvraagstukken .... het was niets nieuws, ook de Republiek kende dit particularisme.

Maar waar bleef de organisatie der defensie overzee en hier? Waar bleef het nieuwe wetboek voor burgerlijke rechtspleging? Waar bleef de administratieve rechtspraak? Werd met de handelspolitiek een vaste lijn gevolgd of met het monetair beleid? Het leefde niet .... ons volk wist niet meer wat politiek was. En tóch werd het goed geregeerd: de vakkennis liet nergens te wensen over en ook zonder groot regeren koos het burgerlijk instinct wel juiste wegen: tenslotte leefde men nog in een liberaal tijdvak. De maatschappij was niet geheel van de staat afhankelijk, maar aan onze poorten klopte een nieuw tijdvak en wij hoorden het niet. Tot de zweepslag der bezetting neersuisde .... langzaam begon de nationale mythe te herleven. Toen wij mensen in de straten als wild zagen gejaagd of als vee zagen gedreven, toen de gevangenissen zich vulden met de besten van ons volk, toen de groene peletons dag aan dag hun werk verrichtten, toen de leugens en misdaden als regendroppels op ons land vielen — ja, toen daalde in de beste harten het besef, dat een volk moet weten, waarvoor het leeft en sterft. Toen verliet menig kruidenier zijn toonbank en begaf zich ten strijde ... zo hier als overzee. Geen pen beschrijft de taaiheid der vrouwen en mannen in de Japanse kampen. En geen gedicht is tot dusver gewijd aan de vrijwilligers, die Java in de zwaarste tijd betraden, of aan de eenvoudige dienstplichtigen, die het goede recht kwamen herstellen. Alleen een groot volk is, na honger en ontbering, op eigen kracht, temidden van een onwaardige wereld, tot deze offers in staat.

Als constante voor het buitenlands beleid zal het Nederlandse volkskarakter neigen tot voorzichtigheid en particularisme, tot tegenzin tegen avonturen, naar economisch voordeel en naar zuinigheid. De eensgezinde en vastberaden houding temidden van de internationale turbulentie om Indonesië doet echter het beste hopen.

NOTEN.

[1]) Zie Prof. Mr R. Kranenburg, Algemeene Staatsleer, Haarlem 1937, met de daar aangehaalde litteratuur. Zie voor een meesterlijke karakterschets van Russen, Engelsen, Fransen en Duitsers: Schubert, Europa und die Seele des Ostens, Zürich 1938.

[2]) Bijvanck, t.a.p. blz. 200.

[3]) Prof. Dr J. Kleiweg de Zwaan, Doelstelling en Ontwikkeling der Anthropologie, Den Haag 1943, blz. 125.

[4]) Kleiweg de Zwaan, t.a.p. blz. 98—100.

[5]) Het Nederlandsche Volkskarakter, Volk van Nederland, Tweede Druk, Amsterdam 1938, blz. 25 e.v.
[6]) Nederland's Geestesmerk, Herziene uitgave, Leiden 1935, blz. 8, 11 en 15.
[7]) Erflaters van onze beschaving, Deel I.
[8]) t.a.p. blz. 102/103.
[9]) Ontleend aan Uyterschout t.a.p. blz. 10.
[10]) Dr C. Gerretson, Coens Eerherstel, Amsterdam 1944, blz. 12.
[11]) Johan Huizinga, Die Mittlerstellung der Niederlande blz. 14.
[12]) De Eendracht van het Land, Den Haag 1913.
[13]) Mr A. A. H. Struycken, De Hoofdtrekken van Nederlandsch Buitenlandsch Beleid, Arnhem 1923.

HOOFDSTUK IV

OVER DE VARIABELEN IDEOLOGIE EN BELANG

Territoir en volkskarakter schenen ons in onderlinge samenhang zekere constanten in ons buitenlands beleid te vormen. Maar dezelve vormen niet meer dan een onderbouw: in de wervelwind van aanstormende en wijkende emoties, gedachten en belangen moet de bovenbouw dagelijks opgezet, afgebroken, gelapt of hersteld worden. Dat is het werk der variabele krachten in ons buitenlands beleid. Wij onderscheiden deze in *ideologie* en *belang*.

Wat is eigenlijk een *ideologie*? Wij zouden zeggen een min of meer sluitend systeem van als ideaal beschouwde doelstellingen, waarnaar in staatkundig opzicht naar de vaste overtuiging der aanhangers met alle macht gestreefd dient te worden. Naarmate deze ideologieën zich van grote staatkundige groepen, vorsten, volken of volkerengroeperingen meester maken, krijgen zij meer belang voor de buitenlandse staatkunde. Het bestaan der ideologieën moet ons eigenlijk troosten: het bewijst, dat belang niet de enige drijfveer van mens en staat is. Wel paart zich soms de ideologie met het belang, uit welke onwettige verhouding de bedriegelijke ideologie, die wij in de Veiligheidsraad leerden kennen, dan wel het ideologisch bedrog pleegt voort te komen.

De ideologie is al in de oudheid bekend, mét haar gebreken en zwakheden: „die interhellenische Politik Athens entbehrte nicht aller altruistischen Antriebe. Der Schutz der Schwachen ist ein Lieblingsthema der attischen Redner und Dramatiker. So oft das Staatsinteresse mit dieser Gesinnung zusammentrifft, wird ihr auch in den Aüsserungen der praktischen Politiker ein breiter Raum gegönnt . . . wer die wechselnden Phasen der athenischen Politik verfolgt wird von der Wahrnehmung betroffen, dass die Anrufung des Rechtes und der Moral stets in dem Masse lauter und häufiger wird in welchem die Macht des Staates eine Einbusse erlitten hat" [1]) . . . . . De geest is willig, maar het vlees is zwak, wij zagen het reeds toen wij spraken van het lot der Meliers [2]). Een grootse ideologie ging door Europa tijdens de Kruistochten en later met de Reformatie en de Contra-Reformatie. Het waren tijden, waarin de Europese

mens door het centrale godsdienstige probleem gefascineerd scheen: iedere daad leek door het ideologisch vuur gelouterd, ideologische oorlogen zijn de wreedste van allen. Onze eigen Opstand putte zijn sterkste, stuwende krachten uit de Calvinistische overtuiging: hier, als steeds, werd de ideologie door een minderheid gedragen. De massa staart verblind of bevreesd in het biologerend vuur, dat de minderheid verteert. En zij snuift snel de nieuwe groepering der belangen, die de ideologie zal brengen. Al heel spoedig zal de belangenstrijd de eerste smet op het witte kleed der ideologie werpen. Zo bij ons: de inzet van de Opstand was de kettervervolging, maar welke rol speelden de Tiende Penning en de Privileges? Geen ideologische inzet blijft onbesmet, immers de strijd wordt doel in zichzelf. Men moet tenslotte overwinnen, het koste, wat het kost. Heeren Staten hebben in 1625 ten behoeve van het bondgenootschap met Richelieu de Franse protestanten in La Rochelle geblokkeerd. Eerst in 1626 is de vloot onder invloed der Calvinistische predikanten teruggeroepen.

Ja, de geschiedenis van de invloed der ideologieën op het staatsbeleid is vol paradoxen, ook in ons land. Eén ding mag men zeggen: in de strijd der ideologieën bewaart het Nederlands hart een instinctieve afkeer van excessen. Zo volgen wij de rukwinden der ideologieën het liefst met sterk gereefd zeil. Deze maat der dingen is wellicht onze eigen wezenlijke ideologie, een ideaal, dat wij reeds in de Griekse filosofie tegenkomen: „Wie de maat overschrijdt, maakt het verblijdendste tot het verdrietigste", zegt Demokritos [3]).

Varen wij over de golfslag der ideologieën in het vaderland. Aan het begin van ons volksbestaan staat het vaandel van het Protestantisme. Het protestantse Engeland valt ons bij, eveneens de partijgangers van het Protestantisme in Frankrijk. Een edele strijd voor een edel doel .... maar daar mengen zich reeds grovere klanken in de schone harmonie: eerst de historie van Anjou en dan vroeg en verkreeg Engeland „pandsteden" (Vlissingen, Brielle en fort Rammekens), toen in 1585 het verdrag tot hulpverlening tot stand kwam. Vlissingen, operatiebasis in de coalitieoorlogen tegen Lodewijk XIV, in het Engels-Nederlands verzet tegen Pichegru en Jourdan .... in 1809 zouden de Engelsen er weer met geweld landen ter handhaving van het Europese evenwicht, in 1910 zouden de plannen ter versterking van de Scheldemond alleen al opschudding verwekken en in 1944 was wederom Vlissingen de onverbiddelijke, duur vervulde voorwaarde voor de voortzetting van het geallieerd offensief tegen Duitsland .... zwaar heeft Walcheren voor zijne

strategische ligging betaald. Eénmaal door Napoleon daarom ingelijfd nog vóór het overig Nederland, verscheiden malen geteisterd, in 1944 het meest.

De pandsteden dus schenen meer in het strategische dan in het ideologische vlak te liggen en Oldenbarneveldt had voor deze onderscheidingen een fijn zintuig. Hij zette wicht naast tegenwicht en speelde de Franse vriend tegen Engeland uit. In 1596 kwam een Engels-Frans-Nederlands verbond tot stand. Er liepen door het ideologisch weefsel bloedrode draden van hoge machtspolitiek: daar was de Frans-Habsburgse tegenstelling en de Engelse evenwichtspolitiek. Vanwaar in de eerste jaren van de Opstand ideologische steun verwacht had kunnen worden — uit Duitsland — vandaar bleef hulp uit: vergeefs heeft Marnix tot tweemaal toe de Rijksdag bezocht. In de 80-jarige oorlog raakte de ideologie bij het rijpen van de krijg op de achtergrond. In 1625 en vooral in 1635 wordt de politiek der Staten aan die van Richelieu gehaakt: men zal slechts gezamenlijk vrede sluiten. In 1648 breken echter de Staten-Generaal hunne verdragsverplichting. Eerst in 1659 zal Frankrijk met Spanje vrede sluiten.

Maar wij zoeken verder naar de draad der ideologie in onze staatkunde, zij is moeilijk te vinden, want zij is met het belang verstrengeld als het goed met het kwaad. Cromwell heeft in de Engelse en Nederlandse Republieken ideologische verwantschap gezien: in 1651 pogen zijne gezanten vergeefs Nederland tot een bondgenootschap te bewegen. Maar het belang gaat praevaleren: de Staten eisen vernieuwing van het grote handelsverdrag van 1496 de Magnus Intercursus. De Engelsen antwoorden met de Acte van Navigatie en het Dominium Maris en in 1652 breekt de oorlog uit. Maar Cromwell wil de Republiek in geen geval vernietigen en in 1654 komt de vrede met de Acte van Seclusie, die een ideologische basis heeft: Engeland en Holland (*niet* de Republiek) sluiten vorstelijke pretendenten uit, een jammerlijk staatsstuk. Dan komt de grootse strijd van Willem III voor het Protestantisme en het evenwicht in Europa . . . . en dan is de Republiek moe . . . . en neutraal.

Nog sleept ons de Amerikaanse Vrijheidsoorlog — klaroenstoot der nieuwe ideologie — mede, maar het was niet alleen de ideologie, maar mede het handelsverdrag, dat de Amsterdamse heren maar vast met de Amerikanen op touw hadden gezet, dat de aanleiding wordt. Op zichzelve had men zich in deze strijd maar al te gaarne bij het Verbond tot Gewapende Neutraliteit aangesloten. Dan komt

de Franse ideologie, de idee der rechten van de mens en van de burger. Gefascineerd luisteren velen in het Nederlandse volk naar de stemmen uit Parijs. In 1785 — nog vóór de Revolutie — was te Fontainebleau al een defensieve alliantie met Frankrijk aangegaan, mede geldend voor overzee: het doel was de Engelse macht in Indië aan te tasten. Zou nu de Franse ideologie ons buitenlands beleid gaan beheersen en het oude maxime van het evenwicht der machten en het Verbond der Zeemogendheden van 1678 gaan omverwerpen?

Nog eenmaal komt de reactie: de aanhouding der Prinses van Oranje bij Goejanverwellesluis, de Pruisische interventie en het Verbond met Engeland en Pruisen van 1787. Maar dan is de Franse stroom niet meer in te dammen, mét Pichegru komt in 1795 Daendels met zijn mannen en wordt de buitenlandse politiek der nieuwe Bataafsche Republiek met het Haagsch Verdrag bij de Franse ingelijfd. Vergeefs spartelen onze ministers van Buitenlandse Zaken nog in het Franse net en hijgden zij de Fransen hun verlangen naar neutraliteit in de Frans-Engelse oorlogen toe!

En na de Franse tijd? Een wijle heeft wellicht Koning Willem I voor de ideologie der Heilige Alliantie gevoeld, in 1830 rukt echter de vloed der nieuwe liberale ideologie in Parijs België van ons los; het verloop van de hoogmoedige conferentie van Londen (een Veiligheidsraad met sancties en al) dreef ons verbitterd in de neutraliteit. In 1848 dan breekt de Europese revolutionnaire ideologie alle weerstand tegen liberale hervormingen. Gelukkig is de nieuwe Grondwet toch het originele product van Thorbecke's visie.

En dan de revolutionnaire eerste, tweede en derde internationales? Men kan niet zeggen, dat zij onweerstaanbaar aan ons politieke leven hebben gerukt .... er was hier immers geen psychologische tegenstelling tussen arbeider en bourgeois. Momenten waren de spoorwegstaking van 1903 en de mislukte beweging van 1918. Maar in wezen was de revolutionnaire strijd der arbeiders al beslecht, toen Troelstra de parlementaire weg koos en Domela Nieuwenhuis versloeg. Vakbeweging en S.D.A.P. creëerden een apparaat, dat met duizend banden aan de bestaande orde was gebonden. Al spoedig maakte de sociale vooruitgang vele arbeiders zelve tot burger, gelijk hun ideaal was .... Invloed op het buitenlands beleid had de Komintern in zoverre, dat erkenning van de Sovjet-Unie in 1942 te Londen plaats vond ! Een stukje vreemde ideologie in onze ijskoude neutraliteitspolitiek. Vreemder was nog in dit tijdperk het gehaspel met het

Gezantschap bij het Vaticaan, waarover in 1925 een Kabinetscrisis uitbrak! Dit waren tegenstrijdige ideologische beslissingen.

Maar dan raast te vuur en te zwaard door Europa de nieuwe ideologie van de volkse staat van fascist en nationaal-socialist. Het is de opstand der horden, gelijk Ortega y Gasset reeds had voorzien [4]), de leer van de barbaar, die alles wat edel is verwoest: „Het komt er dus nu op neer dat Europa geen moraal meer heeft. Het is niet de zaak dat de massamens een verouderde moraal verwerpt ten behoeve van een andere moraal, die opkomt, maar de kern van zijn levensdoel is juist zijn verlangen te leven zonder zich aan enige zedeleer ondergeschikt te maken." Rauschning zou spreken over de „Revolution des Nihilismus". Maar al te gaarne zoog het Duitse volk de nieuwe leer van ras en bloed in, de Duitse ziel resonneerde op Adolf Hitlers lied van de haat tegen allen. Al wat gebonden was aan zedenormen van Christendom en Humanisme verzengde in het laaiend vuur van de ontketende hartstocht, alle verzet verlamde in de hypnotische kracht van die man, die zijn boosheid plantte in het Duitse hart. Van alle zijden in de wereld snelden hatende mensen naar het nieuwe vaandel. Zo ook hier, waar pan-germanistische voorstellingen een gemakkelijke brug vormden en Duitse invloed van oudsher belangrijk was. Maar het volk als geheel wendde zich af, gelijk toch eigenlijk in de gehele wereld. En juist de ideologie van de Apocalyptische ruiter uit Duitsland werd de vuurproef voor onze volksziel. De bezetting dwong ons tot de keuze: strijd zonder kwartier of ondergang. En voor het recht van de enkele mens tegen de gevestigde macht heeft ook in de huidige tijd het edelste deel der bevolking de brandstapel beklommen. Zo ontstond weer een levende ideologie, die ons met onze buitenlandse medestrijders bindt. Men vindt de ideologie van de vrije mens in het UNO-Charter en daaruit voortvloeiende verdragen zelfs met zoveel woorden opgenomen. Men had dit beter nagelaten. De mensheid spreekt nu eenmaal verschillende ideologische talen: het buitenlands beleid doet beter dat te erkennen. Heeft niet de nieuwe ideologische tegenstelling van onze dagen tussen het Communisme en de anderen dit zonneklaar aangetoond? Staatkundig en ideologisch is nu de neutraliteit dood: een nieuw tijdperk begint, oude wijn overigens in nieuwe zakken.

En nu de antipoden *en* de broeders der ideologieën, de *belangen* in de buitenlandse staatkunde. Wij willen thans onderscheiden:

Dynastieke belangen, belangen van binnenlandse staatkundige *groepen*, *economische* belangen en *culturele*, welke laatste al weer verglijden in de ideologische. Het *Huis van Oranje* nu heeft te onzent practisch geen eigen dynastiek belang gezocht. Willem van Oranje kwam naar Holland „pour y trouver sa sepulture", om hier te sterven. Enig uitzicht toch scheen de strijd niet te bieden, Maurits begon onder de ongelukkigste omstandigheden .... was vóór alles militair. Met Frederik Hendrik begint eigenlijk pas het Huis van Oranje vorstelijke allure aan te nemen en komen de eerste dynastieke huwelijken: Willem II met een Engelse prinses — een traditie [5]) tot Willem V, die een dochter van de Keurvorst van Pruisen tot gade nam. Even heeft Willem II met Mazarin dynastieke plannen gehad ter ondersteuning van de verwante Stuarts in Engeland, maar hij sterft reeds in 1650. Willem III keerde zich in 1688 met succes tegen zijn eigen Engelse schoonvader .... maar niet ten behoeve van zijne dynastie, want met hem stierf het geslacht van de Zwijger uit.

Neen, zichzelve heeft het Huis van Oranje in de internationale staatkunde niet gezocht, een der vele verdiensten van dit merkwaardig begaafde Huis. Maar toch gaf Oranje aan ons buitenlands beleid wel zeker een bepaalde plooi, waarmede in het buitenland terdege rekening werd gehouden. Wij zouden willen zeggen, dat Oranje meer de nationale hoge politiek, het prestige, de eer en de staatsbelangen van het gemenebest als lid van het Europese concert voorstond, terwijl de regenten zich door het handelsbelang lieten leiden, waarmede zij het staatsbelang identificeerden. Deze tegenstelling uitte zich vooral in de verhouding tot *Engeland*. Zag men enkel naar het handelsbelang of de koloniale expansie, dan was Engeland vanzelfsprekend de grote concurrent, toen Spanje en Portugal hors concours waren geraakt. Uit deze concurrentieverhouding zijn inderdaad vier zeeoorlogen voortgekomen, waarvan de laatste vermijdelijk ware geweest. Eigenlijk zijn er drie spannende botsingen geweest, waarvan die van 1672 gevolgd werd door een hecht verbond der Zeemogendheden, dat ruim een eeuw het nationaal bestaan en het overzeese gebied heeft gewaarborgd. De Engelse oorlogen waren *zeeoorlogen*, zij hebben *ons bestaan als natie* nooit in het geding gebracht of ook maar in de verste verte *willen* brengen. De consequentie van het tegendeel ware ook geweest, dat wij óf Engels bruggenhoofd zouden zijn óf in handen van de machtigste op het continent zouden vallen, gelijk in de Franse en Duitse tijd inderdaad is gebeurd. Afgezien van de episode der pandsteden, heeft Engeland toch geen bruggenhoofd

van ons land willen maken, liever wilde men de eigen kracht van ons land ontplooid zien. De oude Engelse bruggenhoofden als Calais en later Duinkerken heeft Engeland ook niet kunnen houden. En Nederland in handen van een machtige continentale staat — dat nooit. Zo moest Engeland in onze handelsoorlogen zijn vijanden liefhebben .... er is tijdens die oorlogen steeds over vrede gesproken. Toen Karel II van Engeland zich in 1672 voor geld aan de zijde van Lodewijk XIV schaarde, dwong hem zijn Parlement in 1674 tot vrede en in 1678 tot alliantie.

Maar ook wijzelve moesten Engeland liefhebben: sloegen wij niet gezamenlijk de Spaanse dreiging der Armada in 1588 af? Dat was geen toeval, dat was lotsgemeenschap. En mèt de opkomst van de nieuwe Franse autocratie op het vasteland hernieuwde zich die lotsgemeenschap uit de aard der dingen. Bestond niet die gemeenschap zelfs overzee? Wat zou uit onze overzeese gewesten zijn geworden, indien Dupleix omstreeks 1750 Indië voor Frankrijk had veroverd?

Zo ontstond de wonderlijke paradox van de handelsnijd enerzijds en de politieke lotsgemeenschap anderzijds. In beide landen vonden beide gezichtspunten hun aanhangers. *Oranje* nu hield zich aan de nationale lotsgemeenschap en neigde tot Engeland .... de *Regenten* waren over de bank anti-Engels: daar was de handelsnijd, de quaestie van het strijken van de vlag (eigenlijk meer een zaak van het Oranjegezinde scheepsvolk) en die der visserij. De Regenten waren, zoal niet neutraal, in de controverse dier dagen onvermijdelijk pro-Frans. De Franse diplomatie speelde hier een meesterlijk spel met meesterlijke diplomaten (d'Avaux, d'Affry). Men wisselde tussen verleidelijke aanbiedingen van voordelige handelsverdragen en bitse dreigementen dezelve weer te zullen intrekken, men maakte zich met gratie vrienden en speelde listig met de binnenlandse tegenstellingen hier te lande.

Wij staan al temidden van de bovenvermelde binnenlandse *groeperingen*, mitsgaders de *economische belangen*. De Republiek was een handelsstaat in merg en been en werd — voor zover gene bevoegdheden aan de Stadhouder waren voorbehouden — door kooplieden bestuurd. Deze kooplieden — bovenal die van Amsterdam — vreesden en haatten ieder centraliserend orgaan, dat hunne particuliere belangen of hunne excessieve bevoegdheden zou kunnen aantasten. Vooral na het optreden van Willem II in 1650, die de Heren van Amsterdam zo „onuitspreeckelijck hadde geïnsulteert", zag men in het stadhouderlijk gezag een gevaar. Het lagere volk weer hield het met Oranje, deels uit politiek instinct, deels natuurlijk uit

haat tegen de regenten. De tegenstelling tussen Oranje en de Regenten plantte zich op de ongelukkigste wijze in de buitenlandse staatkunde voort, Oranje ging met Engeland, de Regenten hielden de Franse pijl op hun boog, neigden overigens tot neutraliteit. Engeland en Frankrijk wisten hunne partijgangers te vinden en te belonen, de vergadering van de Staten-Generaal werd op het laatst tot een spel met gemerkte kaarten.

Tussen Oranje en de Regenten stond ook het *militaire vraagstuk* met de quaestie der betaalsheren en der vijf admiraliteiten. In 1618 al had Maurits met geweld de waardgelders der steden afgedankt, teneinde de eenheid van het commando te handhaven, in 1650 danken de Staten van Holland tegen de wens van Willem II troepen af, in 1667 verklaren de Staten van Holland met het Eeuwig Edict het stadhouderschap onverenigbaar met het kapitein- en admiraal-generaalschap, in 1670 volgen de andere gewesten bij de Akte van Harmonie .... het conflict sleept zich voort. Onder Willem V twist men over de vraag, of het leger dan wel de vloot dient te worden versterkt — een oude quaestie .... en doet geen van beide. Het is een oer-Nederlands conflict: de koopman *wil* zich in vredestijd voor de defensie geen offers getroosten. En dan kwam daarbij het partijpolitieke tintje der Regenten: men zag in het leger de basis der stadhouderlijke macht. Daarom eiste men van de troepen een eed op hunne betaalsheren. Tot en met de strijd tegen Pichegru heeft de quaestie der betaalsheren hare verderfelijke rol gespeeld.

Frankrijk, de continentale en expansieve mogendheid, zag natuurlijk niets liever dan een zwakke Nederlandse defensie, Engeland, de handhaver van het evenwicht, zag Nederland militair zo gaarne sterk. Onvermijdelijk werd daardoor de binnenlandse militaire controverse in de sfeer der buitenlandse politiek getrokken.

Eenmaal heeft men zich verlaagd het binnenlands bestel in een verdrag met een vreemde mogendheid vast te leggen: besefte men, dat men een der heiligste nationale rechten had verkocht? Het was in 1654, toen Jan de Witt namens de Staten van Holland met Cromwell de Acte van Seclusie sloot, waarbij het Huis van Oranje van de Stadhouderlijke waardigheid werd uitgesloten: een typerend voorbeeld van internationale politiek op basis van eng partijbelang. Cromwell vreesde de neef en erfgenaam der Stuarts aan de overzijde, De Witt zag de kansen der tegenpartij in den lande gaarne gefnuikt. Voor zijn doeleinden — laat het mede de vrede zijn geweest — had hij tevens 's lands ondeelbaarheid naar buiten verkocht: de Acte

was een internationale verbintenis van het gewest Holland alleen. In zijne Deductie heeft hij zijn goed recht trachten te verdedigen.

Wij raken thans even weer de ideologische verhouding van Cromwell tot de Republiek. Zou men elkander blijvend op republikeinse grondslag kunnen vinden? De Staten hebben de gemeenschap der ideologie met Cromwell afgewezen en zich nader op hunne belangen bezonnen. De Witt keek ook naar Frankrijk en streefde naar een verbond met dit land. Hij speelde, als Oldenbarneveldt, zo gaarne Frankrijk tegen Engeland uit. De Staten weigerden blijvend in de pas van Cromwell's republiek te lopen: al te goed ook beseften de heren het wankele lot van het bewind van de Lord-Protector. Al spoedig keek men de nieuwe man in Engeland, Karel II, naar de ogen, maar vergeefs putte men zich in gedienstigheid uit: koloniale twisten leidden in 1665 tot de tweede Engelse oorlog — de *belangen*-tegenstellingen waren te sterk gebleken. Maar reeds tekent zich een nieuwe toestand af. Tegen de zin van het Engelse volk zou nog éénmaal in 1672 Karel II ons de oorlog aandoen. Maar dan staat weer een Oranje op de brug en wordt op het vaste kompas van de Koning-Stadhouder gevaren, voor zijn sterke wil moet het economisch belang en het groepsbelang zwijgen. Hoge politiek, waarlijk staatsbelang en een krachtige ideologie leiden tot het bondgenootschap met Engeland.

Maar na de dood van de Koning-Stadhouder en na de vrede van Utrecht begint het groepsbelang en het economisch belang zich weer te weren: de Britse en Franse gezanten in Den Haag kenden hunne vrienden en hunne vijanden, hunne karossen reden af en aan, hunne feestzalen stroomden vol en velen in den lande bleken zwak. Onze bondgenootschappelijke verhouding tot Engeland werd tot het uiterste gespannen, enerzijds door een streven naar neutraliteit, anderzijds door de onuitroeibare zucht tot handel in contrabande. Het valt te onzent menigeen zo zwaar het enge groepsbelang of het materiële voordeel voor éénmaal in het nationale belang te vergeten ..... In de 19de en 20ste eeuw speelde het economische en het groepsbelang, zomin als de ideologie, in de buitenlandse staatkunde meer mede, omdat er geen actief buitenlands beleid meer werd gevoerd, hoogstens in de negatieve zin der neutraliteitshandhaving. Ja, wij horen nog, hoe „het Hof" in 1870 voor Napoleon III was geporteerd, hoe „Rotterdam" in 1914 pro-Duits was en „Amsterdam" pro-geallieerd. Wij horen nog in de dertiger jaren, dat „De Koninklijke" of de „Unilever" Engels zijn georiënteerd en Engels politiseren of wel, hoe „Joodse" belangen onze pers beïnvloeden, om van „Vrij-

metselaars" niet te spreken. Dat „Philips" invloed zou hebben gehad op de ontruiming van de Peellinie en het ontslag van Generaal Reynders is volgens het verslag van de Parlementaire Enquctecommissie van Maart 1949 uit de lucht gegrepen. Laten wij dit alles rusten: het was van weinig belang. Het was tenslotte niet te loochenen dat onze *monetaire* politiek der dertiger jaren ons economisch aan het Brits-Amerikaanse systeem bond, maar was dit voor een mogendheid met overzeese belangen, gelijk Nederland, anders denkbaar? Of vertegenwoordigden de grote Franse leningen op de Amsterdamse geldmarkt aan de vooravond van de tweede wereldoorlog toch nog bewuste bedoelingen van internationaal-politieke aard van machtige belangengroepen?

Ideologie en belang in het buitenlands beleid .... Zal thans na zoveel leed de ideologie weer gaan bloeien en het belang gaan wijken? Indien men het UNO-Charter *leest*, vindt men de ideologie van de vrije mens kwistig vermeld. Wie de Veiligheidsraad *ziet* werken, ruikt het botte belang. Het blijft, zoals het was: de strijd der ideologieën wordt tot een strijd om de macht, waarin het belang en de boosheid hun wereldse rol spelen. De wet der dialectiek doet ook hier haar werk, want uiteindelijk slaat dus in de strijd de ideologie in haar tegendeel om.

NOTEN.

[1]) Theodor Gomperz, Griechische Denker, Leipzig 1912, blz. 23.

[2]) blz. 9.

[3]) Te vinden bij Wilhelm Capelle, Die Vorsokratiker, Stuttgart 1940, blz. 445.

[4]) José Ortega y Gasset, De Opstand der Horden, vert. Dr J. Brouwer, vijfde druk, Den Haag 1940, blz. 230. Vgl. blz. 92 e.v.

[5]) Nog in 1815 zet Pruisen door, dat in art. 21 van de Grondwet voor het nieuwe en vergrote Koninkrijk de Koning het dragen van een vreemde Kroon wordt ontzegd. Men was de Koning-Stadhouder nog niet vergeten!

HOOFDSTUK V

TRADITIE

Traditie ontstaat in het buitenlands beleid als voortdurende resultante van constante en variabele krachten, zij is nooit voltooid en in gestadige beweging. Hoe was het eigenlijk in de beginne, toen de traditie nog moest worden gemaakt? Wanneer begint eigenlijk de traditie? Onverwacht waren wij als onafhankelijke staat geboren en stonden wij temidden van een gistend Europa, waarin de nieuwe nationale staten kreunend en steunend uit de geheimzinnige zwangerschap der Middeleeuwen tot leven waren gebracht. Het had stromen van tranen en bloed gekost, ook onze strijd. En daar stonden wij dan in 1648 als de man van succes. Waren wij nu ook terstond en vanzelf een grote mogendheid geworden? De staatsmansblik van Van Oldenbarneveldt zag reeds dadelijk, dat ons enkele voorwaarden ontbraken [1]). Thorbecke ziet het aldus: „Eene federatieve, tusschen de zee en het vaste land verdeelde, Mogendheid, het hart van de europeeschen handel, niet bestemd om te heerschen, om veranderingen eigenmagtig te scheppen; maar om de veranderingen in het algemeen stelsel door weerstand en beleid te regelen. Zij geeft de stoot niet, maar zij tempert; de schakel tusschen westelijk Europa, het Noorden en Duitschland, is zij hare beteekenis niet aan hare kracht verschuldigd, maar aan de plaats, die zij beslaat in het geheel, aan de rigtingen, die van verschillende kanten op haar aanstrevende, hier zamen of tegen elkander komen.” [2])

Het lot wilde, dat in 1648 enige potentieel grote mogendheden nog in de windselen der toekomst lagen: Rusland, Duitsland en Italië. Oostenrijk had anderzijds nog geregeld zijn bestaan tegen de Turken te verdedigen. Deze omstandigheden maakten de relatieve rol der Republiek daar in het hart der Europese krachtlijnen onvermijdelijk gewichtig. En de afbrokkeling der Spaanse macht, waartoe de Republiek zo krachtig had medegewerkt, stelde aan Europa de onverbiddelijke eis een nieuw evenwicht te zoeken: de inzet van het spel was hoog genoeg. Bourbon deed de grote greep naar de suprematie in het wankelend evenwicht en vond voorlopig slechts Engeland en de Republiek actief in de schans, met op de

achtergrond de Duitse Keizer en de Keurvorst van Brandenburg.

Zo ging de Republiek haar rol van grote mogendheid spelen, omdat anderen zonder kennisgeving afwezig waren. De relatieve macht van de Republiek doet enigszins denken aan die van Zweden in hetzelfde tijdperk. Maar de Zweedse koningen waren heroïsche vorsten met allure en avontuur, de Staten waren bedachtzame kooplieden. Maar toen de afwezigen kwamen opdagen (Rusland en Pruisen) was beider machtige rol uitgespeeld.

Had zich pas sinds 1648 of 1568 een traditie ontwikkeld? Of mogen en moeten wij nog verder teruggaan en vinden wij in de Middeleeuwen reeds sporen van een latere traditie? Wij moeten dan zoeken naar de grote lijnen der hoge politiek: broedertwisten tussen Holland, Friesland, Utrecht en Vlaanderen kunnen ons slechts bezighouden, voor zover ingeweven in het kleed der hoge politiek. *Een* traditie wikkelt zich bij aandachtige beschouwing uit het bonte spel der Middeleeuwen los: de zee en de verhouding tot Engeland en Frankrijk ..... als een legkaart sluit deze traditïe in die der Republiek!

Wij bepalen ons thans tot Holland, dat in de Republiek de toon zou aangeven. Het was in de grote strijd tussen Hohenstaufen en Welfen, die heel Europa zou medeslepen. „De vriendschap van den Hollandschen graaf (Floris III, 1157-1190) stond zeker bij den keizer (Frederik I Barbarossa) hoog genoteerd op de prijslijst van politieke waarden. De strijd met den machtigen hertog van Saksen, Hendrik den Leeuw, stond op het uitbreken. De hertog had waarschijnlijk verbindingen met de Hollandse gravenfamilie .... En Holland kon een verbinding worden tussen Saksen en Engeland" [3]). Daar was het: de verhouding tot Engeland interesseerde de Keizer, meer niet. „De eerste overeenkomsten tusschen Engeland en Holland (Willem I, 1203-1222), waarvan men weet, zijn subsidieverdragen. Ze dateren van 1207 en 1213" [4]). Willem I vocht in 1214 aan Engelse zijde mede bij Bouvines, maar voor een verloren zaak voelde hij niets: reeds in 1215 vinden wij hem in de omgeving van Frederik II en een jaar later zelfs bij een Frans leger, dat uittrok ter verovering van Engeland. In 1281 komt een verbond tot stand tussen Floris V (1256-1296) met Edward I van Engeland, geldzendingen bevestigen weer de politieke vriendschap. Zoon Jan wordt verloofd met een Engelse prinses en aan het Engelse hof opgevoed. Maar in 1296 loopt Floris V over naar Philips IV van Frankrijk. Er waren verschillende redenen: Floris V en Edward I maakten beide aanspraak op de Schotse kroon, Edward maakte Mechelen tot stapel voor de Engelse

wol in stede van Dordrecht en bovenal kwam de twist doordat Edward tegen Frankrijk steun zocht en vond bij Guy van Vlaanderen, de vijand van Floris. Nog in het jaar van zijn afval wordt Floris door edelen vermoord, wier aanvakelijk plan was hem als gevangene naar Engeland te brengen en zijn zoon Jan tot graaf uit te roepen, een fraai plan van Edward I. In 1297 komt dan het Engels-Vlaamse verbond tot stand, huwt Jan I met zijn Engelse prinses en steekt over naar Holland . . . . zou Engeland triumferen? Maar in 1299 komt het tot vrede tussen Engeland en Frankrijk, waardoor Vlaanderen het gelag betaalt en sterft Jan I. Het Hollandsche Huis zal nu door het Henegouwsche worden opgevolgd. „De inrichting van Holland en Zeeland tot een staatkundige succursale van Engeland was totaal mislukt.'' [5]) De Henegouwer Jan van Avesnes was Fransgezind, aanvankelijk evenzo zijn opvolger Willem III (1304-1337). Nog in 1304 zal een Frans-Hollandse zeemacht de Vlaamse vloot bij Zierikzee verslaan. In de warreling der Middeleeuwse bondgenootschappen staat deze Willem III in 1337 weer aan de zijde der Engelsen. Hij is dan een groot man, schoonvader van de Engelse koning en de Duitse keizer en wijst schoonzoon Edward III niet af, wanneer deze weer een coalitie tegen Frankrijk op touw zet, waaraan ook de keizerlijke schoonzoon mededoet. De opvolger van Willem III, de vierde Willem, steunt zijn zwager kalmpjes aan, maar in 1340 wordt dan toch de Franse vloot bij Sluis door Engelsen en de Vlamingen van Jacob van Artevelde verslagen en komt men tot een wapenstilstand.

Wij zijn nu in de honderdjarige oorlog tussen Engeland en Frankrijk (1337-1453). De inzet is mede Vlaanderen, Zeeland en Holland, de Engelse operatiebasis op het vasteland. In 1346 landt echter Eduard III in Normandië en behaalt hij de overwinning bij Crécy. Met Calais had Engeland nu tot 1559 een eigen bruggenhoofd op het vasteland en kon de belangstelling voor Vlaanderen en Holland wat verflauwen. Nog komt Edward op voor zijne schoonzuster Margaretha van Beieren, die met haar zoon Willem V om Holland strijdt, maar zijn vloot wordt in 1351 op de Maas verslagen. Edward bemiddelt dan maar tussen moeder en zoon . . . . Jacoba van Beieren brengt nog een Engels intermezzo in de bezetting der grafelijke waardigheid, vóór de Bourgondiërs Holland in de sterke hand nemen. Na haar huwelijk met Humphrey van Gloucester neemt deze de titel van Graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen aan. In 1424 verschenen Humphrey en Jacoba in Henegouwen, in 1425 vluchtte

Humphrey en werd Jacoba door Philips de Goede gevangen gezet, maar zij wist te ontvluchten. In 1426 werd een legertje van Humphrey bij Brouwershaven verslagen.

En dan neemt Bourgondië onze gewesten in een nieuwe conceptie van grote allure op. Basis wordt mede ons land voor een greep naar de suprematie in Europa: wij kwamen los uit de slingeringen van de honderdjarige oorlog. „Een zekere eenheid kwam uiteraard in de buitenlandsche politiek, maar ook daarin hadden Holland en Zeeland hun bijzondere eischen. Ten deele hadden zij die gemeen met Vlaanderen. Alle drie de landen toch hadden behoefte aan vriendschappelijke betrekkingen met Engeland" [6]).

Men laat zich nu op zee heel anders gelden: van 1438 tot 1441 durfden de Hollanders en Zeeuwen een kaperoorlog tegen hun oude genoten van de Wendische Hanzesteden te beginnen, al volgde hun vorst, Philips de Goede, aarzelend. In 1441 werd te Kopenhagen een gunstige handelsvrede van de Hanzesteden afgedwongen, te Utrecht zou in 1474 een definitieve vrede tot stand komen. In 1544 werd de Sontvaart bij het verdrag van Spiers door Karel V geregeld, in 1649 kochten de Staten — de nieuwe souvereinen — bij het Redemptie-tractaat met Denemarken de Sonttol voor ƒ 350.000.— per jaar af.... één lijn van Philips de Goede tot de Staten. Wij laten het verdere verloop van de Sontpolitiek rusten.

Dit alles kon tot stand komen door de Bourgondische vrede met Engeland. Met Frankrijk twistten de Bourgondiërs en Oostenrijkers onophoudelijk, maar daarvan merkte men meer in Gelre en Vlaanderen dan in Holland en Zeeland. De vredespolitiek tegen Engeland vond hare bekroning in het Groot Intercours of wel Intercursus Magnus met Engeland van 1496, waarin voor de Nederlanders vrije vaart en vrije visserij werd bedongen. Nog Jan de Witt zou dit verdrag van Philips de Schoone maken tot basis zijner handelspolitieke eisen aan Engeland. Met Engeland is onder de Bourgondiërs en Oostenrijkers de verhouding over het algemeen goed gebleven. Wat wonder! Te gaarne steunde Engeland de vijand van de oude Franse concurrent. En maken wij ons met de Opstand los, wel dan vinden wij wederom steun in Engeland. De Duitse historicus Treitschke ziet in de onafhankelijke Nederlanden, evenals in Portugal, zelfs een Engelse schepping .... In ieder geval zag Engeland in onze opstand een welkome aantasting van de katholieke overmacht van Madrid.

Hebben wij een traditionele lijn gevonden? Wij hebben ons huidig vaderland aangetroffen als troefkaart in het Engels-Franse spel, meestal staande aan Engelse zijde tegen Franse expansiepogingen. Wij hebben ons verbaasd over de geringe rol, die het Duitse Rijk, waarvan wij officieel deel uitmaakten, hier speelde. Geen wonder dat wij ons in 1648 gemakkelijk los maakten! Wij zagen zeeslagen in onze wateren, gevolgd door een wijde ontplooiing van de Hollandse zeevaart en handel, beginnend mét de Hanze, opkomend ten koste van de Hanze. De Oostzeehandel, die aldus ontstond, zou al heel spoedig de basis van de welvaart worden, de „moederhandel" met de Sontvaart als centraal probleem. En deze ontwikkeling ter zee was mogelijk door de vrede met Engeland, die de Bourgondiërs en de Oostenrijkers voorlopig brachten.

Past nu deze traditie bij die, welke met de Opstand begon? Hoor wat Japikse zegt van de conceptie van de Zwijger: „Buiten het Calvinisme stond de hoofdgedachte der buitenlandsche politiek, zooals Oranje, wiens invloed zich hier meer dan elders deed gelden, haar aangaf. Nauwere aansluiting bij Frankrijk, zoo mogelijk ook bij Engeland, werd meer en meer haar doel, sedert alle hoop op hulp uit Duitschland ijdel bleek. Van die landen alleen mocht men den zoo noodigen steun verwachten. Het gevolg was, dat de sedert de 13de eeuw bepaaldelijk voor Holland en Zeeland bestaande buitenlandsche ontwikkeling voortging en dat nu ook de Oostelijke gewesten deze beweging volgden" [7]). Huizinga drukt zich als volgt uit: „Een wonderlijk lotsbestel heeft ons volk, gescheiden van de oorspronkelijke stam, tot een edel deel van West-Europa gemaakt. Over Delfzijl en Vaals loopt de grens tusschen West- en Middel-Europa. In onze westelijkheid ligt onze kracht en de reden van ons bestaan. Wij hooren aan den Atlantischen kant. Ons zwaartepunt ligt op en over zee. Ons gezelschap is dat der Westelijke volken, van het groote volk in de eerste plaats, dat de moderne staatsorde schiep, en nog de vrijheid handhaaft" [8]).

Tweedracht en onverzoenlijke tegenstellingen tussen Frankrijk en Engeland dwongen de Republiek tot balanceren. De grote derde Oranje en zijn mannen aarzelden op het beslissende moment niet — zij kozen ondanks handelsoorlogen Engeland en het evenwicht in Europa.

Pakkend is de uiteenzetting van Van Hamel in zijne stellingen en aardig is zijne zegswijze: een continentale macht is voor ons gevaarlijk, want zij grenst aan de zee, maar een zeemacht bedreigt ons minder,

want zij grenst aan het land [9]). Er zijn ook anderen geweest in onze geschiedenis. Te Amsterdam verwachtte menigeen van toenadering tot Frankrijk meer voor de handel (Buys valt hier voor het tijdperk van 1713 te noemen), daar waren later de bewonderaars van continentale machtsontplooiing. Wil men namen? Daendels en Verhuell van hen, die de Franse macht aanbaden. En na 1870 zag menigeen naar Berlijn, zelfs Kuyper, al heeft hij als verantwoordelijk staatsman geen band met de Wilhelmstrasze gelegd. Gaan wij voorbij aan het klagelijk schouwspel der „volkse" beweging voor en tijdens de Duitse bezetting.

Maar langzaam en onweerstaanbaar was opgekomen de derde groep, die der „neutralen". Wij noemden al Pieter de la Court ten tijde van Jan de Witt, na 1713 verheft zich de Friese diplomaat Goslinga voor hetzelfde pleit, in de Oostenrijkse Successieoorlog heeft men de regenten al gewonnen, „neutralisten" werden zij gescholden in tegenstelling tot de „„Orangisten", die krachtiger oorlogvoering eisten. Bentinck, de man van Oranje, ijverde na de Vrede van Aken in 1748 voor een hernieuwing der alliantie der Zeemogendheden met Oostenrijk. Engeland wilde Rusland in dit spel doen delen. In de Zevenjarige oorlog (1756-1763) echter hebben de neutralen het pleit geheel gewonnen. Europa wordt in 1756 verbluft door een „renversement des alliances", een verschuiving der allianties. In plaats van de oude Engels-Nederlands-Oostenrijks-Brandenburgs-Pruisische coalitie tegen Frankrijk, treedt een Frans-Russisch-Oostenrijkse coalitie tegen Pruisen en Engeland, dat in Hannover aan Pruisen grensde. Het is de grote tijd van Frederik II, die aan Pruisen de mythe van het nationaal bestaan geeft, en de oude Pitt, die „in Pruisen voor Engeland koloniën verovert".

Maar Nederland had in deze strijd Engeland in de steek gelaten, al was het nog bereid tot steun tegen de „Jacobieten", aanhangers van Stuart en sinds Willem III vijanden van Oranje en de regenten beide. Neutraliteit, dat betekende ook toen al veel verdienen en veel slikken: Frankrijk beloonde ons met verlaging der invoerrechten, Engeland verklaarde in strijd met het verdrag van 1674 scheepsbehoeften tot contrabande, Frankrijk dirigeerde troepen door Barrière en Maastricht, Amsterdam was immers pro-Frans .... een armelijke vertoning.

En nu het treurspel, voorafgaande aan de vierde Engelse oorlog. Wij zouden het in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog weer eens met de neutraliteit proberen, een Engels verzoek om hulp tegen Frankrijk

op grond van het Verbond der Zeemogendheden werd afgewezen, wél werd de quaestie der oude Schotse Brigade hier te lande ten gerieve van Engeland opgelost. Amsterdam stond echter weer in verbinding met de begaafde Franse gezant La Vauguyon. En daar was de contrabande-quaestie weer: in overleg met Engeland werd besloten masten en scheepstimmerhout van convooi uit te sluiten. Frankrijk trok toen voor straf de handelsvoordelen in, behalve voor de vrienden Amsterdam en Haarlem . . . . wel diep waren wij gezonken. Voor een eeuw nog had een plan van Engeland om Zeeland alleen te treffen vastberaden tegenstand ontmoet. Dan gaat het snel: het convooi onder Van Bijlandt wordt aangehouden, het verdrag van 1674 geschorst, onzerzijds onbeperkt convooi verleend, vergeefs spartelen wij dan om aansluiting bij het Verbond tot Gewapende Neutraliteit van Rusland, Zweden en Denemarken met een Frans diplomaat op de achtergrond . . . . het is in 1780 oorlog, nadat de Engelsen een ontwerp ener Amsterdamse handelsovereenkomst met de Amerikanen onderscheppen.

De neutraliteitspolitiek, gerijpt in deze eeuw, heeft gefaald. Wéér laat Engeland ons evenmin als vroeger tijdens de oorlog los: men doet ons goede biedingen voor een separate vrede, maar wij vlijen ons liever aan de Franse borst. Dat steunt ons thans wat tegen de uit het Zuiden opdringende Jozef II van Oostenrijk, Heer der Zuidelijke Nederlanden. Wél wordt de Barrière in 1782 ontruimd, maar in 1784 bij de vredes glippen wij achter Frankrijk nog vrij behouden binnen: Afstand van Negapatnam aan Engeland en vrije vaart door de Molukken zijn te Parijs onze prijs. Het verdrag van 1674 wordt niet hersteld en er komt geen verklaring van neutrale rechten. Te Fontainebleau worden de Scheldeforten afgestaan of gesloopt, grenswijzigingen in Staats-Vlaanderen, Overmaze en Opper-Gelder geconcedeerd, 10 millioen gulden (waarvan Frankrijk 4½ millioen zou betalen) toegezegd, maar blijft de Schelde nog eenmaal gesloten. Frankrijk wordt bedankt met een Defensieve Alliantie, mede voor overzee. Het einde dus ener neutraliteit, die ook in 1887 met de Pruisische interventie niet werd hersteld: een nieuwe defensieve alliantie kwam in 1788 tot stand, nu met Pruisen en Engeland, die de Staten en elkander tevens de bestaande regeringsvorm garandeerden: thans had de Oranjepartij een souverein recht verkocht, gelijk eens Jan de Witt. Wanneer dan in 1794 de Fransen onweerstaanbaar oprukken, dan onderhandelt Van den Spiegel nóg eens, maar vergeefs, over de Nederlandse neutraliteit. Het Haagsch

Verdrag van 1795 lijft de Nederlandse politiek definitief bij de Franse in, wat Nederlandse Ministers van Buitenlandse Zaken, als Van der Goes en Roëll, vóór de officiële inlijving ook beproeven. Dat betekende dus de oorlog met Engeland, die in 1795 prompt kwam. Willem V hield in Engeland zich aan het verdrag met Engeland en Pruisen en vaardigde de Declaratie van Kew uit, waarbij aan de Nederlandse koloniën werd bevolen de Engelsen als vrienden te ontvangen [10]). Pruisen liet verstek gaan, het trok zich tot 1806 uit anti-Franse coalities terug.

Na het herstel der onafhankelijkheid wilde Koning Willem I terug naar het systeem van 1788. Het is anders gelopen. Wél bombarderen Nederlanders en Engelsen in 1816 gezamenlijk Algiers, maar er waren koloniale moeilijkheden [10]) en op recht vertrouwelijke voet raakte de Koning niet met de „Pentarchie" van Aken van 1816. De Belgische opstand en de verdragen van 1839 werpen ons teleurgesteld terug van de evenwichtspolitiek [11]), uitdrukkelijk genoemd in het verenigingsprotocol van 21 Juni 1814 naar de neutraliteitspolitiek. „Diep ligt het nu in het Nederlandsche bewustzijn besloten, dat de neutraliteit een klein land past in de groote vragen der wereldpolitiek" [12]).

De neutraliteit zal thans met het klimmen der jaren een traditie worden. Het oude Verbond der Zeemogendheden werd vergeten. Zó sterk was echter deze traditie eens, dat Frederik de Groote over ons smalend sprak als over de sloep achter het Engelse fregat. Pas in 1948 zou zij met het Pact van Brussel weer herboren worden.

Volgen wij het spoor der neutraliteit. Onze neutraliteit na 1839 vertoonde aanstonds een ander aspect dan de Belgische: zij kwam voort uit *onze* wil, niet uit die van de Mogendheden. De Nederlandse neutraliteit overleefde vanaf 1839 alle Europese en Aziatische oorlogen tot 10 Mei 1940: de oorlogen van Napoleon III en die van Bismarck, de Zuid-Afrikaanse oorlog (enige invloed op de vrede?), de Japans-Chinese oorlog en de Japans-Russische oorlog en bovenal de Wereldoorlog van 1914-1918. Er waren natuurlijk weleens kleine afwijkingen: na de revolutie te Parijs van 1848 vond een briefwisseling plaats tussen Willem II en Leopold I van België, waarin Willem II steun toezegde, voor het geval Frankrijk België mocht aanvallen. In hetzelfde jaar 1848 ontstond in Limburg een kleine beweging tot aansluiting bij Duitsland. De Regering stond Limburg toe twee afgevaardigden naar het Frankforter Parlement te zenden. In 1852 zint de Koning van Pruisen op een Engels-Pruisisch-Nederlands-

Belgisch verbond tegen Napoleon III. Thorbecke interesseert zich, maar Engeland houdt zich op de vlakte. In 1856 accepteert Nederland, als zeemogendheid uitgenodigd, mede de Zeerechtdeclaratie van Parijs. Van Hall zou enige invloed op de onderhandelingen ter beëindiging van de Krimoorlog hebben gehad. In 1877 biedt men vergeefs bemiddeling tussen Engeland en Transvaal aan. In de economische internationale politiek ten slotte bevorderen wij de vrijhandel: de Rijnvaartacte van Mannheim van 1868 was een Nederlands initiatief.

Voorts passeerden wij in het witte kleed der neutraliteit de verscheiden crises, die in Europa bijna tot oorlog leidden, terwijl wij toch bij éne, de Luxemburgse crisis van 1867, vrij nauw betrokken waren. Bij de laatste quaestie willen wij wat langer stilstaan, omdat aan haar het beginsel kan worden getoetst. Het ging om het volgende: in 1866 beleefde de Duitsche Bond met de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog zijn roemloos einde. Voor Nederland had dit feit practische consequenties, want Limburg en Luxemburg waren sinds 1839 lid van de Duitsche Bond. Napoleon III deed nu een poging Luxemburg van Willem III te kopen, die in beginsel gene bezwaren had, maar de goedkeuring van Pruisen wenste. Er was intussen al een garantieverdrag tussen Nederland en Frankrijk ontworpen. Bismarck verklaarde, dat de verkoop van Luxemburg oorlog ten gevolge zou hebben, waarna Willem III niet meer aan verkoop dacht. Hooglopend conflict natuurlijk tussen Napoleon III en Bismarck, Europa in rep en roer, conferentie te Londen. De Mogendheden verklaarden te Londen Luxemburg neutraal, onder garantie van Engeland, Frankrijk, Pruisen, Oostenrijk, Rusland .... en Nederland. Zou echter één der ondertekenaars zijne garantie schenden, dan waren ook de overigen niet meer gebonden [13]). Deze bepaling redde ons in 1914. Maar Nederland garandeerde dus mede .... daar brak in de volksvertegenwoordiging de storm los. Wat had de Minister bezield zich met de Frans-Duitse zaken te bemoeien? Minister Van Zuylen antwoordde, dat hij in een Pruisische nota bevestigd had willen zien, dat Nederland geheel los stond van de Luxemburgse aangelegenheden. Maar de Kamer was om de garantie zo verbolgen, dat zij 's Ministers Begroting verwierp. Het conflict groeide tenslotte uit tot de beslissing in de constitutionele vraag der Koninklijke of parlementaire kabinetten, als hoedanig het ons niet bezighoudt. Voor ons is belangrijk de heftige reactie op de geringste activiteit in de grote politiek. Op het credit van de gewraakte minister staat in ieder geval, dat

in Londen mede officieel is vastgelegd het slaken van de band tussen Limburg en de Duitsche Bond.

Zo is de weg der onthouding in 1867 door de volksvertegenwoordiging duidelijk aangegeven: zelfs een enkele aansluiting bij verklaringen van afkeuring van door vreemde regeringen bedreven wreedheden (tuchtiging van Polen door Rusland in 1863, Turkse onmenselijkheid in 1877) werd scherp gecritiseerd[14]). Deze onthoudingswil lijkt op impotentie. Tegen deelname aan grote *collectieve* regelingen buiten Europa echter als daar zijn in 1885 de Suezkanaalregeling van Parijs en de Kongo-acte van Berlijn, het Pekingse slotprotocol van 1901 en de Algeciras-acte van 1907 is geen bezwaar gemaakt[15]). Beschouwt men deze aangelegenheden min of meer als koloniale zaken? In Algeciras was anders grote politiek gemaakt, Duitsland zag daar zijn kans, toen Rusland in 1905 door Japan verslagen was. Slechts krasse dreigementen van Amerika's President Teddy Roosevelt konden het geschokte evenwicht in Europa herstellen — toen gelijk nu — en een regeling afdwingen, gelijk hij in 1905 ook tussen Rusland en Japan had gedaan. Voor het eerst was de Amerikaanse President 's werelds leider geweest.

Te noemen vallen voorts de stappen tegen Venezuela ter afdwinging van betaling ener schuld van 1901 en 1902, die echter meer het karakter dragen van incidentele rechtshandhaving dan van deelname aan politieke combinaties. Deze rechtshandhaving echter klinkt in die dagen als een nieuwe opvatting. In de Amerikaanse landen reageert men ook met de *Drago*-doctrine tegen gewapende incassering van vorderingen (Pan-Amerikaans Congres 1906). Merkwaardig was onze deelname aan de Noordzee-entente van 1908, waarbij Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland, Denemarken en Zweden de verplichting tot behoud van de status-quo der aan de Noordzee gelegen grondgebieden en tot eerbiediging van ieders souvereine rechten op zich nemen[16]). Deze acte is eigenlijk niet het werk van een totale neutraliteit: België en Noorwegen, die volkenrechtelijke neutraliteitsverplichtingen hebben aangegaan, schitteren ook door afwezigheid. Wij stonden dus bij onze neutraliteitspolitiek zelf aan het roer — wij waren niet gelijk België, Luxemburg, Zwitserland of Noorwegen volkenrechtelijk gebonden. Er zijn overigens zo omstreeks 1900 nog wel eens gedachten over toenadering tot België, maar men wijst ze tenslotte af.

Men heeft over ene buitenlandse garantie onzer neutraliteit in binnen- en buitenland wel eens nagedacht, maar het is er nooit van

gekomen[17]), instinct hield ons terug. Militair hielden wij ons sinds de Vestingwet van 1874 van Minister Weitzel aan concentratie op de waterlinie. De defensie is een zorgenkind gebleven, wij willen hier nog slechts vermelden de legerhervormingen van de ministers Eland en Colijn in het begin van de twintigste eeuw. Aan de ontwikkeling van de arbitrage doen wij vlijtig mede [18]), de Bryanverdragen ter verzoening worden in 1913 bij ons hartelijk verwelkomd en met de Verenigde Staten komt een dergelijk verdrag tot stand. Vóór 1914 is de lucht vol van vredesplannen, komt in 1910 het Amerikaanse Congres met een vlootplan ter rechtshandhaving, Taft met een oorloguitsluitend arbitrageverdrag met Engeland en Frankrijk in 1911 en Teddy Roosevelt leert op het Congres der Interparlementaire Unie te Christiania dat het internationale recht desnoods met internationaal geweld gehandhaafd dient te worden, de latere gedachte van de Volkenbond, Engeland stuurt Haldane in 1912 naar Berlijn en doet hardnekkige pogingen met Duitsland een oorloguitsluitende formule te vinden, Van Vollenhove schrijft in 1913 zijn Eendracht van het Land met het oog op de derde Vredesconferentie, die immers in 1915 zal plaats vinden . . . Dit alles rukt wat aan een zuivere neutraliteit, die immers berust op de onaantastbare individualiteit en souvereiniteit der staten, in het nieuwe ligt daarentegen iets van de solidariteitsgedachte der Middeleeuwen en van Grotius, maar men ziet het niet. In tegendeel, het neutraliteitsrecht scheen op de Vredesconferenties van 1899 en 1907 grond onder de voeten gekregen te hebben, toen de rechten en plichten der neutralen waren gecodificeerd. De Londense Zeerechtdeclaratie zou de kroon op het werk zetten, ware het niet, dat de Lords haar in 1911 verwierpen.

En dan breekt in 1914 de wereldoorlog uit, waarin de neutraliteitspolitiek haar hoogste bekroning heeft gevonden: het is een wonder in de geschiedenis, hoe Nederland in het brandpunt der reuzenworsteling, broos, als een maagd tussen van hartstocht ziedende kerels ongerept bewaard bleef. Was het de wijsheid der neutraliteitspolitiek en waren België en Luxemburg minder wijs geweest? Of was het een ongedacht belang der oorlogvoerenden? Was het een onbegrijpelijke bestiering van het lot, een wonder, dat slechts éénmaal voorkomt? Was nu de traditie definitief gevonden en gevestigd? De aanhangers der neutraliteit houden het Europa zo gaarne voor: het is Uw belang ons in oorlog en vrede met rust te laten, geen Uwer kan de ander op ons terrein dulden! Ja, dat is juist in de gedachtengang van het machtenevenwicht. Maar indien er nu een is, die meent

sterk genoeg te zijn om dit evenwicht te verstoren! En dan: in deze redenering is de neutraliteit geen rechtsstandpunt meer, zo doen wij juist mede aan de waardering der machtspolitieke verhoudingen, waar wij buiten zouden blijven .... maar zo is het immers ook geweest en zo zijn wij door de oorlog van 1914/1918 heengekomen. Het recht, dat wij zeiden te handhaven, was in het spel der krachten van psychologische waarde, gangbaar bij hen, wier leuze is de handhaving van het recht. Laten wij niet vergeten, dat een *rechts*standpunt is ingenomen door hen, die uittrokken om het Duitse imperialisme neer te slaan, niet door ons, die goede betrekkingen met de beul der kleine naties bleven onderhouden. Dit besef begint onbewust te leven. Hoe ook wij profiteerden van de honderdjarige traditie der neutraliteit, zij loopt in wezen met de wapenstilstand van 1918 en de Volkenbond ten einde. Nu zeggen wij toch traditie! Ja, zij was gedurende bijna honderd jaar één traditie. Men ga echter niet heen en zegge, dat zij *de* traditie was. Vóór haar leefde de traditie van het evenwicht, ná haar zal komen die der westelijke of Europese veiligheid ... En achter die veiligheid zal voor de aandachtige beschouwer staan het oude evenwicht.

NOTEN.

[1]) Zie blz. 24.
[2]) Mr J. R. Thorbecke, Johan de Witt, Historische Schetsen, tweede druk, 's-Gravenhage 1872, blz. 5.
[3]) Gosses en Japikse, t.a.p. blz. LXXII.
[4]) Gosses en Japikse, t.a.p.
[5]) Gosses en Japikse, t.a.p. blz. CLIII.
[6]) Gosses en Japikse, t.a.p. blz. CCXLVIII e.v.
[7]) Gosses en Japikse t.a.p. blz. 47/48.
[8]) Nederland's Geestesmerk, blz. 40.
[9]) Nederland tusschen de Mogendheden, Amsterdam 1918.
[10]) Zie het Hoofdstuk aan de Overzeese gebieden gewijd.
[11]) Ten onrechte schrijft van Hamel t.a.p. blz. 388: „Geheel overeenkomstig de grondgedachten, aan de wieg van het herstelde koninkrijk gekoesterd, is Nederland in de 19de eeuw geworden een staat van vanzelfsprekende onzijdigheid".
[12]) Gosses en Japikse, t.a.p. blz. 463.
[13]) Dit laatste bleek eerst uit een verklaring van de Britse minister Grey in het Hoogerhuis in 1868.
[14]) Van Hamel, t.a.p. blz. 393/394.
[15]) Van Hamel, t.a.p. blz. 393, noot.
[16]) Soortgelijke verklaringen komen in 1907 en 1908 voor de Oostzee, de Russisch-Japanse en de Japans-Amerikaanse wateren tot stand. Hangen zij samen met de Algecirasacte en de toetreding van Rusland tot de Entente Cordiale in 1907 en moeten zij het herstelde machtenevenwicht en de vredeswil symboliseren?
[17]) Van Hamel, t.a.p. blz. 390 en 391.
[18]) Vaststelling grens Guyana, Costa-Rica Packet-quaestie, Mianga.

HOOFDSTUK VI

COLLECTIEVE VEILIGHEID? EEN DROOM VAN 1920-1936

Wij moeten de edelmoedigheid van onze onvoorwaardelijke toetreding tot de Volkenbond in 1920 na het verblindende succes der zoëven gevoerde neutraliteitspolitiek niet onderschatten. Wij hebben immers niet, als Zwitserland, onze neutraliteit voorbehouden. Geheel zonder onmiddellijk eigenbelang was onze toetreding ook weer niet: wij bevonden ons in internationaal gevaar tengevolge van de Belgische claims op Nederlands gebied [1]). Twee mannen maken in deze tijd buitenlandse politiek: Jhr Mr Dr H. A. van Karnebeek, Minister van Buitenlandse Zaken, en Staatsraad Mr A. A. H. Struycken. De grote massa is zich nauwelijks bewust van het gewicht van hetgeen zich voltrekt. Men loopt warm voor Volkenbondsidealen, maar men analyseert niet, men geeft zich over aan de droom, dat nu de oorlog zal worden beteugeld en de ontwapening voor de deur staat. Aan de offers, die het nieuwe zal vragen, wordt weinig gedacht. „Onbegrijpelijk en troosteloos is dit gemis aan belangstelling (der Staten-Generaal voor het buitenlandsch beleid) voor ieder, die het wél meent met onze democratie en haar zoo gaarne ook den haar toekomenden invloed op het buitenlandsch beleid zou willen verzekeren" . . . .

Zeker, er is thans in de Tweede Kamer een Bijzondere Commissie voor de Buitenlandse Zaken, maar zij brengt niet, gelijk elders, een jaarlijks verslag uit en wisselt ook niet periodiek van samenstelling. Gewichtige besluiten als die omtrent wijziging van het Grondverdrag van de Volkenbond gingen onder de hamer door, ja zelfs het besluit in de Assemblée van 1922 over vermindering van bewapening en regionale bijstandstractaten, rakende het wezen van ons beleid, speelden in onze Volkenbondsvertegenwoordiging geen rol [2]). Men leze ook voor 1940 de bloedeloze programma's [3]) der zes leidende politieke partijen op het stuk van het buitenlands beleid. Allen verzekeren hunne adhaesie aan de beginselen van de Volkenbond, aan alle pogingen tot bevordering van het internationale recht — zelfs in onze Grondwet genoemd — . . . . . het is juist het vanzelfsprekende in de stijl, die een dode indruk maakt. Weet men wel, dat het gaat om het levende hart van ons volk?

Voor drie grote problemen dan stond Van Karnebeek in de jaren 1918 tot 1922: (1) het hier te behandelen Volkenbondsvraagstuk, (2) de Belgische quaestie (zie Hoofdstuk VII) en (3) het Pacificprobleem (zie Hoofdstuk IX). Centraal is bij alle drie complexen onze structuur in de nieuwe wereld, die met de wapenstilstand van Compiègne was verrezen. Het nieuwe evenwicht was zich — anders gezegd — aan het zetten, al zeide men de evenwichtspolitiek door collectieve veiligheid een einde te zullen bereiden. Men „maakte" immers thans de vrede tot een goed van allen en de oorlog tot een gemeenschappelijke vijand: „Uitdrukkelijk wordt verklaard, dat iedere oorlog of oorlogsdreiging, hetzij deze al dan niet een der leden van de Bond raakt, de gehele Bond aanbelangt, en dat deze de maatregelen moet treffen om de vrede der naties doeltreffend te beschermen" .... aldus artikel 11 van het Pact. Was dit geheel nieuw? O, neen, de solidariteitsgedachte beheerste het oorlogsrecht der Middeleeuwen en dat van Grotius, maar toen zag men meer op de rechtshandhaving dan op de vrede tot elke prijs. Bij de liquidatie van de oppermacht van Bourbon met de Vrede van Utrecht liet Abbé de Saint-Pierre zijn stem horen, bij de liquidatie van het napoleontische rijk in 1815 kwam men tot de Heilige Alliantie en thans, bij de liquidatie van het „Empire Knouto-germanique" om met Bakounin te spreken, ruim een eeuw later tot de Volkenbond.

Nieuw is, dat de solidariteitsgedachte thans volkenrechtelijk schijnt te worden vastgelegd, niet als streven van vorsten, maar als centraal probleem van alle volken [4]). Het Grondverdrag van de Volkenbond vormt het eerste gedeelte van elk der vier grote vredesverdragen, die in 1919 en 1920 resp. te Versailles (Duitsland), Saint-Germain -en- Laye (Oostenrijk), Neuilly sur Seine (Bulgarije) en Trianon (Hongarije) met de overwonnenen werden gesloten. Op 10 Januari 1920 trad het Verdrag van Versailles in werking, welke laatste datum dus tevens als de geboortedag van de Volkenbond kan worden beschouwd. Vitium originis, een geboortefout deze koppeling? Men heeft het later gezegd en deze fout bij de stichting der U.N.O. vermeden.

Erger is, dat de Verenigde Staten het verdrag van Versailles niet ratificeren en buiten de Bond zullen blijven, evenals Rusland tot 1934. De overwinnaars, die de vredesverdragen hadden geratificeerd, waren dus de oorspronkelijke leden van de Bond. Daarnaast werden enige staten tot toetreding uitgenodigd en onder deze staten paraisseert ons vaderland, dat binnen de gestelde termijn is toegetreden. Het

was geen kleinigheid de 25 artikelen van het Pact te aanvaarden: men nam afscheid van een verleden, dat Van Karnebeek [5]) zelf aldus schetste: „Na de scheiding van België in 1839 was echter voor Nederland met de macht ook het vermogen verdwenen om zich op het gebied der buitenlandsche politiek te doen gelden. En het trok zich thans, uit beginsel en in overeenstemming met het sentiment der bevolking, terug in een houding van on- en afzijdigheid, waarin het sedertdien heeft volhard." Ja, was die volharding na 1920 wel zo stellig? Artikel 10 van het Pact zegt: „De leden van de Bond verbinden zich de huidige territoriale integriteit en politieke onafhankelijkheid van alle leden te respecteren en tegen iedere buitenlandse aanval te beschermen. In geval van een aanval, een bedreiging of een gevaar voor een aanval, uit zich de Raad terzake der middelen om de uitvoering dezer verplichting te verzekeren". Van Karnebeek zegt nu „In de tweede Assemblée — waarvan ik President was — toen de sanctieartikelen nader onder de ogen werden gezien, heeft Nederland dan ook behoord tot de talrijke mogendheden, die artikel 10 interpreteerden in den zin van een beginselverklaring, waarvan de uitwerking limitatief in artikel 16 was geregeld, en die artikel 16 opgevat wilden zien op deze wijze, dat de Statenleden *vrij bleven* [6]) in de beoordeling van de vraag of het geval, waarin artikel 16 moest werken, inderdaad geacht moest worden aanwezig te zijn. Bij een bevestigend antwoord echter zou tot sanctiemaatregelen moeten worden overgegaan. Deze opvatting is niet de zgn. facultatieve, waarover tegenwoordig gesproken wordt, welke eigenlijk een ongerijmdheid is, omdat daarmede iedere rechtszekerheid vervalt en niemand weet waar men aan toe is" [7]). De sancties, waarvan Van Karnebeek spreekt, en die verplicht konden zijn, staan in het al genoemde artikel 16, waaraan het volgende wordt ontleend: „Indien een lid van de Bond tot oorlog over gaat, in strijd met de verplichtingen ontleend aan de artikelen 12, 13 en 15, wordt hetzelve ipso facto beschouwd als hebbende een oorlogsdaad bedreven tegen alle andere leden van de Bond. Deze verbinden zich met genoemd lid alle handelsbetrekkingen en financiële relaties af te breken .... De Raad is verplicht aan de verschillende Regeringen de militaire effectieven aan te bevelen, waarmede de Leden van de Bond respectievelijk zullen bijdragen aan de gewapende machten bestemd om de verplichtingen van de Bond te doen eerbiedigen .... (De Leden) nemen de nodige schikkingen om de machten van ieder bondslid, dat aan een gemeenschappelijke actie om de verplichtingen van de Bond te doen

eerbiedigen deelneemt de doortocht door hun territoir te vergemakkelijken" ....

Men ziet, het is geen kleinigheid, maar het probleem der internationale rechtshandhaving is aangepakt. Men heeft getracht de rechtshandhaving verder uit te bouwen. Op de eerste en daarna de tweede Assemblée is een voorlopig reglement op het gebruik van het „economisch wapen" vastgesteld [8]). Men zou het werk de kroon opzetten met het ontwerp-verdrag tot Wederzijdse Bijstand, aangeboden door de Raad aan de vierde Assemblée van 1923 (het werk van Curzon en Overste Requin). Dit ontwerp [9]) beoogde bevordering der toepassing der boven geciteerde artikelen 10 en 16, waardoor men in staat hoopte te zijn uitvoering te geven aan artikel 8, dat in het eerste lid „erkent, dat de handhaving van de vrede de vermindering der nationale bewapeningen vereist tot het minimum verenigbaar met de nationale veiligheid en de uitvoering der internationale verplichtingen, door een gemeenschappelijke actie opgelegd". Het ontwerp-verdrag tot Wederzijdse Bijstand nu preciseerde de gemeenschappelijke sanctieverplichtingen. De Raad beliste over eventuele aanranding van gebied. Maar van bijzonder belang was artikel 6: „Ten einde een onmiddellijke doeltreffendheid aan de algemene hulp, voorzien in de artikelen 2, 3 en 5, te geven, zullen de Hoge contracterende Partijen, hetzij twee aan twee, hetzij met meer tegelijk, aanvullende accoorden kunnen sluiten met het uitsluitende doel hun wederzijdse defensie te verzekeren en de uitvoering der in dit verdrag voorgeschreven maatregelen te vergemakkelijken, waarin zij tevoren de hulp regelen, die zij elkander zullen verlenen in aangeduide eventualiteiten van agressie". De gedachte van het Atlantisch Pact!

In de meer dan twintig jaren tussen toen en nu hebben wij leren inzien, dat het Verdrag tot Wederzijdse Bijstand de spijker op de kop sloeg [10]). Nu zou het niet gaan om zalvende betogingen, maar om de offers, die men bereid was voor de goede zaak te brengen. Nu zou men zich niet meer in een menigte kunnen verbergen, maar rechtuit moeten zeggen, of men zijn buurman wilde helpen of niet. Militair is dit immers het probleem: wie heeft ooit gehoord van een militaire actie van tientallen naties, groot en klein, liggende verspreid op duizenden mijlen afstand van de plaats des onheils? Ja, wij hebben gehad het gemeenschappelijk optreden tegen de Bokseropstand in China in 1901, maar was dat een oorlog of een strafexpeditie van klein formaat? Militair trof dus het Verdrag de zaak in het hart . . . maar nu was men niet thuis. Men vreesde het herstel der oude coalities,

men vreesde offers en te grote risico's ten behoeve ener consolidatie van de status quo, men vreesde... en zo heeft de Assemblée zich beperkt tot de opdracht aan de Raad om dit ontwerp ter beoordeling aan de verschillende Regeringen toe te zenden.

Nog éénmaal heeft men getracht de Bond manbaar te maken. De vijfde Assemblée in 1924 heeft een nieuw ontwerp vastgesteld, dat op het beginsel der verplichte arbitrage is gebaseerd, geheten „Protocol ter vreedzame regeling van internationale geschillen", kort „Protocol van Genève" [11]). Vaders van dit protocol waren Herriot en Ramsay Mac Donald, overtuigde aanhangers van ontwapening en collectieve veiligheid, die zo juist door de Franse en Engelse kiezers op het schild waren geheven. De préambule noemt weer als doel de handhaving van de algemene vrede, de veiligheid der naties en de ontwapening, erkent de solidariteit van de internationale gemeenschap en brandmerkt de aanvalsoorlog als een internationale misdaad. Wij vinden hier al in de kiem de beroemde Franse slagzin: „Sécurité, arbitrage, désarmement". De opzet van het Protocol is aldus: in artikel 3 wordt de jurisdictie van het Permanente Hof voor Internationale Justitie erkend voor de uitlegging van een verdrag, voor ieder punt van internationaal recht, voor het bestaan van een feit, dat een schending zou betekenen van een internationale verplichting, en voor de wijze of grootte van de schadeloosstelling, verschuldigd voor de schennis van een internationale verplichting — reserves voorbehouden.

Deze jurisdictie van het Hof kon reeds eerder worden erkend — zij het met de mogelijkheid van zekere reserves — door ondertekening van de zg. Facultatieve Clausule van het Protocol ter erkenning van het Statuut van het Hof van 16 December 1920. Nederland had de Facultatieve Clausule reeds ondertekend onder reserve van reciprociteit, voor de duur van 5 jaar en terzake van *toekomstige* geschillen, waarvoor partijen geen andere vreedzame oplossing zijn overeengekomen. Voor *rechtsgeschillen* zou dus het Hof volgens het Protocol van Genève competent worden. Daartegen bestond in het algemeen geen bezwaar. Ook Frankrijk, Duitsland (vóór Hitler!) en Engeland hebben successievelijk de bovengenoemde Facultatieve Clausule aanvaard. Het UNO-Charter heeft deze adhaesies zelfs ten aanzien van het nieuwe Internationale Hof gecontinueerd. Maar nu de *belangengeschillen*: in artikel 4 van het Protocol wordt een uitvoerige procedure ontworpen, die partijen *dwingt* ook deze aan rechtspraak of arbitrage te onderwerpen, indien

de bemiddeling van de Raad van de Volkenbond, voorzien in artikel 15 van het Pact, faalt, of wel partijen dwingt een *eenstemmige* uitspraak van de Raad alsnog te aanvaarden. De executie van de uitspraak van arbiters of Raad zal eventueel conform aanbevelingen van de Raad, als voorzien in artikel 13 van het Pact, worden afgedwongen. Zou één der twistende partijen het wagen, na een uitspraak als genoemd, tot oorlog over te gaan, dan zouden de sancties van artikel 16 van het Pact terstond toepasselijk worden op de in het Protocol aangegeven wijze. In artikel 7 wordt bepaald, dat de twistenden tijdens het onderzoek hunne bewapeningen niet ernstig mogen versterken. In artikel 10 wordt de aanvaller omschreven: het is de man, die tot oorlog overgaat in strijd met Pact of Protocol. Artikel 11 omschrijft dan vrij nauwkeurig de consequenties der economische en financiële sanctieverplichtingen, voortkomende uit artikel 16 van het Pact en eist van ieder lid loyaal verzet tegen de aanvaller in de mate, die de geografische situatie en de speciale voorwaarden der bewapeningen mogelijk maken. In artikel 13 wordt de mogelijkheid van voorafgaande onderlinge accoorden op het stuk der hulpverlening binnen de bepalingen van Pact en Protocol voorzien: deze accoorden worden echter door het Secretariaat van de Bond geregistreerd en gepubliceerd en blijven voor andere leden open [12]). En in artikel 17 verplichten de ondertekenaars zich deel te nemen aan een ontwapeningsconferentie, die in 1925 zal aanvangen. Nu had men toch de lekken in het Pact, met name die van artikel 15 [13]), gedicht en de sancties nader omschreven. Zo zou het Pact potentie verkrijgen . . . zo zal de UNO-regeling ongeveer gaan luiden, echter met de beperking van het veto . . . maar daar valt in 1924 het Kabinet-Mac Donald en de nieuwe conservatieve Regering wenste zo grote verplichtingen in Oost- Europa en elders niet aan te gaan. Voor West-Europa zou men echter Locarno maken. Het werk lag in stukken. Men kan met verwondering bedenken, welke verplichtingen Engeland later op zich nam: Polen gegarandeerd, Roemenië en Griekenland gegarandeerd . . . maar toen was het te laat.

Hoe dacht men over deze zaken hier te lande? Van Karnebeek achtte het Protocol van Genève waard door Engeland getorpedeerd te worden, al was het dan breder opgezet dan het ontwerp-verdrag tot wederzijdse hulpverlening en al kende het bij de sanctietoepassing de exceptie der geografische ligging [14]). Van vele zijden heeft men de dag der afwijzing van het Protocol wél beschouwd als een zwarte datum in de ontwikkeling van de internationale rechtsorde. De

practijk van de Veiligheidsraad maakt ons echter sceptisch. In September 1927 heeft de opvolger van Jhr van Karnebeek, onze minister Beelaerts van Blokland, nog ééns te Genève het initiatief genomen met het voorstel de beginselen van het Protocol van Genève in onderling verband (ontwapening!) wederom in studie te nemen. Opnieuw maakte Engeland bezwaar, al oogstte Beelaerts bij anderen succes. De desbetreffende resolutie der derde commissie werd zonder stemming door de Assemblée aanvaard en daarbij bleef het. Een bloedeloze arbitrageregeling zou volgen. Desondanks is een deel onzer publieke opinie van de ontwikkeling van de Volkenbondsgedachte de stoutste dromen blijven dromen en is met de propagering van de nationale ontwapening ziel en zaligheid aan deze ontwikkeling verpand.

Heeft men met deze droom de verschijnselen wel goed gewogen? Neen zeiden ook toen mannen als Struycken, die van 1919 tot 1923 zijn artikelen over de Volkenbond in het Algemeen Handelsblad [15]) schreef, welke nog in 1938 de bewondering van Telders mochten oogsten [16]). Struycken dan wijst op het feit, dat alle internationale geschillen zonder uitzondering vatbaar zijn voor juridische én historisch-politieke uitleg (o Indonesische quaestie in de Veiligheidsraad!) en dat de oorlogsoorzaken in de laatste uitleg zitten. En wil men goed begrijpen, wat het zeggen wil de oorlog uit de wereld te bannen, dan vergelijke men de geschillen, die tot oorlog hebben geleid met die, welke door revolutie zijn opgelost [17]).

Kent nu het rechtsbewustzijn leidende beginselen ter beslechting van de grote belangenconflicten? Zo niet, dan is ook een juridische beslissing willekeur. Telders vergelijkt hier met een passage van Groen van Prinsterer: „Geregtigheid moet gehandhaafd worden ook zelfs ten koste van den vrede; thans wordt de vrede bewaard, terwijl het regt niet in aanmerking komt" [18]), om dan te eindigen met de Hegeliaanse beschouwing: „Doch wezenlijk is, dat hoé men de regeling ook maakt, het door Struycken zo scherp ontleedde dilemma vrede of gerechtigheid onoplosbaar zal blijven, om tévens dóór de geschiedenis zelve en áls deze, voortdurend en alle regelingen ten spijt opgelost te worden" [19]). En dus . . . is een algemene arbitrageregeling een illusie? Wie ervaring heeft van de verbittering van de verliezende partij in een met de volmaakte nationale burgerlijke rechtsorde beslecht geschil vreest het ergste, hij weet, dat een volk in bepaalde beslissingen, hoe voortreffelijk ook gegeven, niet zal willen berusten. Wij noemen de in dit tijdperk levende Nederlands-Belgische belangengeschillen. Men heeft in Den Haag op dit stuk nooit arbitrage gewild.

En dan de door de Veiligheidsraad gewilde arbitrage van de Commissie van Goede Diensten, later Commissie van de UNO te Batavia! Ons hele wezen kwam in verzet.

Wil men een ander voorbeeld? Op 2 November 1938 wees een Duits-Italiaans scheidsgerecht te Wenen de Magyaarse delen van Tsjecho-Slowakije aan Hongarije toe, waarop in Maart 1939 de rest van het Karpathenland volgde. Op 30 Augustus 1940 kreeg Hongarije op dezelfde wijze Noord- en N.O.-Zevenburgen van Roemenië terug en in April 1941 de Magyaarse delen van Zuid-Slavië. Meent men nu, dat de verliezende machten zich bij deze regelingen neerlegden? In de zomer van 1944 wierpen de Roemenen zich al weer op Zevenburgen, zodra zij hun jasje hadden gekeerd en met de Russen medevochten. En in 1945 stelden Tsjecho-Slowakije en Zuid-Slavië zich schadeloos. Ja, roepen dan de aanhangers van de Volkenbond, rukt dan de oorlog de slagtanden uit, ontwapent dus; het ontwapeningsartikel 8 van het Pact is essentieel, komt daarvan niets, dan is de Bond ook waardeloos en voor de kleinen hoogst gevaarlijk [20]). Maar zelfs al ware men in staat tot die ontwapening te komen, dan moet men mét De Madariaga bedenken: „In a wholly disarmed world the smaller nations would be still more at the mercy of the big ones than they are at present. Nations industrially and economically powerful would in such a world be able to re-arm with ease and rapidly. Nations not so favoured would lie helpless before them.. [21]). Hitler's herbewapening heeft deze profetie maar al te zeer bevestigd en niet slechts kleine naties lagen aan zijn voeten.

Maar in hemelsnaam, wat blijft ons dan? Geen arbitrage, geen ontwapening, is er dan niets buiten de oorlog? Ja, er is een solidariteit, maar men onderscheide wel „subjective solidarity" en „objective solidarity". De laatste solidariteit is het welbegrepen eigenbelang en is de enige, die in het internationale leven bestaat [22]). Deze laatste solidariteit kan in de Volkenbond worden bevorderd, maar men zij — aldus Struycken — op zijn hoede. De grote mogendheden zullen de zeggenschap hebben. De UNO heeft het wederom geleerd. Zelfs in de hun toegekende Raadszetels past de kleinen de grootste bescheidenheid. „Vrede zeker zal er dan zijn tussen de kleine natiën, omdat zij zich allen hebben te buigen onder de machtige hand der groten; worden deze zelven het oneens — dan valt de bond uiteen, zoals zijn voorganger in het verleden". Zo schreef in de aanvang der twintiger jaren de grote Staatsraad, wiens woorden voor de UNO der veertiger jaren kunnen gelden [23]).

Hoe ziet nu Struycken in de Volkenbondscrisis van omstreeks 1923 *onze* positie? Hij heeft zich daarover uitgelaten in een kort geschrift [24]), waarin hij onder de aandacht brengt, dat de tegenstelling tussen een bellicoos verleden en het toenmalig pacifisme slechts ene schijnbare is. De Vrede van Munster had Nederland territoriaal alles gebracht, wat het begeerde. Naar verdere uitbreiding van ons gebied hebben onze vaderen nimmer gestreefd [25]). Anderzijds moest men mede doen aan het evenwichtsspel, waaraan men zelve het bestaan had ontleend. Nog steeds zet evenwichtsverstoring ons bestaan op het spel, maar de macht tot een leidende rol in machtsspel ontbreekt. *Dus* geen andere politiek dan afzijdigheid en onzijdigheid en wanneer ons volk zich daarbij in zekere mate veilig acht, vindt dat zijn grond „in de overtuiging, dat de historie als politiek maxime van de allereerste orde heeft voortgebracht en bevestigd, dat de ongereptheid en onafhankelijkheid van ons grondgebied onmisbare voorwaarde is voor het politieke evenwicht in Europa, maxime, dat geen staat straffeloos kan voorbijzien of overtreden". Men heeft naar aanleiding van dit maxime veelal gesproken van onzijdigheidspolitiek, minister Van Karnebeek spreekt liever van zelfstandigheidspolitiek. Onze onthouding zij immers geen werkeloosheid: wij moeten vertrouwen in zelfstandigheid en onpartijdigheid wekken, mede door ene goede defensie. Zullen wij nu het afzijdig karakter onzer politiek kunnen handhaven? — aldus de oud-Minister in 1938. Men denke aan Volkenbond en onze overzeese gebieden. Onze politiek moet er in dit verband niet op gericht zijn de macht van de Volkenbond zo snel mogelijk te vergroten, maar, integendeel, om de ontwikkeling van de macht van de Bond niet sneller te doen gaan dan die zijner rechtsorganisatie (behartenswaardige woorden voor UNO-toeschouwers van 1949!). Wij moeten dus zelfstandig uitmaken, aan welke zijde het recht staat, alvorens aan economische sancties deel te nemen.

Groeit overzee — wij schrijven 1938 — een machtig rijk en wat zijn daarvan voor ons buitenlands beleid de consequenties? Tot nu toe namen wij overzee ook afzijdigheid in acht. Men heeft ons in 1922 te Washington bij het Four-Power-Treaty niet gevraagd toe te treden, wat niet heeft belet, dat ieder dier mogendheden ons *plechtig* de *eerbiediging onzer territoriale rechten heeft toegezegd* [26]). Onze onafhankelijkheid overzee is geen maxime als in het moederland (de Veiligheidsraad heeft het ons geleerd . . .). Toch moeten wij zo lang mogelijk ook overzee aan de traditie van afzijdigheid vasthouden: „De werkelijkheid is deze, dat er groote tegenstellingen van belangen en

aspiraties tusschen de volken bestaan, die zich met zedelijke maatstaven vrijwel niet laten meten" — aldus heeft Struycken in 1923 immers geoordeeld en men mag aannemen, dat zijn woorden Van Karnebeek uit het hart gegrepen zijn geweest.

Maar wij kunnen daarom niet nalaten steeds opnieuw uit te roepen: wat geeft het ons, dat onze positie een maxime voor het evenwicht in Europa is, indien een grote staat nu juist dit evenwicht wil verstoren? Wat helpt ons dan onze afzijdigheid? Laat ons dan liever dit evenwicht mede handhaven, laat ons dan bondgenoten zoeken, gelijk in 1948 is geschied. Of liever in de Volkenbond of UNO onze rol spelen? Laat ons bewust zijn, dat Volkenbond en UNO zonder evenwicht van macht niet kunnen bestaan. Zij zouden worden uiteengejaagd als de Raad van Vijfhonderd door de grenadiers van Bonaparte. *De collectieve veiligheid is die van het evenwicht* en daarom was het ontwerp-verdrag tot onderlinge bijstand van 1923 ook consequent, maar daarom ook waagden onze neutralisten niet toe te treden. Hoe omschreef Thorbecke het evenwicht ook al weer? „Gelijkerwijs lag bij het staatkundig evenwigt het denkbeeld ten gronde, dat geene onderdrukking van eenen Staat door anderen kon worden beproefd, tenzij dadelijk eene vereeniging van magt toeschoot, sterk genoeg om het gevaar te keeren" [27]). Maar zo is ook de idee van de Volkenbond en de UNO, aan welke laatste een bijzonder hoofdstuk is gewijd. Ja, het ware natuurlijk schoner geweest, wanneer een zelfstandige en van zijne delen onafhankelijke Volkenbondsmacht de orde zou hebben gehandhaafd, maar tot dusver is deze constructie niet denkbaar: zij komt eerst in het bereik der mogelijkheden, indien de naties zich in enen Bond hebben opgelost. En of dan zelfs het evenwicht geen rol meer zou spelen?

Ortega y Gasset ziet in het evenwicht de binding, die Europa steeds heeft omsloten: „Men moet eens voor al begrijpen, dat alle volken van Europa sinds vele eeuwen — en bewustelijk sedert vier eeuwen — onderworpen zijn aan een openbare macht, die juist vanwege haar dynamische zuiverheid geen andere benaming duldt dan die welke ontleend is aan de werktuigkunde en wel „ het Europeesche evenwicht" of „balance of power" " [28]). Soortgelijke gedachten vindt men na 1945 bij Jaspers en anderen. Maar ligt dit evenwicht van machten ook niet op de akker der nationale staten uitgezaaid? Wat bedoelt men anders met de scheiding der machten in de democratische staat, de trias politica van Montesquieu? Eerder al vinden wij het beginsel ook al met betrekking tot de absolutistische

staat verkondigd. Zie wat de Chinese Machiavelli, de Heer van Shang, drie eeuwen voor Christus zegt: „Now those whose affairs are the same and who belong to one body, cannot control one another. But by making their interests different and their disadvantages dissimilar, the early kings created guaranties" [29]). In het aangezicht van het evenwicht staan wij voor een elementair verschijnsel. Het is gevaarlijk sociale toestanden met een organisch proces te vergelijken, maar vindt men niet het evenwichtsbeginsel in de natuur en in het gezondheidsstreven van ons eigen lichaam? [30]) En gelijk alles op aarde kan het worden tot een zegen en een vloek: „divide et impera" (verdeel en heers) zeiden de Romeinen en veroverden een wereld — ziedaar de vloek, „balance of power" zeiden de Britten en schonken de wereld haar vrijheid — ziedaar de zegen.

Wat zijn nu de voorwaarden voor een gezegende invloed van het evenwichtsbeginsel? Thorbecke zal het ons leren: „1. elke Mogendheid behoort in zoodanige betrekking te zijn geplaatst, bij welker instandhouding zij zelve zoowel, als de overige Mogendheden een gestadig belang hadden; 2. het eenzijdig belang van één of meer Mogendheden mag niet in dier voege de overhand krijgen, dat daaraan het belang van anderen opgeofferd werd." [31]) In deze balans heeft ieder deel zijn wezenlijke functie. Wee, indien een breuk ontstaat, zoals met de Fransche Revolutie, toen de nieuwe mannen zich geheel van Frankrijks internationale bindingen losmaakten: „Het gewigt van Frankrijk kon uit de balans niet worden weggenomen, of de onderlinge staatkunde der overige mogendheden raakte aan het slingeren, en uit haar geheel . . . Frankrijk was zelfs voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden een noodzakelijke toeverlaat tegen volslagen onderwerping aan de Engelsche Staatkunde . . . Over het algemeen, en dit kon niet worden miskend, is elk volk, dat de banden zijner maatschappij gewelddadig slaakt, voor alle Staten, met hetzelve in aanraking, hoogst bedenkelijk en dreigend." [32]) De door Thorbecke geponeerde slingering in het evenwicht deed zich in 1870 voor, toen Frankrijk verslagen werd en in 1918, toen Duitsland en Rusland uit het stelsel vielen en de Verenigde Staten weigerden de erfenis te aanvaarden. Een nieuwe slingering was de opkomst van Duitsland na 1933 en een derde de verschijning van de Sowjet-Unie op het forum der internationale machten na 1939, gevolgd door de fabelachtige machtsvorming door de Verenigde Staten. De uitval van Duitsland en de getaande macht van Engeland en Frankrijk in 1945 „deed de onderlinge staatkunde dezer Mogendheden slingeren . . .

Duitsland is zelfs voor Benelux een noodzakelijk toeverlaat tegen volslagen onderwerping aan de Amerikaanse staatkunde" — zo kan men Thorbecke parapliraseren.

Hoe nu ziet Thorbecke de plaats van het vaderland bij zijn geniale greep naar het wezen der dingen? „Deszelfs onafhankelijkheid van Frankrijk was de hoofdsteun van Groot-Britanje's betrekking met het vaste land. Geen zekerder weg om aan Groot-Britanje de gemeenschap met hetzelve af te snijden, dan de onderbrenging der Vereenigde Provincies. Er mogt worden bijgevoegd, dat de zelfstandigheid van Nederland onmisbaar was tot behoud van eene evenredige werking der zee- en landmagt van Europa op de algemeene staatkunde. Zij mogt niet minder noodzakelijk schijnen als waarborg, dat de handelsbetrekkingen des vasten lands aan geene krijgs- of Staatsmacht zouden worden opgeofferd" [33]). Deze positie tendeert voor Thorbecke niet tot passiviteit, maar tot de ontplooiing van een waardige en actieve buitenlandse politiek. Maar heeft dan dat wankele en wisselende evenwicht zin voor de lijdende mensheid? Thorbecke ziet in de geschiedenis organische ontwikkeling: „Door alle gebeurtenissen loopt, hoe fijn en verborgen, een zelfde draad: en de eens begonnen algemeene ontwikkeling vervolgt, door ieder' lotswissel, haren weg" [34]).

Collectieve veiligheid? — zo luidt in dit hoofdstuk de vraagstelling. Zij verlangt antwoord op de vraag, of de veiligheid van de één tevens zal zijn die van allen, of de vrede en de oorlog ondeelbaar zullen zijn. In zoverre staat het postulaat der collectieve veiligheid diametraal tegenover dat der neutraliteit, dat juist de deelbare vrede en de deelbare oorlog vooronderstelt. Maar deze collectieve veiligheid is — zo zagen wij — tevens een verschijningsvorm van het evenwichtsbeginsel, het evenwicht met en in allen. Ook de „balance of power" verdraagt zich in wezen met de onzijdigheid niet. Struycken moge in onze onzijdigheid een maxime voor het Europese evenwicht zien, voor de *handhaving* van dit evenwicht *kan* onze onzijdigheid onvoldoende zijn. Anders gezegd: het evenwicht wordt niet *steeds* gediend door onze passiviteit, gelijk Struycken voorstond — dit ware juist in een statische toestand —, maar wellicht meer door onze activiteit in een *dynamische* ontwikkeling, gelijk Thorbecke voor ogen stond, en na het Pact van Brussel een feit is. Staat dus de neutraliteit zowel tegenover het beginsel der collectieve veiligheid als dat van het evenwicht? Ja, zo is het en zo kan het zijn, want de neutraliteit staat uit haar aard tegenover ieder beginsel, omdat zij beginselloos is. Een

wonderlijke casuistiek kan aan de neutraliteit succes beloven: in de strijd der beginselen, wanneer het laatste wordt opgezet, zijgt zij onvermijdelijk ineen.

En is nu die collectieve veiligheid in de Volkenbond ooit bereikt, zij het alleen maar juridisch? Neen, met het lot van het Protocol van Genève was haar doodvonnis geveld. Het heeft niet aan heelmeesters en advocaten ontbroken — het volgend hoofdstuk zal er van verhalen —, maar men wilde wassen zonder water. Voelde en vreesde men het ongezegde en onuitgesproken evenwichtsbeginsel in de Bond? Men gaf het niet toe en zo vertoont het tijdperk na 1924 tot 1936 een beeld van onechtheid, van hinken op verschillende gedachten, waardoor een goede conceptie zeer is geschaad. Churchill's machtige stem heeft dit in het eerste deel van zijn Memoires genadeloos gegeseld. Wij hinkten mede. Hadden wij anders moeten handelen en bondgenootschappen moeten sluiten, toen de fronten zich gingen aftekenen? Wij waren voorzichtig, wij wantrouwden verbonden, wij zagen daarin steeds de inleiding tot oorlog. En gaven de partners reden tot vertrouwen? Zeker niet! De Chinese wijsgeer Han Féi-Tze zegt het lang vóór onze jaartelling zo aardig „Het stelsel van noord-zuidelijke bondgenootschappen wil alle zwakke staten vereenigen om één sterken staat aan te vallen; het stelsel van west-oostelijke bondgenootschappen wil aansluiting bij één sterken staat om alle zwakke staten aan te vallen" [35]).

Zo vermeden wij bondgenootschappen en kregen de oorlog. Maar waarom is toch de vrede zo moeilijk te handhaven? Men *wil* toch de vrede! De heilige Bonaventurus heeft het omstreeks 1250 al voortreffelijk uitgedrukt: „niemand heeft bezwaar tegen den vrede in het algemeen, maar velen komen op tegen een bepaalden vredestoestand en trekken daarom ten oorlog" [36]). Zeven honderd jaren later hebben wij daaraan niets toe te voegen. Het leven is dynamisch en het nieuwe zal het oude slopen. Strijd in enigerlei vorm is daarbij onvermijdelijk . . ., moge slechts een aanvaardbare vorm worden gevonden.

NOTEN.

[1]) Zie blz. 77.

[2]) Mr A. A. H. Struycken, De Hoofdtrekken van Nederlands Buitenlandsch Beleid, Arnhem 1923, blz. 10 en 11.

[3]) Te vinden in de jaarlijkse uitgave: „Parlement en Kiezer", Den Haag.

[4]) „De leuze van een Volkenbond in onzen tijd is een democratische leuze, den volken zelven uit het hart gegrepen en daarin ligt hare kracht boven haar gelijkvormig evenbeeld in vroeger eeuwen . . . of in deze overtuiging niet veel zelfbegoocheling schuilt?" —

aldus Struycken, aangehaald door Prof. Mr B. M. Telders, Struycken en de Volkenbond, De Gids 1938, Tweede Deel blz. 306 e.v.

[5]) Jhr Mr H. A. van Karnebeek, De internationale positie van Nederland in de laatste veertig jaren, Rede Volksuniversiteit van 's-Gravenhage ter gelegenheid van de Regeringsherdenking van H.M. Koningin Wilhelmina, 1 September 1938, blz. 7.

[6]) t.a.p. blz. 12. Van Karnebeek paraphraseert hier een interpretatieve resolutie van de Assemblée van 1923 (één stem tegen, derhalve niet bindend) te vinden bij Dr J. H. W. Verzijl, Volkenbondsverdrag, Tweede Druk, Zwolle 1925, blz. 19.

[7]) Het UNO-Charter kent deze vrijheid niet, behalve voor de bezitters van het Vetorecht, die door het gebruik daarvan ook de anderen de vrijheid hergeven.

[8]) Verzijl, t.a.p. blz. 54 e.v.

[9]) Verzijl t.a.p. blz. 62 e.v.

[10]) Het UNO-Charter staat deze regionale pacten uitdrukkelijk toe, vandaar het Pact van Brussel, het Atlantisch Pact en de Oost-Europese Pacten.

[11]) Verzijl, t.a.p. blz. 71 e.v.

[12]) Hier leunt men eigenlijk op de gedachte van het ontwerpverdrag tot wederzijdse bijstand. Vgl. blz. 65.

[13]) Indien immers de bemiddeling van de Raad geen resultaat had opgeleverd, was oorlog wel degelijk geoorloofd. Slechts voor het geval het desbetreffend rapport van de Raad *unaniem* tot stand was gekomen (partijen niet mede gerekend) verbond men zich *geen* oorlog aan te gaan tegen de Partij, die zich zou houden aan de conclusies van het Rapport. Een negatieve verplichting dus.

[14]) T.a.p. blz. 13.

[15]) Herdrukt in Struycken's Verzamelde Werken, deel III (Gouda 1926).

[16]) Prof. Mr B. M. Telders, Struycken en de Volkenbond, de Gids 1938, Tweede Deel, blz. 306 e.v.

[17]) Struycken, t.a.p., blz. 19 en 20.

[18]) Groen van Prinsterer, Beschouwingen over Staats- en Volkenregt (1834) I pag. 13 en 14. Anema zou later de UNO meer een vredesinstituut dan een rechtsinstituut noemen, zie blz. 96).

[19]) Telders, t.a.p. blz. 318.

[20]) Prof. Mr R. Kranenburg, Algemeene Staatsleer, Haarlem 1937, blz. 174 en 177.

[21]) S. de Madariaga. Disarmement 1929, blz. 35, ontleend aan J. P. A. Francois, Handboek van het Volkenrecht, Zwolle 1935, Deel II blz. 360.

[22]) S. De Madariaga, Theory and Practice of International Relations, Philadelphia, 1937, pag. 16, aangehaald bij Telders, t.a.p. blz. 306. Vgl. blz. 16 van het voorgaande.

[23]) Struycken, aangehaald door Telders t.a.p.

[24]) Mr A. A. H. Struycken, De Hoofdtrekken van Nederlandsch Buitenlandsch Beleid, Arnhem 1923.

[25]) Deze opvatting delen wij niet geheel. Vgl. blz. 25 e.v..

[26]) Vgl. blz. 125.

[27]) Mr J. R. Thorbecke, Over de Verandering van het Algemeen Statenstelsel enz. t.a.p. blz. 19 en 20.

[28]) José Ortega y Gasset, De Opstand der Horden, vert. Dr J. Brouwer, vijfde druk, Den Haag 1940, Voorbericht voor Fransen, blz. 11 en 12.

[29]) J. J. L. Duyvendak, The Book of Lord Shang, London 1928, blz. 320 en 321.

[30]) Reeds de Griekse geneesheer en philosoof Alkmaion zag in onze gezondheid een evenwichtstoestand. Ook Thorbecke vergelijkt de „balance of power" met het gebeuren in het menselijk lichaam (Statenstelsel t.a.p. blz. 19 en 20.)

[31]) Statenstelsel, t.a.p. blz. 20 en 21.

[32]) Statenstelsel, t.a.p. blz. 5 en 9.

[33]) Statenstelsel, t.a.p. blz. 98 en 99.

[34]) Statenstelsel, t.a.p. blz. 109.

[35]) Prof. Dr J. J. L. Duyvendak, Uren met Chineesche Denkers, Baarn 1941, blz. 193.

[36]) Etsi etiam pacem in universali nullas recuset, tamen hunc modum pacis vel illum multi refugiunt et ideo configiunt ad bellum" (Beaufort t.a.p. blz. 68 noot 4).

HOOFDSTUK VII

HOOP EN VREES
REALITEIT 1918-1940

Voor ons oog daalde dus de collectieve veiligheid met het Protocol van Genève ten grave. Maar er werd op beperkter terrein verder gewerkt. Wilde Engeland niet te grote collectieve verantwoordelijkheid in het Oosten van Europa nemen, welaan, dan eerst het Westen geregeld, alsof het lot van het Westen niet in het Oosten kan worden bezegeld! Zo kwam men in 1925 tot het grote Pact van Locarno, het laatste bedrijf — dacht men — van het probleem der „West-Europese veiligheid", ontstaan door de oorlog en de deneutralisatie van België.

Bezien wij het voorspel van Locarno eerst. Wij waren daarbij reeds in 1919 nauw betrokken geraakt. „. . . toen bij de herziening der verdragen van 1839 met betrekking tot België het veiligheidsprobleem door de mogendheden onder de ogen werd gezien, in verband met de strategische ligging van Limburg [1]), werd aan ons land, zooals ik zeide, de eisch van positieve medewerking eenstemmig en met klem gesteld, nadat was gebleken, dat aan de opvatting, dat de Fransche veiligheid aan den Rijn zelf moest worden gezocht, geen voldoening kon worden geschonken. Nadat annexatie van de baan was, en een régime met betrekking tot Limburg van de hand werd gewezen, dat België (Europa) zou kunnen beveiligen tegen de gevaren, die uit zijn configuratie voor de Europeesche veiligheid voortvloeien, werd aan Nederland tenslotte unaniem de eisch gesteld van een militair arrangement, dat bij de veiligstelling van de invalspoort van Duitschland in Frankrijk dienst zou kunnen doen. Van Nederland werd toen met andere woorden een militaire garantie gevraagd . . . . en zij werd afgewezen . . . . Bij deze gelegenheid was intusschen wel duidelijk gebleken, dat, zooals Struycken het formuleerde, de historie als politiek maxime van de eerste orde heeft voortgebracht en bevestigd, dat de ongereptheid en onafhankelijkheid van ons grondgebied onmisbare voorwaarden zijn voor het politieke evenwicht in Europa en voor den vrede . . . . Dat Nederland voor zijn territoriale integriteit zou opkomen, en in aantasting een casus belli zou zien, was het antwoord, dat onzerzijds als verklaring van politiek werd gegeven" [2]).

Van Belgische en Franse zijde heeft men de bij ons gezochte, maar geweigerde veiligheid nog met andere middelen nagejaagd; wij bedoelen hier het fameuze kanaal. Laat ons voor een ogenblik de Belgische quaestie nagaan, onderdeel toch der West-Europese veiligheid, is zij voor ons essentieel. België is een zenuwcentrum der westelijke veiligheid in het algemeen en der Nederlandse en Franse veiligheid in het bijzonder. Wij hebben al besproken, hoe onze vaderen op de Zuidergrens plachten te staren, vanwaar het Franse gevaar zou komen. Het grote risico, dat de geboorte van België voor Europa medebracht, was dat der feitelijke aanhechting van België aan Frankrijk. Dit risico nu had men in 1839 door de neutralisatie trachten te smoren. Deze neutraliteit kwam te vervallen, toen België op 7 September 1920 met Frankrijk een militair accoord sloot. Daarbij bedenke men, dat de op 28 Juni 1919 tussen de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië gesloten bijstandsverdragen niet waren geratificeerd. Men zou tot het Atlantisch Pact van 1949 moeten wachten! Frankrijk voelde zich daardoor in 1920 onvoldoende beveiligd en zag uit naar eigen militaire waarborgen. Vergeleken met 1839 waren wij dus hard achteruit gegaan en aan Benelux dacht niemand! Bovendien had zich gedurende onze gezapige neutraliteit een zekere rancune bij de zwaar beproefde Belgen vastgezet en op de achtergrond leefde nog de herinnering aan de achteruitzetting van Antwerpen in de tijd der Republiek.

In de onder deze omstandigheden in 1919 gevoerde onderhandelingen onderscheidt Telders [3]) drie phasen: (1) de onderhandelingen van België mét de Mogendheden van Versailles, (2) de onderhandelingen ván de Mogendheden mét België en Holland te Versailles en (3) de verklaring der Mogendheden, dat de te behandelen quaesties het beste in rechtstreekse besprekingen tussen Nederland en België kunnen worden afgedaan. Te Versailles is Engeland wederom onze traditionele vriend geweest, laat ons dat niet vergeten. Deze directe onderhandelingen hebben eindeloos gesleept. Wat wilden de Belgen dan van ons? De verdragen van 1839 moesten worden herzien, dat konden wij begrijpen. Daarenboven had men territoriale en politieke wensen van strategische aard en daarover konden wij niet spreken. Maar er was agitatie in België, er was een „Comité de Politique Nationale", dat Zeeuwsch-Vlaanderen opeiste en grote delen van Limburg en een Schelde-Rijnkanaal met een Belgische corridor naar Duisburg.

Aan de officiële Belgische politieke eisen heeft Van Karnebeek te

Versailles manmoedig het hoofd geboden. Maar hij bond zich aan een kanaalproject, een economische concessie, naar het scheen, maar met een politieke en strategische achtergrond. De onderhandelingen, die op deze basis tussen Nederland en België werden gevoerd, waren slepend en moeilijk. Toen de Belgen ook de Wielingenquaestie opwierpen, dreigde opnieuw een breuk, want dezerzijds was men niet bereid territoriale quaesties aan te snijden. Na hervatting der besprekingen cirkelden de ideeën om het kanaal, dat zou moeten komen. Wij vinden de gekozen oplossing in het Nederlands-Belgische tractaat van 3 April 1925, dat aan de Staten-Generaal ter goedkeuring werd aangeboden. Men had een kanaal ontworpen, lopende direct van Antwerpen naar de Moerdijk. Dit kanaal zou aan internationale jurisdictie zijn onderworpen en mede door Nederland worden betaald. In den lande ontstond een ongewone beweging, eensdeels van economische aard en zetelende in Rotterdam, anderdeels van politieke aard: de eer van het land was met de zaak gemoeid geraakt. Zowel in Nederland als in België steeg de stemming tot ongewone verbittering. De scheidslijn liep ten onzent dwars door alle politieke partijen heen en zo werd de behandeling in de Staten-Generaal met de grootste spanning gevolgd, want tot het einde toe bleef de uitslag onzeker. Nadat de Tweede Kamer het ontwerp had goedgekeurd, heeft de Eerste Kamer hetzelve op 24 Maart 1927 verworpen, waarop minister Van Karnebeek aftrad. Tot zover de geschiedenis der Belgische quaestie. Zij vormde een onderdeel van het probleem van de West-Europese veiligheid en het was ook geen toeval, dat het „Belgisch Verdrag" en het Pact van Locarno beide in 1925 werden aangeboden. Het ontworpen kanaal toch was in hoge mate mede een strategisch kanaal ter dekking van Vlaanderen. Als zodanig was het ook uit Franse koker [4]) gekomen en zou het ons indirect alsnog in het Belgisch-Franse systeem brengen, nadat wij directe militaire samenwerking, gelijk reeds gezegd, hadden afgewezen. Het later door de Belgen inderdaad aangelegde Albert-kanaal zou dan aansluitend Brussel dekken.

De strategische waarde van dit laatste kanaal — door de Duitsers voor hunne eigen doeleinden gebruikt — is óns ten slotte noodlottig geworden. Bij het Albert-kanaal toch is in September 1944 het Tweede Britse Leger zo lang opgehouden, dat de verdediging van Nederland kon worden voorbereid. De geschiedenis is paradox: het kanaal, dat de Duitsers moest tegenhouden, weerstond de Brit, wij ballen nog de vuisten bij de gedachte. Maar wie kon dit voorzien? Hoe hoog men

ook van Belgische en Franse zijde de strategische waarde van het ontworpen Antwerp-Moerdijk kanaal aansloeg, bleek ook uit wellicht vervalste documenten, die het Utrechtsch Dagblad in 1929 tot schrik van de Nederlandse burger publiceerde. In deze documenten werd door Frans-Belgische militairen de mogelijkheid onder ogen gezien de slepende kanaalonderhandelingen met Nederland als aanleiding tot gewapend optreden te gebruiken. Dit alles in het kader van een plan om in geval van oorlog met Duitsland gewapenderhand over Nederlands grondgebied te trekken. Tenslotte zou gebleken zijn, dat de documenten in de bureaux van de Militaire Veiligheidsdienst te Brussel ten behoeve van Belgische spionnen waren vervaardigd. In het Frans-Belgische systeem waren overwegingen als genoemd overigens geenszins dwaas. En intussen sleepten de onderhandelingen voort: in 1928 werden besprekingen geëntameerd en met wisseling van nota's voortgezet, in 1931 en 1932 nóg eenmaal, maar thans officieus .... wij komen daarop terug, maar keren thans tot Locarno weer.

In het jaar dus van het Nederlands-Belgisch verdrag, uitloper van het Franse systeem der westelijke veiligheid — aldus veler mening wel te verstaan — zou te Locarno deze veiligheid definitief worden vastgemetseld. Nederland is daarbij niet uitgenodigd. Men kwam te Locarno op 16 October 1925 tot een verdragstelsel, inhoudende non-agressie tussen Frankrijk, België en Duitsland onder de garantie van Engeland en Italië, doch met tussenkomst van de Raad van de Volkenbond. Bovendien kwamen vier bilaterale arbitrageverdragen tussen Duitsland enerzijds en België, Frankrijk, Polen en Tsjechoslowakije anderzijds tot stand, mitsgaders pacten van bijstand tussen Frankrijk en Polen en tussen Frankrijk en Tsjechoslowakije. In een resolutie van 25 September 1926 hechtte de Vergadering van de Volkenbond hare goedkeuring aan de Locarno-verdragen en verklaarde, dat „accords de ce genre ne doivent pas nécessairement être limités à une région restreinte, mais peuvent s'appliquer à diverses régions du monde". Maar was Locarno niet op het regionale beginsel gebouwd, dat men in 1923 met het ontwerp-verdrag tot Wederzijdschen Bijstand had verworpen? Het verschilde slechts door zijn beperkte gelding, dat is alles. Frankrijk, Engeland en Italië garanderen dus samen West-Europa en Frankrijk alleen Oost-Europa. Groot was in Europa de vreugde over de consolidatie van Locarno. En was niet in Washington in 1922 de toestand in de Pacific gestabiliseerd? [5])

Zou thans voor de wereld een nieuw tijdperk aanbreken? Men

werkte getroost verder: in 1928 kwam tot stand de bloedeloze Algemeene Acte nopens de vreedzame regeling van internationale geschillen. Nederland trad toe tot de hoofdstukken I, II en IV. Het hoofdstuk III (scheidsrechtelijke regeling van belangengeschillen) werd door ons *niet* aanvaard. Het is te onzent axioma geworden over belangen niet te arbitreren. Op 27 Augustus 1928 wordt te Parijs getekend het Kellogg-pact tot uitbanning van de oorlog: partijen, waaronder ook de Verenigde Staten en later de Sovjet-Unie, geen leden van de Bond, zien af van de oorlog als middel ter beslechting van internationale geschillen. In 1930 nam de elfde vergadering een indertijd door Finland aanbevolen „Conventie voor financiële bijstand" voor slachtoffers voor agressie aan. Ook de diplomatie der Sovjet-Unie ontwaakte uit haar Siberische winterslaap: Litwinow sloot zijn reeks van non-agressieverdragen, die zijn naam hebben verkregen. En na 1933 werd men van afzijdig actief ingrijpend. In 1934 werd een pact van bijstand met Tsjechoslowakije gesloten en trad men toe tot de Volkenbond. In 1935 volgt een dergelijk pact van bijstand met Frankrijk, de aanleiding tot het verbreken van het Pact van Locarno door Duitsland, dat op 15 Maart 1936 het Rijnland bezette. De dreunende pas der Duitse soldaten op de bruggen van de Rijn kondigde de Duitse mars door Europa aan. Reeds eerder was de aarde in Europa en Azië gaan beven: Japan, Duitsland en Italië rukten zich van alle bindingen los en stormden op de oude wereld af. Het evenwicht der twintiger jaren stortte ineen. Japan viel in 1931 Mandsjoerije binnen, Duitsland verhief op 30 Januari 1933 Hitler tot de macht, Italië wierp zich in 1935 op Abessynië, Duitsland dus verbrak in 1936 Locarno en bezette het Rijnland, in Spanje barstte in 1936 de burgeroorlog met elementair geweld uit, Japan rukte in 1937 het eigenlijk China binnen, Duitsland verslond in 1938 eerst Oostenrijk en te München het Sudetenland, in 1939 vrat het Bohemen en Moravië, Italië greep in 1939 Albanië, Duitsland zou in 1939 Polen worgen — reeds waande het zich gedekt door het onverwachte non-agressiepact met de Sovjet-Unie van Augustus 1939 — maar toen brak de grote oorlog uit.

Het evenwicht was verbroken en een nieuw zou zich gaan zetten. Twee vragen: hoe hield zich de Volkenbond in de grote crisis en welke consequenties trok Nederland? De toetssteen voor de invloed van de Volkenbond was de behandeling van het Chinees-Japanse geschil in 1931/1932. Thans was de existentie van een grote mogendheid in het geding en konden de vroegere Bondssuccessen als die tussen

Lithauen en Polen (1923), Engeland en Turkije (Mosoel 1924), Griekenland en Bulgarije (1925), ja zelfs het Corfoe-incident tussen Italië en Griekenland van 1923 nauwelijks als voorbeeld gelden. De Raad nam kennis van het geschil en behandelde hetzelve volgens de regelen van het Pact. Men bracht het zelfs tot een zeer afkeurend rapport van de Commissie-Lytton, maar toen Japan de banden met de Bond verbrak, miste men de kracht tot sancties. Engeland had zojuist een muiterij op de vloot achter zich en voelde zich niet potent, de Verenigde Staten waren tot krachtiger actie met de Bond bereid, maar wilden niet alleen de kastanjes uit het vuur halen en zo liet men Japan begaan. De eerste grote mogendheid had met succes de Bond getrotseerd. Toen Japan in 1937 na de executie van een aantal Sovjet-generaals te Moskou opnieuw toetastte, beriep China zich ook maar liever op het oude Negen-Mogendheden-Verdrag. Men vergaderde te Brussel en liet China wederom alleen, maar thans zou de Chinese boer zich met zijn blote hand en blote borst tot het einde verzetten.

Na Japan weerstond Duitsland de Bond. In 1933 reeds verliet het Genève vanwege conflict in de Ontwapeningsconferentie: Hitler kon zich met de aan Duitsland toegedachte effectieven niet verenigen. En al heel spoedig begon de herbewapening van Duitsland of liever werd de clandestiene bewapening in een vreeswekkend tempo opgevoerd, dienstplicht ingevoerd, eerst éénjarig, toen tweejarig. Altemaal flagrante schendingen van het Verdrag van Versailles: Frankrijk spande zich bovenmate in om garanties van anderen te verkrijgen, maar verzuimde de beste garantie, een grote nationale productie en een daarop gebouwde sterke strijdmacht. In 1934 liet het zich door Mussolini verleiden tot een Viermogendhedenpact tussen Engeland, Frankrijk, Italië en Duitsland. Dit betekende min of meer verraad aan de Volkenbond, maar men wilde o zo graag Italië aan zich binden en men dacht daartoe de kans te hebben, omdat Oostenrijk tussen Duitsland en Italië stond. Met bedreiging van de Brenner had Mussolini in 1934 de Anschluss nog voorkomen. Maar Mussolini had zijn eigen plannen, waarin hij de Volkenbond niet kon gebruiken, maar al te gaarne schoof hij die lastpost door zijn Pact van Vier opzij. Het Abessijnse conflict stond voor de deur.

Intussen was de Volkenbond in 1934 versterkt door de toetreding van de Sovjet-Unie, die de door Duitsland verlaten zetel innam. Nederland heeft zich tezamen met Portugal en Zwitserland tegen de toelating van de Sovjet-Unie in een korte verklaring verzet, een

stukje ideologische „zelfstandigheidspolitiek". Voor het forum van de Volkenbond nu verschenen in de herfst van 1935 Abessynië en Italië, beiden leden van de Bond. Het was Italië zelf geweest, dat Abessynië tegen de zin van Engeland in de Bond had gebracht, het wilde daarmede Abessynië tot zijn beschermeling maken. Later pas rijpte bij Mussolini het plan een imperium te stichten en Abessynië te bezetten en toen maakte de Negus van zijne Bondsrechten gebruik. Engeland had ditmaal besloten door te tasten: het ging om de weg naar Indië. Frankrijk daarentegen werd door het Duitse gevaar gebiologeerd en wilde op de regeling van Stresa blijven stoelen, waar Engeland en Frankrijk in het voorjaar van 1935 met Mussolini hadden afgesproken Hitler's verrassingen niet meer straffeloos te zullen slikken. Ja zelfs zou de Franse minister van Buitenlandse Zaken, Laval, in de aanvang van 1935 bij een bezoek aan Rome aan Mussolini vrije hand in Abessynië hebben toegezegd.

De Engels-Franse controverse had een verlammende invloed te Genève. Engeland nu nam het initiatief en het militaire risico: de Home-Fleet verscheen in de Middellandse Zee en met de Bondsleden, tevens Middellandse Zeestaten, werden havenafspraken gemaakt. En toen ging men de overige sancties uitdenken, waartoe een coördinatiecommissie werd ingesteld. Nederland heeft — anders dan Zwitserland — aan dit werk met overtuiging deelgenomen, het ging om het zijn of niet zijn van de collectieve veiligheid, die immers reeds éénmaal ten opzichte van Japan had gefaald. De coördinatiecommissie nu kwam tot voorstellen van economische en financiële aard: de *in*voer van Italiaanse goederen moest worden verboden en de verlening van credieten moest worden stopgezet. Beide maatregelen werden in Nederland op 14 November 1935 uitgevaardigd. De bedoeling was de Italiaanse deviezenpositie te wonden en daardoor de aanschaffing van onontbeerlijk materiaal te stremmen. Al dadelijk waren er twee lekken: Oostenrijk en Hongarije deden niet mede, talrijke Italiaanse goederen ondergingen daar een lichte bewerking en vonden tóch hun weg naar Europa. Duitsland hielp Italië materieel niet: het wrokte over Oostenrijk en Stresa en zon op eigen plannen. De Duitse pers kantte zich natuurlijk tegen de Bond. De Italiaanse regering nu antwoordde met in- en uitvoerverboden, waarbij de sanctielanden zeer discriminerend werden behandeld. Intussen ging de oorlog in Abessynië door en voeren de Italiaanse troepenschepen honend onder de neus van de Home-Fleet door het Suez-kanaal. Thans wilde men verder gaan en de petroleumsanctie invoeren,

Mussolini dreigde met oorlog. De Amerikanen zouden echter willen medewerken . . . ., maar intussen gebeurde iets onverwachts. De Britse en Franse ministers van Buitenlandse Zaken werkten het Hoare-Laval-plan uit, dat een verzoening beoogde en Mussolini ver tegemoet kwam. Achteraf gezien beantwoordde dit plan beter aan de feitelijke machtsverhoudingen dan de democratische publieke opinie vermocht te beoordelen. Wel doorkruiste men totaal de moeizaam gewonnen sancties. Daarom verzette zich de publieke opinie in Engeland en werd Hoare door Eden vervangen, maar het feit lag er: de koehandel had zich op de plaats der justitie gedrongen! — zo zag het de gewone man. Wat kon van de kleinen worden verwacht, wanneer de groten zó verraderlijk bleken? De zaak liep af, ook militair: na een verdienstelijke inzet konden de Abessijnen het tegen Badoglio en het Italiaanse gas niet houden. De Home-Fleet durfde het conflict met de Italiaanse marine niet aan en op 17 Juli 1936 werden de sanctiemaatregelen te onzent ingetrokken, nadat te Genève een desbetreffend besluit was genomen.

2) Fiasco dus ten tweede male en Duitsland had van de spanning geprofiteerd door het Rijnland in Maart 1936 opnieuw te bezetten. Nu kon de nieuwe oorlog beginnen: alle remmen waren weg. De partijen gingen zich reeds vormen. Italië vond Duitsland en Fransen en Engelsen vergaten de controverse van Laval, toen het Volksfront in Frankrijk in 1936 de leiding nam. Maar mét het Volksfront werd het sociale probleem tot kookhitte opgevoerd: sociale en internationale geschillen mengden zich op de dolste wijze, alle begrippen gingen vervagen, vrijheid werd slavernij genoemd en slavernij vrijheid, een chaos kwam op, een uitbarsting was onvermijdelijk. Zo voelde men het ook en reeds dadelijk begon de Europese strijd in Spanje, waar in Juli 1936 een generaal Franco tegen het Volksfront in opstand kwam. In heel de wereld dwarrelden de sociale en internationale sympathieën in het Spaanse conflict door elkander. Internationaal gezien vochten Duitsland en Italië op Spaanse bodem bijna drie jaar tegen Engeland, Frankrijk en Rusland, maar sociaal vochten allen tegen allen en plantte de strijd zich in de gehele openbare mening voort. Overal werd nu de bewapening koortsachtig opgevoerd en toen de Spaanse oorlog in 1939 met een Duits-Italiaanse overwinning was geëindigd, kon de grote Europese beginnen: men wist wat men aan elkaar had . . . Bevend volgden de kleine staten de elementaire uitbarstingen van geweld. De neutralen uit de wereldoorlog zochten elkander in Juli 1936 te Kopenhagen op en verklaarden gezamenlijk,

dat de ontwikkeling van de Volkenbondspractijk van dien aard was, *dat de toepassing der artikelen* 10 *en* 16 *slechts facultatief kon zijn.* Men zou dus niet slechts zelfstandig uitmaken, of de bepalingen van het Pact waren geschonden, maar ook of men bij bevestigend antwoord op de vraag der schending tot sancties zou overgaan. De oude neutraliteit ging dus officieel herleven. Van Karnebeek [6]) achtte deze opvatting echter nog onvoldoende, omdat met een neutraliteit ook geen *facultatieve* opvatting van sanctieverplichting en doortochtsrecht te rijmen is. Daarom zou hij liever direct willen vaststellen, dat artikel 16 ook facultatief niet geldt en dat van een doortocht geen sprake kan zijn. Hoe dit zij, men had natuurlijk eenvoudiger kunnen handelen door voor het lidmaatschap van de Bond te bedanken, maar men wenste een mogelijke ontwikkeling ten goede niet in de weg te staan en had ook voor het technische werk van de Bond te veel waardering. Het collectieve karakter der verklaring van Kopenhagen gaf haar objectiviteit en gewicht, maar betekende *geen* onderlinge aaneensluiting. De Belgische politiek zou zich met een rede des Konings van 15 October 1936 in dezelfde richting als de onze zwenken: „Onze militaire politiek, evenals onze buitenlandse politiek, die noodzakelijkerwijze de eerste bepaalt, heeft tot taak, niet om een min of meer succesvolle oorlog voor te bereiden als deel van een coalitie, maar om de oorlog van ons gebied verwijderd te houden . . . Dat zij, die zouden twijfelen aan de mogelijkheid van een dergelijke politiek zich het fiere en vastberaden voorbeeld van Nederland en Zwitserland voor ogen stellen" — aldus de Koning. Dit nu betekende het einde van het Belgische militaire bondgenootschap met Frankrijk en de grondslag voor de latere Benelux. De mannen van het geweld hadden intussen wil van hun politiek, het moeizaam opgebouwde systeem van de status quo der twintiger jaren viel aan alle zijden uiteen: België liep uit het Franse veiligheidssysteem weg, de Volkenbond was tot impotentie gedoemd, de V.S. verdiepten zich in de meest rigoureuze neutraliteitswetgeving (neutrality Act van 1937), Italië aan Duitse zijde getreden, Spanje's toekomstige dictator van Hitler afhankelijk, Frankrijk omsingeld, Polen sinds 1934 naar Duitsland neigend. Had niet Frankrijk een preventieve oorlog afgewezen? Pilsoedski sloot een non-agressieverdrag met Hitler, de Kleine Entente [7]) ging aan het wankelen . . . . wat wilden de mannen van het nieuwe Europa meer!

Eén was er, die begreep, het was Churchill en voorts . . . de man van het Kremlin, die zijn industrie grondvestte. In de overige wereld

hulde men zich in blindheid en doofheid, maar sprak men veel. Men deed aan Hitler's spel mede, ten einde hem te behagen en tijd te winnen, zoals men onnozel genoeg dacht, alsof de relatieve machtsverhoudingen voor de democratieën niet steeds ongunstiger werden. In Engeland werd Eden in 1937 ontslagen en brak het rampzalige tijdperk van Chamberlain's „successen" aan. Snijdend heeft Churchill ze in zijn Memoires op waarde geschat. Chamberlain nu wilde de ideologische strijd doen ophouden en dan een „appaisement" bereiken, hetgeen betekende, dat men de honger der geweldenaren moest stillen en intussen bewapenen. Maar ach, de honger was niet te verzadigen en voor elk kanon, dat men aanschafte, maakte Hitler er twee. Men liet in Maart 1938 de „Anschluss" passeren, men liet zich in de „Non-interventie-regeling" terzake van de burgeroorlog in Spanje met een brutale openhartigheid bedriegen, die haar weerga nauwelijks heeft, en men wist het! Het kwam zo ver, dat Hitler met zijn stem alleen al de Tsjechische grenzen opende en de Tsjechische Maginotlinie bezette. Het was in September 1938 te München, dat het westen zijn totale onmacht manifesteerde: Chamberlain en Daladier kwamen speciaal naar München gevlogen om de Tsjechische vestinggordel aan Hitler uit te leveren: verraden werd het Frans-Tsjechische pact van bijstand en in wezen ook het Frans-Russische, dat immers aan het Russisch-Tsjechische was gekoppeld. Men stootte Rusland van de conferentietafel en daarmede de enige mogelijkheid het verbroken Europese evenwicht te herstellen. Men redde de vrede om de oorlog te zekerder uit te lokken, maar dan een oorlog, waarin men zijn troeven had verspeeld. Men vergooide alles voor enige maanden vrede en toen Benesj overwoog liever strijdende dan kruipende te gronde te gaan, bedreigde men hem ook nog.

Besefte men de dwaasheid van een regeling van Oost-Europa zonder Rusland? Dat kon toch alleen maar de voorbereiding zijn voor Hitler's oorlog tegen Polen. Zover ging de dwaasheid, dat Polen met het merk van de Duitse dood op het voorhoofd als een hongerige hond in de verwarring een deel van het Tsjechenland ophapte. Zo leverde men gezamenlijk Praag, de sleutel van Oost-Europa met leger en vesting, met industrie en arbeidskracht aan Hitler uit, die in Maart 1939 toesloeg en het weerloos gemaakte land geheel bezette en zowaar een Engels-Franse garantie negeerde. Och, och, dat had men toch nooit kunnen denken! Nu was Polen aan de beurt, maar te elfder ure keerde men van de weg der dwazen terug. Engeland garandeerde

Polen en Frankrijk bevestigde zijn oude garantie. En had men te München zonder Rusland gehandeld, thans antichambreerde men in het Kremlin, thans moest er militaire samenwerking komen, thans stuurde men militaire missies . . . . maar de man in het Kremlin had alle vertrouwen in het westen verloren. Terwijl men nog onderhandelde, werd in alle stilte het non-agressiepact met Duitsland gesloten, Hitler kraaide victorie, rukte Polen binnen en versloeg het Poolse leger, maar ook de man van het Kremlin trok Polen binnen én de Baltische staten én Finland, Hitler had zijn evenknie gevonden. Het westen zou in het voorjaar van 1940 met de nederlaag van Frankrijk uit het evenwicht van machten verdwijnen, maar Rusland zou het in 1941 gaan vervangen. En toen ook Rusland in 1942 de zware ure doorstond, had Churchill nieuwe krachten verzameld en richtte Engeland zich in oude glorie op. En achter Engeland stonden toen de Verenigde Staten: ten langen leste was de synthese der krachten gevonden, die de tierende Germaan zouden temmen en een nieuw evenwicht zouden grondvesten . . . te spoedig verbroken en zonder Duitsland niet te herstellen: de tragiek der bewegende balans.

Zo snelden de gebeurtenissen na 1936 voort, met ontzetting zag het vaderland toe. Wat moest men doen? Men versterkte de bewapening en hield zich overigens aan het standpunt van Kopenhagen van 1936, practisch was men derhalve tot de neutraliteit teruggekeerd, die men in 1920 met de toetreding tot de Volkenbond min of meer had verlaten. Eén verbetering was te vinden: men stond thans naast België, dat zich van het militaire pact met Frankrijk had losgemaakt. De oude tegenstelling der twintiger jaren smolt in de hitte van het groote gebeuren om ons heen gemakkelijk weg. Gelijk en gelijkvormig werd onze politiek nog niet, al ging men vaak samen. Daar was de quaestie der garantie van de onzijdigheid. Zou ook onze neutraliteit door één of meer onzer buren worden gegarandeerd? Hitler zelf sneed deze quaestie aan in zijn Rijksdagrede van 30 Januari 1937, toen hij aanbood onze integriteit te garanderen. Van Nederlandse zijde is toen waardig geantwoord, dat men de goede bedoelingen van het voorstel wist te waarderen, maar dat de onschendbaarheid des Rijksgebieds een axioma is, dat niet voor behandeling in verdragen vatbaar is. Daarna is nog gesproken over een „plan-Snouck", afkomstig van de Secretaris-Generaal van ons Departement van Buitenlandse Zaken, inhoudende, dat Engeland, Frankrijk en Duitsland *elkander* de onschendbaarheid van het Nederlands gebied zouden garanderen, maar ook dit plan vond geen onverdeelde

aanhang: afspraken *over* ons en *zonder* ons zijn weinig aantrekkelijk. Van Belgische zijde is op een buitenlandse bevestiging der integriteit wél prijs gesteld en desbetreffende verklaringen zijn in 1937 door Engeland, Frankrijk en Duitsland afgegeven.

Wat deden wij nog meer in die bange dertiger jaren? Wij traden toe tot de non-interventieovereenkomst, die in de zomer van 1936 naar aanleiding van de burgeroorlog in Spanje werd gesloten. Men was wel diep gezonken, toen men met deze overeenkomst dacht de oorlog te voorkomen. Machiavelli heeft reeds gezegd, dat het vermijden van de oorlog, alleen om der wille van de vrede, een fout is. De oorlog komt dan toch, maar te ongelegener tijd. Zo was het ook met de noninterventieovereenkomst: men maakte geen vrede, maar liet de aanvaller zijn oorlog voorbereiden. In naam van het zelfbeschikkingsrecht der volken werden de Spanjaarden, gelijk later de Tsjechen, ter beschikking van Berlijn gesteld. Dat Franco zich ten slotte onafhankelijker toonde dan was verwacht, is zijn verdienste, maar niet die der democratieën. En van schaamte werd men schaamteloos en prees men zich gelukkig met de behaalde successen. Niets heeft het geloof in recht en moraal in de tussenstaatse verhoudingen dieper geschokt. Van belang voor Nederland in deze episode is, dat de Nederlandse Koninklijke Marine de koopvaardij in de Spaanse wateren tegen zeeroof wist te beschermen. Hoezeer men bedroog en bedrogen werd, hoezeer ook het spel openlijk voor het grote publiek werd gespeeld, bleek nog eens in 1939. Toen Hitler Tsjechoslowakije had verzwolgen hield Roosevelt een grote rede, waarin hij garanties voor een aantal landen bepleitte. Berlijn liet nu in al die hoofdsteden informeren, of men reden tot ongerustheid had! Neen, antwoordden de meesten, ook Den Haag. De ongerustheid belette een ander antwoord, niet waar?

En dan weerden wij ons als steeds op economisch gebied. In de Volkenbond waren wij de paladijnen voor de vrije handel. Het probleem van de vrijhandel kwam aan de orde, toen Duitsland in 1925 de tolvrijheid herkreeg en terstond een actieve handelspolitiek entameerde. De in 1929 invallende grote economische crisis deed de deur toe. Welnu, in 1927 kwam een Economische Conferentie bijeen ter kering van de vloed van protectie, in 1928 en 1929 werden nieuwe pogingen tot stuiting van het protectionisme ondernomen, men streefde naar een Trève douanière, in 1930 kwam men tot een „Handelsconventie tot afschaffing van in- en uitvoerverboden en -beperkingen", die door Nederland werd getekend, maar een on-

voldoend aantal ratificaties verkreeg om algemeen van kracht te worden.

En toen sloeg Nederland zelf de hand aan de ploeg: in 1930 kwam de Oslo-overeenkomst met de Scandinavische landen en België tot stand, in 1937 door een nieuwe overeenkomst van Den Haag gevolgd. En op 18 Juli 1932 kwam met België de overeenkomst van Ouchy (voorloper van Benelux) tot aanzijn, helaas niet tot leven, want Engeland beriep zich op zijne meestbegunstiging, waardoor het tweezijdig karakter der concessies verloren zou gaan. Het was eigenlijk een brutaal stukje der Engelsen bij ons de vrijheid te eisen, die men in 1932 te Ottawa aan anderen onthield. In 1933 kwam onder voorzitterschap van Colijn te Londen de grote Economische Wereldconferentie bijeen, het werd een mislukking, maar wij kwamen thuis met de goudblokovereenkomst.

In 1933 werd te onzent de Crisisinvoerwet van 1931 eindelijk en ten laatste in protectionistische zin gewijzigd, hetgeen in 1937 bezegeld werd. De tijd der handelsverdragen, spoedig ook der clearingverdragen, breekt aan. In 1936 sluiten wij ons na de devaluatie aan bij het Tripartite Agreement tussen de Verenigde Staten, Engeland en Frankrijk, dat in de monetaire chaos orde trachtte te scheppen. Al met al was de strijd voor de vrije handel een rit van Don Quichot gebleken.

Meer op de achtergrond stonden wij in die dertiger jaren bij het schouwspel der *ontwapening*, dat in die jaren te Genève werd opgevoerd. Nadat het Protocol van Genève, gelijk wij zagen, was gekraakt, verzocht de Assemblée van de Volkenbond van 1925 onder de indruk van de algemene verzoening van Locarno, die succes scheen te beloven, de Raad toch maar over te gaan tot de instelling van een voorbereidende commissie voor een Ontwapeningsconferentie. In 1932 gaat het gordijn op en vergaderen 61 staten onder voorzitterschap van de brave Henderson over het vraagstuk der ontwapening. Men werkte hard; men sprak zich uit ten gunste van een substantiële vermindering der wereldbewapeningen, voor verbod van luchtbombardementen, chemische wapens, brandwapens en bacteriewapens, stelde onderscheidingen op tussen offensieve en defensieve wapenen (hoe hoont daarover Churchill in zijn Memoires), maar op 14 September 1932 schorste de Duitse delegatie de deelname aan de werkzaamheden, zolang het beginsel der gelijkgerechtigdheid van alle naties niet erkend zou zijn. Op 11 December van hetzelfde jaar volgde de verlangde erkenning, met de reserve, dat men zou slagen

in de schepping van een régime, dat voor alle naties veiligheid zou meebrengen. Op 14 December 1932 hervatte de Duitse delegatie de werkzaamheden, maar op 14 October 1933 trok Duitsland zich uit de conferentie terug . . . de rest kunnen wij ons sparen, in 1939 leefde de Conferentie nog. Nederland heeft ter Conferentie soms samen met anderen toch nog verscheidene initiatieven genomen. De Conferentie als geheel heeft de notering van de publieke moraal in het hart der massa zeer doen dalen. De UNO belooft op dit stuk soortgelijke resultaten, gelijk wij zullen zien.

De reglementering van de *bewapening ter zee* heeft een eigen weg gevolgd, in de aanvang te Washington in 1922 met succes, later eveneens beladen met de vloek, die in de dertiger jaren op alle vredeswerk lag [8]). Moeten wij nog de in 1935 geventileerde plannen voor een Luchtpact noemen? Wenden wij ons liever af, de waarheid was, dat men naar de oorlog holde.

Toen de oorlog in 1939 uitbrak, volgde in Nederland de neutraliteitsproclamatie, de oude politiek van 1914-1918. Het lidmaatschap van de Volkenbond is niet als beletsel gevoeld, dit is in de volksvertegenwoordiging uitdrukkelijk verklaard. Militaire afspraken bestonden er niet. Nu is dit laatste strategisch eigenlijk verlammend, want hoe wil men in geval van nood een militaire samenwerking improviseren? Colijn heeft daarom consequent, maar ietwat naïef, afspraken naar twee zijden voorgesteld. Men heeft deze suggestie van Regeringszijde beslist afgewezen [9]). Maar de verzwakking van de Peellinie onder Duitse druk, die leidde tot het ontslag van Generaal Reijnders, was met deze beslistheid niet geheel in overeenstemming [10]). Geheel zonder initiatief bleef intussen de neutrale Nederlandse diplomatie niet: tot tweemaal toe hebben H.H.M.M. Koningin Wilhelmina en de Koning der Belgen Hoogstderzelver goede diensten ter regeling van het conflict aangeboden; het was aan de vooravond der uitbarsting en in die wonderlijke pauze na de Poolse veldtocht. Wellicht heeft dit initiatief een uitbarsting van het Duitse offensief in November 1939 voorkomen. Veel gelegenheid tot initiatief bood de neutraliteit niet. Was het wel helemaal in overeenstemming met dit beginsel, dat wij medewerkten aan de uitdrijving der Sovjet-Unie uit de Bond naar aanleiding van de overval op Finland in 1939?

Op 10 Mei 1940 kwam het einde der neutraliteit en zette de Nederlandse diplomatie hare arbeid te Londen voort. In Londen eindelijk kwamen die allianties tot leven, die in het wezen ener actieve deelneming onzerzijds aan de handhaving van het Europese evenwicht

liggen. Men keerde door de nood gedwongen tot de politiek van de Koning-Stadhouder weer. In Londen ook werd de broederschap met België tot stand gebracht. Aldus voltooide men inzake België ene ontwikkeling, die in de latere dertiger jaren zo gelukkig was begonnen, nadat België zich van het Franse systeem had losgemaakt en het zeer van de Scheldequaestie was vergeten. Wij willen nog enige momenten van deze ontwikkeling ophalen. Naast de Scheldequaestie staan tussen België en ons de problemen van Rijn en Maas, grote geopolitieke momenten dus in onze internationale positie. Met het Verdrag van Versailles diende de Rijnvaartacte van Mannheim van 1868 te worden herzien. De opzet was deze revisie op den duur in het kader ener algemene conventie ter regeling van het régime der internationale waterwegen onder te brengen, maar tot de desbetreffende conventie van Barcelona van 1921 trad Nederland om principiële redenen niet toe. Trouwens bij de toetreding tot het nieuwe Rijnrégime van Versailles had Minister Van Karnebeek zich reeds verschillende waarborgen moeten voorbehouden. Tijdens de verdere onderhandelingen bleek nu, dat de Belgen Antwerpen als Rijnhaven vermeld wilden zien, waardoor voor heel de weg van Rijn tot Antwerpen een internationaal gezag zou gelden. Het kwam zover, dat de Nederlandse delegatie in 1931 en 1932 weigerde verder aan de beraadslagingen over de herziening der Rijnvaartacte deel te nemen. In 1936 kwam gelukkig een modus vivendi tot stand, waarbij Nederland geen partij was, maar die conform het Nederlandse standpunt erkende, dat de conventionele Rijn eindigt te Krimpen en te Gorinchem. In November 1936 zegde Duitsland tout court de Rijnvaartacte op . . . .

Ook handelspolitiek is zeevaart en Rijnvaart een probleem tussen Nederland en België gebleven. Het ging en gaat om de concurrentie tussen Rotterdam en Antwerpen. Toen beide havens in de crisistijd hongerden naar omslag, verstrekte Antwerpen met staatshulp sleepgelden en werd het handelspolitiek bevoorrecht door ontheffing van de Franse „surtaxes d'entrepot". De tolunie en vooral de economische unie maakt oplossing van deze problemen wel bijzonder urgent. Een fraaie oplossing van één der Maasproblemen werd in 1937 gevonden. Het ging om de vraag, welke rechten beide landen kunnen ontlenen aan het Tractaat van 12 Mei 1863 betreffende de aanleg van kanaalwerken en het aftappen van water van de Maas ter voeding van de verschillende kanalen. Conform de door beide partijen getekende Facultatieve Clausule van het Statuut van het Internationaal

Gerechtshof werd deze juridische quaestie aan het Permanente Hof voorgelegd, dat op 28 Juni 1937 arrest wees: beide partijen werden processueel in het ongelijk gesteld, doch beider waterstaatkundige werken werden gedekt.

Twee aspecten moesten ons in dit hoofdstuk bezighouden: de ontwikkeling der grote internationale politiek en de weerslag van dit gebeuren in Nederland. Zelfs onze verhouding tot België wordt door factoren der grote internationale politiek bepaald. De wijziging der machtsverhoudingen in Europa pas bracht ons na 1936 de Belgische broederschap. Ons buitenlands beleid ontvangt impulsen, maar geeft ze niet, geen handelen of nalaten is derhalve uit eigen wil of visie verklaarbaar, steeds moet men opzien naar de wereld buiten ons. Heen en weer moeten onze gedachten gaan tussen vreemde wil en eigen lot. Hoe ook ons beleid zal zijn, invloed op ons eigen fatum hebben wij weinig. Slechts binnen de kansen, die ons worden gegeven, kunnen en moeten wij ons ontplooien. Wij verlaten het tijdperk van hoop en vrees als oorlogvoerende mogendheid, beladen met alle rampen, die een oorlog over ziel en lichaam kan brengen, vrij kansloos.

Mogelijk is dit geworden door een onuitsprekelijke verwarring in de internationale en sociale aspecten, die de wereld na 1918 heeft vertoond. Om te beginnen viel reeds tijdens de vredesonderhandelingen het verbond der overwinnaars uiteen [11]). Twee mannen hadden een conceptie: Wilson en Clémenceau, de dromer en de ziener. Droomde het jonge hart van Wilson van verzoening, het oude hart van Clémenceau kende de Duitser. En tussen beiden balanceerde Lloyd George: zo verzoende men teveel om te onderwerpen en onderwierp men teveel om te verzoenen. Het Amerikaanse volk trok zich ten slotte terug in zijn isolement en verloochende Wilson. Daarmede werd het evenwicht van de status quo in de wereld eigenlijk al verbroken. En het engere Europese evenwicht was door het isolement van de Sovjet-Unie in het hart getast. Frankrijk werd van jaar tot jaar zwakker en krampachtiger. Engeland ontwapende tot weerloosheid: vanwaar moest de Westerse weerstand tegen opkomend geweld komen? Of kon men het geweld ten slotte toch compenseren? Misschien wel, maar dan moest het Westen zich op de klassieke wijze met de vijand van zijn vijand verbinden.

Wie nu belaagde het Westen en het evenwicht? Dat was het enige criterium. Maar men legde een sociaal criterium aan, wendde zich daarom tegen Rusland en verkoos Duitsland tot stootblok. Dus hulp

aan Duitsland, maar niet teveel, want het mocht Frankrijk niet boven het hoofd groeien. . . . tot het zich losrukte en *nam*.

In het Verre Oosten bouwde Engeland sinds 1902 op Japan. Maar tegen het oude bondgenootschap met Japan ontstond bij de Dominions en de V.S. groeiend bezwaar. Men moest het in 1922 laten vallen, Japan werd tot vijand, maar Rusland niet tot vriend, Duitsland werd evenmin tot vriend en met Frankrijk sloot men geen militair verbond, ja zelfs torpedeerde men het Protocol van Genève. De V.S. wensten het Empire niet te beschermen, Italië begeerde de Middellandse Zee . . . . . Het Engelse systeem was té gecompliceerd geworden: zouden de ontevredenen, de verliezers of de gekwetsten elkander vinden, dan lichtte men het Empire uit de voegen.

De Engelse houding jegens Rusland is in de dertiger jaren dan ook de grote fout geweest. Het tweede ongeluk was het zelfgewilde isolement der V.S. Thorbecke had gelijk, toen hij zeide, dat géén staat in het stelsel kan worden gemist zonder hetzelve ten dode te dreigen. Het herstel pas van beide fouten in 1941 heeft de verlossing van de vrije wereld gebracht. Tussen de overwinnaars is echter na de neerwerping van Duitsland geen nieuw evenwicht gegroeid, waarvan het volgend hoofdstuk zal verhalen.

NOTEN.

[1]) Vgl. blz. 58. Limburg dekt het Roergebied af. Welke slagen heeft het Tweede Engelse Leger in 1944 niet in Limburg moeten leveren!

[2]) Van Karnebeek, t.a.p. blz. 7/10.

[3]) Prof. Mr B. M. Telders, Grotius, Annuaire International, 1935.

[4]) Telders, t.a.p.

[5]) Zie blz. 124.

[6]) T.a.p. blz. 13 en 14.

[7]) Roemenië, Tsjechoslowakije en Zuidslavië, een groep staten dus, die ten nauwste van de overwinners van Versailles was gelieerd. Zuidslavië nu wendde zich na de vermoording van Koning Alexander te Marseille in 1934 onder het regentschap van Prins Paul langzaam naar het autoritaire systeem en naar Duitsland en Italië.

[8]) Men volge de ontwikkeling in de jaargangen van „Grotius", annuaire international, Den Haag.

[9]) Vgl. ook J. A. van Hamel, Can The Netherlands be neutral? Foreign Affairs, Januari 1938, blz. 345.

[10]) De Parlementaire Enquêtecommissie heeft in haar verslag van Maart 1939 aangenomen, dat stappen van de Duitse gezant in deze richting niet van invloed zijn geweest. Ook zou de verzwakking van de Peellinie geen schending van de neutraliteitsverplichting jegens Frankrijk zijn geweest.

[11]) Zie John Mayuard Keynes, De Economische Gevolgen van den Vrede, Amsterdam, 1920.

HOOFDSTUK VIII

DE UNO EN HET NIEUWE MACHTENEVENWICHT

Magistraal heeft Thorbecke, gelijk wij op blz. 72 zagen, het evenwichtsbeginsel getekend. Uitgevonden heeft hij het niet. Evenmin — zo schrijft Prof. Mr R. Kranenburg — is hier sprake van een Engelse uitvinding, zoals door Duitse historici en staatslieden wel is gesuggereerd. „Men vindt deze tendentie al in het Grieksche statenstelsel, evenals later in het verwarde Italiaansche statensysteem der late middeleeuwen" [1]). Zo wordt verhaald, hoe eenmaal Athene's muren met Perzisch geld werden opgebouwd, teneinde voor de Perzische koning een tegenwicht tegen Sparta te vormen!

De eerste theoretische analyse van het machtenevenwicht geeft Francis Bacon, in het einde der zestiende eeuw kanselier van Queen Elisabeth: „There can no general rule be given, the occasions are so variable, save one, which ever holdeth, which is, that princes do keep due sentinel that none of their neighbours do overgrow so, by increase of territory, by embracing of trade, by approaches, or the like, as they become more able to annoy them than they were. And this is, generally, the work of standing counsels to foresee, and to hinder it" [2]). Als voorbeeld van een dergelijke evenwichtsactie noemt Bacon dan het spel van Hendrik VIII van Engeland, Frans I van Frankrijk en Keizer Karel V. Inderdaad tendeert het evenwicht naar een spel van drie: de sterkste tegen de twee volgenden, ieder met zijne satellieten: De Groote Drie.

Met Bacon heeft dus het beginsel van het machtenevenwicht zijn officiële intocht in theorie en practijk gedaan. „Bij de eerste omvattende ordening van het West- en Midden-Europese statenstelsel, de Westphaalse vrede van 1648, valt één beginsel te constateren, dat vrij bewust werd aanvaard: het scheppen van het evenwicht van machten .... er zou zijn differentiatie in gezags-organisatie, zoals werd aanvaard de differentiatie in religieuze organisatie .... Toen daarna de Franse staat onder Lodewijk XIV de Westerse wereld opnieuw met wereldlijke en godsdienstige overheersing gedreigd had, werd de langjarige verwoestende krijg beëindigd door een ordening van het statenstelsel bij de vrede van Utrecht van 1713, waarin met

zoveel woorden het machtenevenwicht als beginsel werd uitgesproken: „ter bevestiging en stabilisering van de vrede en de rust der Christenheid door een rechtvaardig machtsevenwicht (iusto potentiae equilibrio)". En toen voor de derde maal een periode van streven naar een wereldimperium moest worden geliquideerd na de Napoleontische tijd, werd in de Eerste Parijsche Vrede van 30 Mei 1814, die is te beschouwen als de preliminaire vrede van die, welke op het Weener Congres in 1815 tot stand kwam, in de aanhef verklaard, dat de geallieerde mogendheden enerzijds en de koning van Frankrijk anderzijds „een gelijk verlangen koesteren om aan de voortdurende schokken van Europa en het ongeluk der volken een einde te maken door een vasten, op een juiste verdeeling der macht onder de mogendheden gerichten, door zijn regelingen de waarborg voor zijn duurzaamheid inhoudenden vrede". [3])

Met het Verdrag van Versailles dan in 1919 werd — naar het oordeel van velen — een stabilisatie met *fundamenteel* verschillende middelen beoogd. Niet meer door een wankel evenwicht, maar door de vorming van een geordend verband zou de vrede worden gewaarborgd. Dit was de vorm — zeker, maar was daarbij het machtenevenwicht uitgebannen? Geenszins! Weliswaar doen de deelnemers aan het Pact afstand van hun recht op oorlog zonder tevoren de wegen van arbitrage of conciliatie te hebben bewandeld (artt. 12, 13 en 15) en wordt de mogelijkheid van sancties op overtreding dezer normen geopend (art. 16), maar de wilsvorming is nog voor ieder vrij, doordat voor de actieve besluitvorming, met uitzondering van procedurequaesties, eenstemmigheid is vereist (art. 5). Pas het *Briand-Kellogg Pact* van 1927 legt naar de norm, maar zonder sanctie, het besluit tot oorlog over te gaan definitief aan banden.

Maar is nu door de procedure van het Pact van de Volkenbond het oude machtenevenwicht ook uitgeschakeld? Zo niet door het feit, dan toch naar de rechtsnorm? Wij kunnen het *niet* inzien, want het Pact laat de macht als bron van rechten uitdrukkelijk toe. Daar is in de eerste plaats het instituut der Permanente Raadszetels, dat tussen de rechtsgenoten naar macht discrimineert. Daar is voorts de regel der eenstemmigheid met het liberum veto. Daar is ten slotte de regeling der sancties zelve. Indien men werkelijk de rechtsbreker wil temmen, moet men gezamenlijk sterker zijn dan hij. Zo *vooronderstelt* dus het Pact reeds het bestaan van een zeker machtenevenwicht, gelijk de binnenlandse rechtsorde de overheidsmacht vóóronderstelt. Men spreekt gaarne van collectieve veiligheid in

den zin van een statische toestand, vergelijkbaar met de binnenlandse rechtsorde, staande tegenover de labiele beweeglijkheid van het evenwicht van machten. Deze collectieve veiligheid is echter op haar best een verondersteld overwicht der rechtsgenoten op de rechtsbreker. En deze veronderstelling van overwicht lijkt als twee druppels water op die van het evenwicht, gelijk Thorbecke dit omschreef, en is in het tijdperk der wetenschappelijke wapens even labiel. En berust ten slotte niet de binnenlandse rechtsstaat op het evenwicht der machten van de Trias Politica, zodat ook deze rechtsstructuur evenmin statisch is?

Men zou het Pact van de Volkenbond dus vrijwel een genormeerd Concert der Naties naar het minder genormeerde voorbeeld van het Concert van Metternich na 1815 kunnen noemen. Niet de arbitrage staat voorop, maar de conciliatie van de Raad. Inderdaad heeft het instituut ook in de praktijk op basis van het evenwicht gewerkt. Men zal wellicht kunnen aanvoeren, dat tot de normen van het Pact mede behoorde artikel 8 betreffende de ontwapening, dat bij uitvoering het evenwicht overbodig zou maken. Sommige auteurs leggen daarop ook de nadruk en verwachten de instorting van het systeem, indien niet tot uitvoering van art. 8 wordt overgegaan [4]). Maar daarbij wordt, dunkt mij, over het hoofd gezien de verschillende *potentie* der staten. Een beperking der wapening van heden wordt immers morgen door een krachtige industriële staat ingehaald. Ook in deze potentie werkt het evenwichtsbeginsel.

Nu moet men toegeven, dat het spel van het evenwicht steeds gecompliceerder wordt. Aanvankelijk was dit een *Europees* politiek beginsel, door de Britten meesterlijk gehanteerd. Met het evenwicht in Europa („Balkanisierung Europa's" noemde Hitler dat) had men de handen vrij voor het Empire en aan het Empire ontleende men de kracht voor de rol van politieagent in Europa. De opkomst van Machten buiten Europa maakte dit spel topzwaar: deze Machten waren de Verenigde Staten en Japan. Een complicerende rol speelde ook de toenemende neiging tot politieke zelfstandigheid der overzeese bezittingen in het Verre en Nabije Oosten.

Het evenwichtsspel moest in onze eeuw door Engeland op verschillende borden worden gespeeld: mét Japan tegen Rusland met het verdrag van 1901, mét Rusland tegen Duitsland met de Entente van 1907, mét de V.S. tegen Japan door de opzegging van het verdrag met Japan — mede op aandringen van Canada en Australië — en de verdragen van Washington in 1922, laveren tussen Frankrijk,

Duitsland en Rusland van 1919 tot 1939 in Europa, mét Rusland en de V.S. tegen Duitsland en Japan van 1941 tot 1945, mét de V.S. tegen Rusland van 1945 tot ... Kort en goed, het gaat thans om het evenwicht in een wereld, waarin Europa slechts een ondergeschikte positie inneemt. Niets demonstreert dit duidelijker dan de positie van Frankrijk na 1945. En dus ... is het beginsel van het evenwicht niet meer te hanteren?

Dit wordt ons niet gevraagd, het legt zich aan ons op: de speler kan falen, maar het beginsel eist zijn tol. Wij mogen ons daarover niet beklagen. Niet slechts de internationale verhoudingen, maar alle menselijke relaties worden tengevolge van de voortstormende techniek, de grotere differentiatie in het arbeidsproces en de toenemende massavorming ingewikkelder. Beheersing der botsende belangen, toenemende rechtsvorming dus: de mensheid smacht ernaar, maar nimmer leek deze arbeid meer boven onze krachten te gaan.

De UNO is dus de grote poging tot rechtsvorming in de nieuwe internationale verhoudingen, die op 9 Januari 1946 met de eerste Assemblée en vervolgens met de eerste zitting van de Veiligheidsraad is gestart. Zij voert een ideologische vlag van vrijheid en sociale vooruitgang in haar aanhef, een synthese overigens, die licht tot tegenstelling groeit en de hand van Amerika enerzijds en Rusland anderzijds verraadt. Reeds dadelijk een bange twijfel: beoogt de UNO wel een rechtsorde? In de Eerste Kamer heeft Prof. Anema dit probleem gesteld. Hij wees op het overwegend politieke karakter der Organisatie en zag meer de gedachte van een vredesorde [5]). De aan den lijve ondervonden practijk gaf hem maar al te zeer gelijk. Minister Stikker hield op 4 Februari 1949 in de Tweede Kamer nog eens aan het „weinig geschoolde Nederlandsche volk" voor, dat wij met de machtspolitiek der anderen rekening moeten houden en ons niet blind moeten staren op ons goede recht. Intussen kan men niet ontkennen, dat het Charter een aantal volkenrechtelijke regels van onbetwistbare aard inhoudt en derhalve is een complex van rechtsnormen. Dat de rechtsbedeling tenslotte niet sluit, is een andere zaak. In artikel 1 wordt overigens — juist op Nederlands voorstel — uitdrukkelijk verwezen naar gerechtigheid en internationaal recht. Ook de UNO streeft dus naar een genormeerd internationaal bestel: wederom wordt de oorlog als ongecontroleerd politiek middel uitgebannen (art. 2, lid 4), wederom worden op overtreding van dit gebod sancties gesteld (art. 2, lid 5, 39 t/m 51).

En zo staan wij reeds midden in ons onderwerp, want met de sancties wordt het probleem van het evenwicht weer in volle omvang gesteld en thans in dreigender vorm: de besluitvorming is bindender en de sancties zijn zeer verzwaard. De atoomenergie voorts heeft het evenwichtsprobleem weer nieuwe zwaarte gegeven, het is immers geenszins meer ondenkbaar, dat één het met dit wapen tegen allen opneemt. Waar blijft nu de toevlucht der collectieve veiligheid? Men heeft de gevaren gezien en zo ontstond het beroemde recht van veto der grote Vijf van art. 27, handelende over de stemming in de Veiligheidsraad, dat door Rusland het eerst is gebruikt in het Syrische conflict gedurende de eerste zitting van Januari/Februari 1946. Het is geen wonder, dat juist Rusland deze bevoegdheid toepaste, want zij geeft vorm aan de Russische internationale visie. De Russen hebben — anders dan de Engelsen — weinig vertrouwen in internationale rechtsnormen: of daarbij hun historisch materialisme en dialectische opvattingen over klassejustitie een rol spelen? Of is het hun oude en traditionele vrees voor isolement? Op het stuk van het veto reiken deze opvattingen daarenboven in wezen de hand aan de oude Amerikaanse neiging tot isolement. En zo ontstond via Dumbarton Oaks en de formule van Jalta het artikel 27, dat de moeizaam verkregen besluitvorming bij tweederde-meerderheid van stemmen, gebaseerd op het theoretische beginsel van de souvereine gelijkheid van alle leden van artikel 2 lid 1, doorbreekt. Volgens artikel 27 zullen immers voor de meeste besluiten van de Veiligheidsraad — — en dat zijn de belangrijkste — de Grote Mogendheden eenstemmig moeten zijn. „De bijzondere positie der Groote Mogendheden wordt bovendien nog meer dan in het Volkenbondsverdrag geaccentueerd:

1. doordat het machtsevenwicht (alweer een balans van machten! K.), in het Volkenbondsverdrag aanvaard ten aanzien van Vergadering en Raad, in de nieuwe Organisatie, wat de handhaving van de veiligheid betreft, wordt verbroken ten gunste van de Raad;
2. doordat het „vetorecht", dat in den Volkenbondsraad ook den kleinen Mogendheden in vollen omvang toekwam, in den Veiligheidsraad der Vereenigde Naties alleen aan de Groote Mogendheden is toegekend" [6]).

Deze concentratie van macht bij de Veiligheidsraad hangt samen met de duidelijker formulering en de grotere kracht der sancties. Het is overigens een algemeen verschijnsel van de toenemende

arbeidsverdeling en specialisatie in de maatschappij, dat de organisatievormen straffer worden. Er ontstaan steeds meer uitgesproken sleutelposities, die naar anti-democratische vormen tenderen. De ontwikkeling van de wapentechniek is van deze neiging een kras voorbeeld: de enkeling heeft steeds meer kans zijn wil aan de massa op te leggen. Onuitgesproken hebben de middelgrote en kleine Mogendheden deze tendentie erkend, toen zij in de disciminatie ten gunste der grote Mogendheden van artikel 27 berustten.

Het officiële Britse Commentaar op het Charter tracht de pil te vergulden: ,,Het is gebiedend noodzakelijk, dat de toestemming der Groote Mogendheden is vereischt voor tenuitvoerlegging in gevallen waarin zij geen partij zijn, aangezien op haar de hoofdaansprakelijkheid daarvoor komt te rusten. Ook is duidelijk, dat geen tenuitvoerlegging door de Organisatie kan geschieden tegen een Groote Mogendheid zelve zonder een oorlog van grooten omvang te ontketenen. Mocht zulk een geval zich voordoen, dan hebben de Vereenigde Naties gefaald in haar oogmerk en zullen alle Leden moeten handelen zoals in de omstandigheden het beste schijnt. Indien immers een Groote Mogendheid weigert een uitspraak te aanvaarden, waaromtrent alle andere Groote Mogendheden, geen partij bij het geschil zijnde, benevens tenminste drie andere Leden van de Veiligheidsraad het eens zijn, en besluit de openbare mening der Wereld, die in zulk een uitspraak tot uiting zou komen, uit te dagen, dan is het onmogelijk te voorspellen, hoe zulks zal afloopen, of regelen op te stellen ten aanzien van wat dan zou moeten worden gedaan" [7]). Hier heeft men in de laatste zinsnede het evenwicht der machten in volle omvang als bestaansvoorwaarde voor de regelen der organisatie van de UNO geschilderd! Immers zonder dit evenwicht ,,kunnen geen maatregelen worden gesteld" . . .

Merkwaardig gelijkt overigens de bovenvermelde Britse visie op een opvatting met betrekking tot de oude Volkenbond: ,,Het zou inderdaad een innerlijke tegenstrijdigheid zijn, dat het systeem, hetwelk tot doel heeft de waarborging van den vrede, tot resultaat zou hebben een automatische uitbreiding van den oorlog in reusachtigen omvang. Het is begrijpelijk, maar het bewijst tevens dat de niet-nakoming van de verplichting van artikel 8 (van het Volkenbondspact -K) de functioneering van het systeem vrijwel onmogelijk heeft gemaakt" [8]). Wij mochten al opmerken, dat deze opvatting aan artikel 8 van het Volkenbondspact te hoge waarde toekent en de *potentie* der staten als factor onderschat. Hoe dit zij: het UNO-

Charter kent geen aan artikel 8 van het Volkenbondspact adaequaat artikel. Temeer moeten wij dus onze mening, die wij met betrekking tot de Volkenbond poneerden, dat het machtenevenwicht is de feitelijke vooronderstelling en de bestaansvoorwaarde van de normen van het Pact, handhaven met betrekking tot het Charter van de UNO. In plaats van de ontwapeningsplicht van art. 8 van het Volkenbondspact stelt artikel 45 van de UNO-Charter een bewapeningsplicht: „Ten einde de Vereenigde Naties in staat te stellen dringende militaire maatregelen te nemen, zullen de Leden nationale luchtmachtcontingenten onmiddellijk ter beschikking houden voor gezamenlijke internationale dwangactie" [9]).

Churchill heeft in zijn beroemde rede te Fulton van 5 Maart 1946 nog eens betoogd, dat de UNO direct met de schepping van een internationale macht zou moeten beginnen: „I propose that each of the Powers and States should be invited to dedicate a certain number of air squadrons to the service of the world organisation. These squadrons would be trained and prepared in their own countries, but would move around in rotation from one country to another . . . [10]). Hier is nog geen sprake van een gedenationaliseerde UNO-macht en dit is het meest geavanceerde serieuze voorstel! Onze Nederlandse Regering heeft aan de bewapeningsplicht door de schepping van een nieuwe nationale gewapende macht uitvoering gegeven. Verdere detaillering der verplichting wordt in artikel 43 voorzien: „Ten einde bij te dragen tot de handhaving van internationale vrede en veiligheid, nemen alle leden der Vereenigde Naties op zich, den Veiligheidsraad op diens oproep en overeenkomstig *eene bijzondere overeenkomst* of overeenkomsten de beschikking te geven over gewapende strijdkrachten, bijstand en faciliteiten, met inbegrip van rechten van doortocht, noodzakelijk voor de handhaving van internationale Vrede en Veiligheid" [11]).

Plannen voor het aanwenden van wapengeweld zullen worden opgesteld door de Veiligheidsraad met de hulp van het Militaire Staf-Comité (art. 46), bestaande uit de Chefs van de Staven der permanente Leden van de Veiligheidsraad (art. 47 lid 2). Generaal Smuts sprak van een organisatie „met tanden", maar dan toch de tanden in de kaken der Grote Mogendheden! En het Vetorecht der Groten stelt aan dit alles een duidelijke grens: die van het evenwicht der machten. Voor wie als gedaagde met een zuiver geweten voor de Veiligheidsraad heeft gestaan, toch eigenlijk geruststellend!

Geheel in de geest van de Balance is ook artikel 52, inhoudende, dat

niets in het Handvest het bestaan van regionale regelingen of organen uitsluit, die zich bezighouden met aangelegenheden betreffende handhaving van internationale vrede en veiligheid, welke voor regionale actie in aanmerking komen, mits zulke regelingen of organen en hun optreden verenigbaar zijn met de doeleinden en beginselen der Verenigde Naties. Ziehier de grondslag van Pact van Brussel en Atlantisch Pact.

Het Volkenbondspact liet de deur open voor „les ententes régionales, comme la *doctrine de Monroe,* qui assurent le maintien de la paix . . ." (art. 21). Het Charter van de UNO noemt Monroe niet [12]), maar zijn geest is aanwezig: Monroe was namelijk de Amerikaanse tegenhanger van de Britse Balance of Power met hetzelfde doel, nl. de afbakening der machtsspheren, niet op basis der normen van het recht, maar als bestaansvoorwaarde der eigen machtsuitoefening. Men noemt zich thans bereid deze machtsuitoefening in de UNO aan rechtsnormen te onderwerpen, maar de bestaansvoorwaarde van internationaal recht — het evenwicht in Thorbecke's geest — blijft onveranderd. Deze gedachte ligt ook weer ten grondslag van de artt. 82 en 83 betreffende de „strategische gebieden" in het stelsel van Trusteeship voor niet-zelf-besturende gewesten, die in Trustovereenkomsten kunnen worden aangewezen. Alle functies der Verenigde Naties met betrekking tot strategische gebieden, inbegrepen de goedkeuring der voorwaarden van die trustovereenkomsten en derzelver wijzigingen of amenderingen, zullen worden uitgeoefend door de Veiligheidsraad. Waarmede al deze functies vallen onder het Vetorecht.

De praktijk van het gebruik van het Vetorecht heeft de somberste verwachtingen overtroffen. Het ligt in het negatieve karakter dezer bevoegdheid opgesloten, dat zij tot misbruik kan leiden. Zij is het laatste verweer van een partij, die zich bedreigd of geïsoleerd voelt en derhalve met voorbehoud van een bepaalde rechtsorganisatie deel uitmaakt. De Romeinse Tribunus Populi was als kampioen der speciale volksrechten met het Vetorecht gewapend . . . met de verwording van het oude Romeinse staatsbestel werd het recht tot een misbruik in handen van hen, die de democratie van het oude Rome hebben vernietigd. Het liberum veto van de Poolse landdag heeft de bijl aan de bestaanswortel van de Poolse staat gelegd. Deze ontwikkeling is overmijdelijk, indien het voorbehoud tot deelname aan een rechtsorganisatie, hetwelk uit het Vetorecht spreekt, niet

wordt getemperd door een minimale loyaliteit met betrekking tot deze organisatie zelf.

Deze loyaliteit heeft bij de Russen krasser ontbroken dan de Amerikaanse en Engelse partners te Jalta en San Francisco hadden verondersteld. Attlee heeft in het Lagerhuis onomwonden verklaard, dat te Frisco de stellige bedoeling is geweest het Vetorecht te reserveren voor extreme gevallen, waardoor de vijf Machten in een ernstig conflict zouden worden gewikkeld [13]). De Russen echter hebben het Vetorecht gemaakt tot een dagelijks politiek middel, dat het gehele werk van de Veiligheidsraad heeft verlamd. Vergeefs heeft de Assemblée op 13 December 1946 in een resolutie om matiging verzocht, vergeefs is de zaak sindsdien in studie. Het veto is geworden tot één der middelen — en niet het minste! — om het Russische evenwicht tegenover de politiek der anderen te handhaven.

De Russen hebben uiterst consequent gespeeld. Zij hebben alle mazen van het Charter, waardoor hun het Vetorecht zou kunnen ontglippen, virtuoos gestopt. Er waren in het Charter enkele dezer mazen: volgens art. 27 lid 2 zou voor procedurequaesties — in tegenstelling tot „matters of substance" — geen veto gelden. De Russen wisten door te drijven, dat de vraag, of een quaestie een procedurezaak was of niet, zou worden beschouwd als een substantiële beslissing en dus onder het veto viel. Deze beslissing viel tijdens de debatten over Spanje in Juni 1946 en werd juridisch gebaseerd op een verklaring van de Grote Mogendheden te San Francisco, die nimmer door de UNO als geheel was aanvaard! [14]). Min of meer vast staat te dezer zake thans slechts, dat de beslissing een zaak op de agenda te houden (Iran) of daarvan af te voeren (Balkancommissie) een procedurequaestie is. De Russen pasten in beide gevallen boycot van de beslissing toe.

Voorts stemt volgens art. 27 lid 3 een lid van de Veiligheidsraad niet mede terzake van een *geschil*, waarin dit lid partij is. Nu bestaat tussen een geschil (dispute) van art. 33 en een te bespreken *situatie* van art. 34 materieel vaak overeenkomst. De Russen wisten tijdens de behandeling van de Iraanse quaestie in Januari 1946 door te drijven, dat de stemming over de vraag, of er sprake is van een geschil dan wel van een situatie, onder het veto valt. De Engelsen trouwens stelden zich bij de eerste behandeling van de Indonesische quaestie in de winter van 1946 op hetzelfde standpunt [15]).

Van Amerikaanse zijde is ten slotte getracht voor het gebruik van de *atoomenergie* aan de verlammende werking van het Vetorecht

te ontsnappen door een alomvattende regeling te ontwerpen, inhoudende de schepping van een autonome Atomic Development Authority met werkelijk internationaal controlerecht. Een zodanig voorstel — plan Baruch — werd op 14 Juni 1946 bij de Atoomcommissie ingediend. De Russen weigerden het project, eisten verbod en vernietiging van atoomwapens en wensten de Veiligheidsraad als hoogste controlerende autoriteit met het . . . Vetorecht. De Assemblée van December 1946 zag echter een andere Russische houding: zij wilden het plan als geheel aanvaarden en zo kon deze Assemblée de Veiligheidsraad unaniem verzoeken een algemeen ontwapeningsplan uit te werken. In de Atoomcommissie sleepte zich echter de tegenstelling tussen de Russen en de anderen voort; de Russen weigerden ten enen male internationale controle op hun gebied en wilden steeds de Veiligheidsraad met het veto inschakelen. In arren moede staakte de Atoomcommissie haar arbeid in het voorjaar van 1948. Ontbinding werd door een Russisch veto in de zomer van 1948 verhinderd. Het rapport werd aan de Assemblée van het najaar voorgelegd . . . men studeert thans weer aan de hand van een soort compromis van controle en verbod. Alleen de Rus Malik voert het woord.

Ook buiten het onmiddellijk UNO-verband werken de Russen slechts onder de schaduw van een al dan niet openlijk uitgesproken vetorecht mede. Daar was het probleem van de deelname aan de vredesconferenties. Mocht China over Duitsland meepraten en de kleinere Mogendheden over de satellieten? Moeizame formules zijn gevonden, maar de kern was steeds dezelfde: de Russen vrezen het getal der vrienden van de Angelsaksers. Toen men in 1946 te Parijs eindelijk tot zaken kwam met de satellieten, verschansten de Russen zich nog eens weer achter een stemformule [16]).

Zwaar drukt aldus het Russische wantrouwen op het internationale werk. In de Veiligheidsraad is het aantal uitgebrachte veto's tot boven de 30 gestegen: een enkele op naam van Frankrijk, de rest op naam der Russen. De tijd is echter voor Nederland voorbij, dat wij het vetorecht kortaf als machtsmiddel der grote Mogendheden verwerpen, gelijk hier te lande veelal geschiedde. De behandeling der Indonesische quaestie in de Veiligheidsraad gedurende de zomer van 1947 en de winter van 1948/1949 heeft ons te bittere ervaringen gebracht. De kern dezer teleurstelling is de rechtsoverschrijding, waaraan zich de Veiligheidsraad te dezer zake naar het gestadig oordeel onzer Regering heeft schuldig gemaakt door van deze interne

aangelegenheid van het Koninkrijk der Nederlanden kennis te nemen. Rechtsoverschrijding betekent machtsmisbruik, in dit geval te pijnlijker omdat inroepen van het rechtsadvies van het Internationale Hof constant geweigerd werd. Dit hadden wij niet verwacht, vandaar onze bittere ontgoocheling. Doordat Frankrijk in 1947 éénmaal gebruik maakte van het vetorecht bleef ons toen een totaal onaanvaardbare resolutie bespaard . . . Bij de behandeling van de Resoluties terzake van Indonesië van 28 Januari en 23 Maart 1949 hebben wij een nieuw Frans veto met smart gemist. Hebben wij recht ons over het veto te beklagen? Wanneer het werk van de Veiligheidsraad ontaardt in een puur spel van machten met negatie van de vaste basis van onweersproken internationaal recht, dan is van machtige vrienden meer te verwachten dan van in stenen tafelen gehouwen rechtsregelen. En dan is het vetorecht in handen van de vriend wél belegd! Recentelijk leerde nog de behandeling van de Palestijnse quaestie in de Veiligheidsraad hoezeer het spel der machten om het evenwicht in het Nabije Oosten moest worden uitgespeeld, voor op de stem van het recht kon worden gelet. Het Joodse zwaard heeft Israel gesticht, niet het Joodse argument.

De Amerikanen zijn het Russische spel toch moede geworden. Zij hebben gezind op middelen om in de Russische veto-muur een bres te slaan. In de najaarsvergadering van de Assemblée van 1947 zijn zij met het voorstel van een „Kleine Assemblée" voor politieke aangelegenheden gekomen. Nieuw was deze gedachte van delegatie van verantwoordelijkheden niet. Reeds tijdens het Italiaans-Abessijnse geschil van 1935/1936 was een coördinatiecommissie opgericht voor de toepassing der sancties. Ieder lid — zo was de gedachtengang — moest op grond van artikel 16 van het Pact van de Volkenbond na de aanwijzing van de aanvaller onmiddellijk met hem de economische en financiële banden verbreken. De nodige autonome maatregelen nu werden in een bijzondere commissie gecoördineerd, waardoor dus de sancties aan de besluitvorming van Raad en Vergadering werden onttrokken en daarmede aan het veto van de betrokken partij of zijn vrienden.

In November 1945 bij de voorbereiding van de eerste UNO-Assemblée was de Nederlandse delegatie, eigenlijk in de zelfde lijn, gekomen met het voorstel een vaste politieke commissie van 18 leden uit de Assemblée te benoemen, die de Veiligheidsraad zo nodig zou kunnen bijstaan. Dit voorstel vond destijds geen genade. Maar op 13 November 1947 besloot de Assemblée, door bittere ervaring wijs

geworden, op voorstel der V.S., tot de instelling van een „interim-commissie", die vóór de derde jaarlijkse zitting van September 1948:

a. aangelegenheden in behandeling zal nemen, die door de Assemblée naar haar zijn verwezen;

b. geschillen zal onderzoeken, indien de commissie bij meerderheid van 2/3 der uitgebrachte stemmen vaststelt, dat voorbereidende studie nodig is;

c. commissies van onderzoek zal instellen bij besluit van minstens 2/3 der uitgebrachte stemmen.

Het Russische blok verklaarde deze „interim-commissie" te zullen boycotten. Desondanks besloot de Assemblée op 21 November 1947 de quaestie van het vetorecht naar deze commissie te verwijzen. Een aantal modificaties zijn intussen voorgesteld, met name betreffende de toelating van nieuwe leden. Gedurende de Assemblée van 1948 is men echter niet verder gekomen. De Russen hebben het Charter én het veto nog steeds vast in handen, want het Charter kan zonder hun toestemming niet veranderd worden. En die toestemming geven zij ter zake van het veto nooit, zodat slechts een nieuwe Bond zonder Russen het veto kan liquideren. Dit denkbeeld is door Marshall in de Senaatscommissie voor Buitenlandse Zaken op 5 Mei 1948 uitdrukkelijk van de hand gewezen. Of de V.S. eigenlijk ook wel een volledige liquidatie van het veto zouden wensen? Of daarmede de internationale problemen op slag zouden kunnen worden opgelost? Wie gelooft het! Het bestaan van het machtenevenwicht in de UNO, of welke Bond ook, rechtvaardigt zeer zeker de juridische tegenhanger van het veto. Dit is door Marshall op 5 Mei 1948 ook uitdrukkelijk gezegd: met het herstel van het machtenevenwicht, zowel door de economische reconstructie van West-Europa als door regionale pacten, zal het vetorecht weer zijn natuurlijke functie, als voorzien in het Charter, gaan vervullen. En tenslotte kunnen ook de V.S. een veto nodig hebben! Wij ook, mogen wij toevoegen. Slechts het *onbeheerste* gebruik van dit recht door de Russen heeft het verbitterd verzet tegen het veto als zodanig opgeroepen.

De tendentie naar het evenwicht van machten heeft — wij zagen het — ook in andere artikelen van Charter buiten de veto-regeling om vorm gevonden. Daar zijn de regionale groeperingen van art. 52 e.v., daar is het Generale Staf Comité van art. 47, daar is de ontwapening. Wie regionale groepering zegt, denkt aan het Westelijk Pact, Pan-Amerika en de Russische spheer, wellicht ook aan Oost-Azië of de Arabische Liga. Een wijs man heeft deze groeperingen

reeds vroeg geprezen: het was Veldmaarschalk Smuts in zijn rede in de Verenigde Vergadering der Staten-Generaal op 11 October 1946. Hij sprak van het Verdrag van Chapultepec, dat de Pan-Amerikaanse Unie maakt tot „so'n groep vir onderling sekuriteit en ander onderlinge belange... Die Britse Gemenebes het in die praktijk ontwikkel as'n ander sodanig groep van verreikende betekenis. In Oos-Europa is daar gewis 'n slaafse groep voor ons oë aan ontwikkel. En waarom nie?... Ek kan mij nie 'n sterker en meer dringend geval vir 's sodanig streek Groep en Raad voorstel nie as juis Europa... Laat 'n begin gemaak word op die ekonomiese peil... 'n Praktiese stap is al geneem in die plan van 'n tolverbond tusschen Holland, België en Luxemburg. So'n verbond kan na betrokke naburige state uitgebrei word. Sodra Duitsland in beheer van haar eie ekonomie is, sou haar toetreding deur die betrokke partije in oorweging geneem kan word... En so eindig ek met die slotwoord, die sleutelwoord van die heer Churchill se beroep: Laat Europa opstaan!" [17]). Het klinkt zo mooi, maar ook tussen die regionale groepen staat het probleem van het evenwicht van machten! En welke rol speelt in dit evenwicht niet de hartstocht der ideologie?

De Amerikaanse groep heeft intussen het verdrag van Chapultepec in 1947 te Rio de Janeiro versterkt... overigens met concessies aan Argentinië. Het jammerlijk verloop van de Pan-Amerikaanse conferentie van 1948 te Bogota, gedurende welke een bloedige (communistische?) opstand de stad in as legde, is echter een veeg teken van de onderlinge spanningen. De Slavische groep heeft zich in 1947 en 1948 met ijzeren vuist de door Rusland gewenste vorm gegeven. Tito viel echter in Juli 1948 af: het conflict tussen nationale ideologie en klasse-ideologie was tot een uitbarsting gekomen. De ideologie beheerst thans de Oost-Europese betrekkingen. De Vredesverdragen met de overwonnen Slavische volken bevatten zelfs clausules over handhaving van „democratische" vormen. Deze waren bedoeld als garanties voor een intern evenwicht. Of men besefte, dat zij voor derden even zovele interventiemogelijkheden boden? De ideologie is een gevaarlijke gids in het spel der machten.

En tussen de twee grote machten van deze tijd balanceerde de West-Europese groep: zij kon lang haar vorm niet vinden. Wat was de Britse rol? Middelpunt van het Empire, voorzover nog aanwezig, of middelpunt van Europa? Wat was de rol van Frankrijk: leidster of junior partner? En in volle zwaarte lag daar het probleem van het machtenevenwicht op Duitsland. De Russen vreesden en vrezen

van een onafhankelijke Duitse regering aansluiting op het Westen, dat wordt gezien als een satelliet der V.S. De anderen vreesden een Duitse regering in de greep van Moskou. De Fransen weer vreesden een nieuwe Duitse ontplooiing en eisten militaire garanties der V.S. en internationale controle op het Ruhrgebied. En zo werd de status quo bestendigd, waarin ieder het Duitse gebied bezet houdt, dat hij met de kracht zijner wapens veroverd heeft: men houdt elkander dwars door Duitsland in letterlijken zin in evenwicht, strijdende om de Duitse ziel. Economische ontplooiïng kwam zelfs de macht der rustende wapenen aanvullen: Marshall-plan versus Molotov-plan. En iedere poging tot arrangement stuitte af op de Russische vrees, dat de status quo zou worden verbroken. Conferentie rijde zich aan conferentie als grafstenen op het kerkhof der illusies: de eerste zerk werd te Potsdam in de zomer van 1945 geplaatst, de laatste in de winter van 1947 te Londen. Toen gaf men het op: het Duitse probleem zou in 1948 zonder Rusland, doch met de Benelux ter hand worden genomen, over Oostenrijk zou men doormodderen. De mogelijkheid van een West-Duitse regering en een regeling van het Ruhrprobleem verscheen aan de kim. Men begon met geldsanering en economische integratie. Daartegenover creëerden de Russen het probleem van Berlijn: hun pand.

Intussen was het startschot van Praag in Maart 1948 gevallen: het Europese machtenevenwicht scheen totaal zoek te raken, toen de communisten de Tsjechische staat overnamen. Kort tevoren — men was goed ingelicht — herinnerde men zich te Londen en Parijs het Verdrag van Duinkerken van 4 Maart 1947 tussen Engeland en Frankrijk. De considerans van dit verdrag verwijst naar het Charter van de UNO, speciaal de artt. 49, 51, 52, 53 en 107 en naar de Verdragen van Alliantie en Wederzijdschen Bijstand, die elk heeft gesloten met Rusland! De artt. I, II, en III beloven daarom onderlinge bijstand tegen directe en indirecte agressie van . . . Duitsland. Dat was in 1947 toekomstmuziek en daarin lag de zwakte van het Verdrag. Het ging buiten de realiteit dier dagen om. Toch werd in het Voorlopig Verslag van de Tweede Kamer nopens de Begroting van Buitenlandse Zaken voor het Dienstjaar 1948 gevraagd, of Nederland niet op het „open" Verdrag van Duinkerken aansluiting zou kunnen zoeken! Volgens de Regering was echter van een „open" Verdrag geen sprake. Zo hield zij zich toentertijd op de vlakte, levende nog in de illusie van „one world" en UNO, in wezen weer aansluitende op de „zelfstandigheidspolitiek" van 1918 tot 1940.

Het startschot van Praag veranderde alles. Een verbondsuitnodiging der Franse en Engelse regeringen, gegrond op de Lagerhuisrede van Minister Bevin van 22 Januari 1948, vond thans een willig oor: de noodklok had geluid. Met ongekende vaart werden de onderhandelingen gevoerd en op 17 Maart d.a.v. kondigde de Minister-President in de Tweede Kamer het te Brussel getekende verdrag aan: „De drie Benelux-landen hebben gemeend, dat, in aanmerking genomen de politieke en militaire ontwikkeling, de veiligheid hunner landen het noodzakelijk maakt militaire samenwerking met gelijkgezinde Staten te aanvaarden ... De vijf Staten geven aldus de mogelijkheid van neutraliteit, die onder het Handvest van de Vereenigde Naties bij onenigheid der vijf grote Mogendheden, althans theoretisch, nog bestaat, prijs, waartegenover zij echter, bij aanval in Europa, van de onmiddellijke bijstand der overige verdragsstaten verzekerd kunnen zijn, een zekerheid, die het Handvest niet verschaft ... Zij hebben echter gemeend, dat het verdrag *meer* zou moeten inhouden dan een wederzijdse toezegging tot militaire bijstand. Zij zijn van oordeel geweest, dat voor de vijf landen, die in zo hoge mate zich door gemeenschappelijke politieke, economische, culturele en geestelijke opvattingen kenmerken, het ogenblik gekomen was zich nauwer aaneen te sluiten, teneinde aldus een kern te vormen tot bescherming van hun gemeenschappelijke beschaving en ter bevordering van hun gemeenschappelijke belangen".

Dit is een heel wat meer omvattend program dan de simpele aansluiting bij het Verdrag van Duinkerken, die Britten en Fransen aanvankelijk voor ogen stond! De Benelux-landen hebben begrepen, dat zij alles op het spel gingen zetten en wilden dat slechts doen om het hoogste te behouden: daarvan ging het verdrag getuigen. Zo kreeg dit een sterk ideologische tint. Het Kamerdebat over de Regeringsverklaring en de interpellatie-Van der Goes van Naters heeft dit aspect ook op de voorgrond geplaatst; het is de geest des tijds, doch niet zonder bedenking, zoals reeds eerder betoogd.

Juridisch is de bijstand, waartoe partijen zich onderling verplichten, vooral gebaseerd op art. 51 van het Charter der UNO, derhalve op het recht en de plicht tot zelfverdediging, *niet* zozeer op art. 107, hetwelk de verhouding tot de overwonnen naties (Duitsland!) regelt en de kern was van het Verdrag van Duinkerken. De bijstandsverplichting beperkt zich overigens tot Europa, maar in geval van overzeese agressie is onmiddellijk overleg in de Consultatieve Raad voorzien. De hulp der Engelsen en Fransen bij de behandeling van

de Indonesische quaestie in de Veiligheidsraad in de winter van 1948/1949 is overigens miniem geweest. Eind Januari 1949 kwamen de partners van Brussel te Londen bijeen. Toen eindelijk zou zijn afgesproken, dat geen sancties tegen Nederland zouden worden toegelaten. Daartegenover verhoogde Nederland zijn jaarlijkse lichting.

Machtspolitiek stonden de nieuwe verdragspartners niet alleen. Op 17 Maart hield President Truman in het Amerikaanse Congres een rede over de critieke toestand in Europa. Verwijzende naar het zojuist gesloten Pact van Brussel, zeide de President: „Deze ontwikkeling verdient onze volledige steun. Ik heb het vertrouwen, dat Amerika de geëigende maatregelen zal nemen om de vrije landen de hulp, die de toestand vereist, te verzekeren". Geconcretiseerd is deze verklaring toen niet, al doken berichten over hernieuwde lend-lease-leveranties van wapenen aan de partners van Brussel op. Maar in Juli 1948 werden de besprekingen over een Atlantisch Pact tussen de V.S. en Canada enerzijds en de partners van het Pact van Brussel anderzijds geopend. De grote vraag was, wie nog meer zou deelnemen. Deze vraag bracht een crisis in de onderlinge betrekkingen van Scandinavië, die door een Russisch aanbod van een non-agressiepact aan Noorwegen een hoogtepunt bereikte. Tenslotte traden Noorwegen en Denemarken toe, doch Zweden bleef met het oog op Finland neutraal. Ook Italië en Portugal zullen deelemen . . . de Russische druk had gefaald en Molotov trad in Maart 1949 af. Op 4 April 1949 werd het Atlantisch Pact getekend. Of een Middellandse Zee-Pact zal volgen? Het is merkwaardig, dat de Amerikaanse defensiepacten (ook het ontworpen Pacific-Pact) alle de naam van zeeën dragen. De zee en steunpunten ter zee en aan de kust echter vormen de kern der moderne Amerikaanse defensietechniek: een echt geopolitiek moment. Daartegenover staat de continentale politiek (China!) der Russen.

Consolidatie van het bereikte wenst de Benelux . . . zelf ging zij voort met het sluiten van een Nederlands-Belgische militaire overeenkomst in Mei 1948. De geest wiekt echter reeds verder. Vond niet in deze zelfde maand in Den Haag plaats de Europese conferentie, waar werd gedroomd van een Europese Federatie inclusief Oost-Europa? Realisten als Churchill en Reynaud gaven op de Dam reeds vorm aan de ideeën, die heden nog slechts de parlementaire debatten bezielen, maar een tot practische politiek moeten worden. In Februari 1949 ging men te Brussel nog een stap verder en kort daarop gaven de partners van het Brusselse pact de stoot tot een Europese Raad

en Assenblée, die te Straatsburg zullen worden gevestigd. De geest is zeker willig, maar het vlees is zwak. De Chinese philosoof Han Féi - Tze schreef immers omstreeks 250 jaar voor Christus: „Het stelsel van noord-zuidelijke bondgenootschappen wil alle zwakke staten verenigen om één sterke staat aan te vallen; het stelsel van west-oostelijke bondgenootschappen wil aansluiting bij één sterke staat om alle zwakke staten aan te vallen. Geen van beide stelsels deugt om een staat in stand te houden". — Iets van deze gedachten zit in alle bondgenootschappen, zoals de boosheid overal aanwezig is. En op de achtergrond dezer gedachten staat altijd weer het evenwicht van machten als onvermijdelijke doelstelling der „noord-zuidelijke bondgenootschappen" of het imperialisme met zijn satellieten van de „west-oostelijke bondgenootschappen", de antithese, die zo oud is als de wereld.

Resten nog ter bespreking de resultaten van het Generale Staf Comité en de ontwapening, beide weer gezien in het essentiële licht van het evenwichtsprobleem. Op 30 April 1947 is aan de Veiligheidsraad rapport uitgebracht betreffende algemene beginselen voor de organisatie van de strijdkrachten, die de Leden van de UNO overeenkomstig art. 43 van het Charter ter beschikking van de Veiligheidsraad moeten stellen. De contingenten zullen volgens dit rapport hun nationaal karakter behouden. Wat de grootte betreft gingen de Russen uit van de gelijke status der vijf Grote Mogendheden in de Veiligheidsraad, waardoor de bijdrage van ieder door de zwakste bepaald zou worden, de vier anderen wensten het beginsel van een „comparable contribution". Op 10 Juli 1947 heeft de Veiligheidsraad het Stafcomité verzocht twee practische plannen, gebaseerd op het ene en op het andere beginsel uit te werken. Men hoort er weinig meer van. De overige meningsverschillen tussen de Russen en de anderen terzake van de contingenten laten wij daar. Zij laten zich steeds herleiden tot de Russische opvatting, dat een overmacht van de strijdkrachten der UNO niet aanvaard kan worden: de militaire tegenhanger dus van het veto.

En thans de *ontwapening*, de toetssteen van werkelijk internationaal vertrouwen. Het waren de Russen — wij zagen het bij de atoomquaestie — die op 29 October 1946 bij de Assemblée een resolutie terzake hebben ingediend, zulks met verwijzing naar art. 11 van het Charter. Als voornaamste doel werd gesteld het verbod van de vervaardiging en het gebruik van atoomenergie voor militaire

doeleinden. Op 14 December 1946 heeft de Assemblée terzake een lange resolutie aanvaard, waarin o.m. van *contrôle* op het gebruik van atoomenergie werd gesproken. De Assemblée van 1947 heeft weer op de wenselijkheid van ontwapening gewezen, maar de cardinale kwestie van de controle ligt ongewijzigd op tafel. De Parijse Assemblée van 1948 werd verrast door een Russisch voorstel tot onmiddellijke vermindering van alle bewapening met één derde. Dit zou de Russische voorsprong dus bestendigen. De anderen antwoordden met een voorstel, volgens hetwelk aan de Veiligheidsraad opgave zou worden gedaan van de effectieven. De Assemblée droeg aan de Veiligheidsraad op de regeling van een aanvaardbare ontwapening ter hand te nemen. De besprekingen hebben een aanvang genomen... Op 10 Februari 1949 werd een Russische resolutie verworpen.

Moeten wij nog spreken van de strategische gebieden in de gewesten, die onder Trustverband zullen komen? Men heeft er niets meer van gehoord. De Zuidzee-eilanden, die als zodanige strategische gebieden zouden kunnen gelden, blijven Amerikaans, tout court. Zelfs de Russen konden dat begrijpen. Het wrijfpunt van de Russische en Amerikaanse macht in het Verre Oosten ligt thans in Korea, welks status nog zeer duister is. Militair is het traditioneel al sinds eeuwen „strategisch gebied" in de strijd tussen China, Rusland en Japan.

De conclusie uit het bovenstaande is duidelijk. De bestaansvoorwaarde en de vooronderstelling van de normen van het Handvest van de UNO blijft het evenwicht van machten. In zover is de wereld sinds de Vredes van Westfalen in 1648, van Utrecht in 1713, van Parijs in 1814 en van Versailles in 1919 niet vooruitgegaan. En zij kán in dit opzicht niet vooruitgaan, omdat normering van macht betekent begrenzing van macht... door andere macht. Op 5 Maart 1946 hield Churchill zijn reeds genoemde rede te Fulton (Missouri) over de internationale situatie, waarin hij de volledige alliantie van Empire en Verenigde Staten bepleitte: „From what I have seen of our Russian friends and allies during the war I am convinced that there is nothing they admire so much as strength, and there is nothing for which they have less respect than for military weakness. For that reason the old doctrin of a balance of power is unsound. We cannot afford if we can help it to work on narrow margins offering temptations

to a trial of strength. If the Western democracies stand together in strict adherence to the principle of the United Nations their influence for furthering those principles will be immense and no one is likely to molest them" [18]). Oude wijn in nieuwe zakken: dit is hoogstens ,,the new doctrine of a balance of power". Zou ooit een theoretische wereldstaat ontstaan, dan zou het oude evenwicht der Mogendheden verdwijnen, maar door het evenwicht ener in deze staat geschapen machtendeling moeten worden vervangen . . . wil aan onbeperkte machtsuitoefening door de beheersers der machtsmiddelen de breidel van het recht worden aangelegd. Maar deze wereldstaat bestaat niet en zal door innerlijke tegenstrijdigheid van doelstelling niet *kunnen* bestaan: het Rijk van Karel V viel uiteen, de eenheid der volksdemocratieën is slechts schijn, om enige voorbeelden te noemen. Dus staat de Nederlandse staatkunde nog voor het probleem van de Balance, waarvoor velen in het Federalisme een oplossing zoeken.

De grote leiders van onze buitenlandse politiek hebben hun sporen in de hantering van het evenwicht verdiend. Het noodlot heeft gewild, dat de strijd om het Europese evenwicht vrijwel steeds in de Lage Landen bij Rijn en Maas heeft geculmineerd. Vlissingen was niet voor niets eens pandstad in Engelse handen in de opstand tegen Spanje's imperialisme rond 1600 en niet voor niets werd nog in 1945 Walcheren in de strijd om het evenwicht vernield: De Maas is rood van bloed vanaf de Veldtocht van Frederik Hendrik in 1632 tot de Duitse veldtocht in 1914 en de grote slagen in 1945 en nog in 1944 weerstond de Rijn bij Arnhem de bovenmenselijke moed van het keurcorps der Britse natie. Pirenne heeft het duidelijk geformuleerd: ,,Et pourtant entre eux (sc. France et Allemagne) s'élève tout de suite (sc. après la mort de Charlemagne) cette question belge que l'on pourrait appeler la question de l'Occident et qui depuis lors, périodiquement, sous des formes diverses, se retrouvera dans tout le cours de la politique européenne. Elle apparait alors comme une question lotharingienne" [19]). Zowel Willem van Oranje als Oldenbarneveldt en De Witt hebben hun rol in het noodlottig Europese evenwicht met meesterhand gespeeld. Zij hadden het niet gemakkelijk, aangezien, gelijk de Landsadvocaat het uitdrukte: ,,gezegde Koningen (t.w. die van Frankrijk, Engeland en Spanje) deze landen (de Nederlanden) in autoriteit, macht en vastigheid van regering zooverre overtreffen, dat er geen comparatie en behoort te vallen". Het is als door een wonder gelukt de Nederlandse onaf-

hankelijkheid te bewaren. ,,Deze zakelijke geest (Van Oldenbarneveldt) heeft zich door de schitterende successen van de jonge gemeenschap nooit laten begoochelen ten aanzien van de reëele machtsverhoudingen, juist omdat hij ze doorzag . . . De Republiek kon bestaan in het systeem van ,,the balance of power" . . ." [20]). Ook Jan de Witt merkte het :,,De Nederlandsche staat kon enkel bestaan door het machtenevenwicht, en al de geniale balanceerkunst van De Witt werd vereischt om bij de snel veranderende machtsverhoudingen, toen de Fransche staat zich na de inwendige beroeringen consolideerde en zienderoogen in macht toenam, het evenwicht te bewaren" [21]). In de 18e, 19e en 20e eeuw heeft het vaderland getracht aan het noodlot van het evenwicht te ontkomen: de neutraliteit werd als doel gesteld. Soms is het gelukt: de Zevenjarige Oorlog van 1756 tot 1763 liet ons er buiten. Napoleon sleepte ons er weer in, ondanks pogingen van mannen als Van der Goes in de Franse tijd. En dan lukt het meer dan 100 jaar. Maar Hitler trok ons weer mee. Wij ontkomen niet aan het noodlot, waaraan wij ons ontstaan danken. De UNO maakt een einde aan ieder streven naar neutraliteit, het is bij de behandeling van het Handvest in het Parlement overduidelijk gezegd. En de bestaansvoorwaarde van de UNO is weer het evenwicht. Zo staan wij in 1946, waar wij in 1568 begonnen . . . en waar de wereld begonnen is, zodra van machtsverhoudingen sprake was. Opnieuw hebben wij behoefte aan grote mannen met visie op het evenwicht. De Indonesische quaestie heeft het duidelijk gedemonstreerd.

„De gedachte van de vooruitgang der menselijke beschaving is slechts een uiting van menselijke overmoed gebleken; tegenwoordig blijft de vooruitgang, ook voor ons bewustzijn, beperkt tot de rationele wetenschappen en tot de techniek, die zich dubbelzinnig in dienst van het goede en van het kwade stellen. De gedachte van het evenwicht der mogendheden verborg de destructieve tegenspraak die school in de eis van een absolute souvereiniteit voor elke staat, waardoor de gemeenschap der staten onophoudelijk werd uiteengeslagen" — aldus Jaspers in ,,Rekenschap van Europa" [23]).

NOTEN.

[1]) Prof. Mr R. Kranenburg, Studiën over Recht en Staat, Haarlem 1946, Prins Willem van Oranje en onze Volks- en Staatsvorming, blz. 75 e.v.

[2]) Prof. Mr R. Kranenburg, Studiën over Recht en Staat, Haarlem 1946, Prins Willem van Oranje en onze Volks- en Staatsvorming, blz. 76.

[3]) Prof. Mr R. Kranenburg, Algemeene Staatsleer, Haarlem 1937, blz. 169 e.v.

[4]) Prof. Mr R. Kranenburg, Algemeene Staatsleer, Haarlem 1937, blz. 174 en 177.

[5]) Handelingen Eerste Kamer, Tijdelijke Zitting 1945 blz. 22. Vgl. blz. 68, waar Groen in dezelfde zin spreekt, evenals Struycken op blz. 68.

[6]) Memorie van Toelichting Handvest, Tijdelijke Zitting Tweede Kamer 1945, blz. 4.

[7]) Memorie van Toelichting Handvest, Tijdelijke Zitting Tweede Kamer 1945, blz. 9 en 10.

[8]) Kranenburg: Algemeene Staatsleer, t.a.p. blz. 174.

[9]) Vertaling Prof. Dr J. H. W. Verzijl in De nieuwe Bond der Vereenigde Naties, Amsterdam 1945, blz. 47.

[10]) The Times, 6 Maart 1946, blz. 4 (volledige tekst).

[11]) Verzijl, t.a.p., blz. 46.

[12]) Wél die andere typisch Amerikaanse uitdrukking van „goede nabuurschap", met name in artikel 74 met betrekking tot het beleid in gebieden zonder zelfbestuur. De goede nabuurschap heeft in Pan-Amerikaanse oren een bijklank.

[13]) Times, 24 October 1946 blz. 3.

[14]) Report of the Secretary-General on the work of the Organisation (Document No. A/65 of Juni 1946 blz. 7). Wederom toegepast bij de behandeling van de Tsjechische quaestie in Mei 1948, toen moest worden vastgesteld, of instelling van een commissie van onderzoek naar de staatsgreep van Maart 1948 een procedurequaestie was. De instelling zelve dezer commissie werd daarop prompt „vetoed".

[15]) Louis Delbez, Manuel de Droit International Public, Paris 1948, blz. 226 en 227.

[16]) Verslag van de Nederlandse Delegatie ter Conferentie van Parijs in zake de Vredesverdragen met Italië, de Balkanstaten en Finland, 's-Gravenhage, Maart 1947, blz. 15-20.

[17]) Blz. 6 en 7 gedrukte rede Veldmaarschalk Smuts. Met het woord van Churchill is bedoeld een kort tevoren gehouden rede te Zürich.

[18]) Times, 6 Maart 1946, blz. 6 (volledige tekst).

[19]) Henri Pirenne, Histoire de l'Europe, des invasions au XVIe siècle, 14e édition, Paris-Bruxelles 1939, blz. 91.

[20]) Prof. Mr R. Kranenburg, Studiën over Recht en Staat, Haarlem 1946, Oldenbarneveldt en onze Staatsvorming, blz. 107.

[21]) Prof. Mr R. Kranenburg, Studiën, t.a.p., blz. 132.

[22]) J. J. L. Duyvendak, The Book of Lord Shang, London 1928, blz. 320/321.

[23]) Amsterdam 1947, blz. 200.

HOOFDSTUK IX

OVERZEE

Ons traditionele buitenlandse beleid omvatte in beginsel het Rijk in Europa en de Overzeese Gewesten in één onverbrekelijk verband. Bewust heeft men voor 1940 te Batavia de vorming van een Corps Consulair, dat zou zijn schaduw van een Corps Diplomatique, vermeden. Pas de Veiligheidsraad zou in 1947 een „Corps Consulair" te Batavia creëren door een officieel rapport aan de aanwezige consuls te vragen over de eerste politiële actie. Maar het was onvermijdelijk, dat zo gedifferentieerde gebieden als het Rijk in Europa en de Overzeese Gewesten dikwerf gedifferentieerde behandeling hunner buitenlandse belangen vereisten: Nederlands-Indië naderde daardoor in de twintiger jaren dezer eeuw, reeds duidelijk de rang van deelnemer aan het Volkenrecht, zodat dit gebied zelfstandig aan internationale verdragen en overeenkomsten — zij het vertegenwoordigd door Den Haag — kon deelnemen [1]). Voor het lidmaatschap van de Volkenbond kwam Nederlands-Indië toen nog niet in aanmerking, al kende het Pact de mogelijkheid van toetreding van een „Colonie qui se gouverne librement" (art. 1, lid 2), maar in het kader van het Nederlandse lidmaatschap is door Nederlands-Indië verdienstelijk Volkenbondswerk gedaan. Uit deze eenheid in het buitenlands beleid van moederland en overzeese gebieden volgde, dat men elkanders risico's, voortkomend uit de ligging in heterogene machtsgebieden, ten volle zou delen; zulks is nog steeds het doel der Nederlands-Indonesische Unie. Wij willen daarom de overzeese buitenlandse aspecten hier nader bespreken.

De banden met Nederlands-Indië zijn tijdens onze eigen onafhankelijkheidsstrijd gelegd en gingen reeds dadelijk in de algemene worsteling om ons bestaan op. Het begon in den jare 1598 met de eerste reis van Houtman naar Bantam, spoedig gevolgd door een schare van gelukzoekende kooplieden, die in 1602 door Johan van Oldenbarneveldt in de geoctroyeerde Vereenigde Oost-Indische Compagnie werden verenigd. In die tijd echter betwistten ons de Portugezen de vaart op Oost-Indië met een beroep op hun heer-

schappij over de Indische Oceaan. „Bij het Verdrag van Tordesillas „van 3 Juni 1494 tusschen Spanje en Portugal was de verdeeling der „wereldzee tusschen die landen, door Paus Alexander VI in een bul „van 4 Mei 1493 vastgesteld, iets gewijzigd: een lijn werd getrokken „van pool tot pool 370 mijl ten westen van de Kaap Verdische „eilanden. Het oostelijk zeegebied zoude aan Portugal, het westelijke „aan Spanje toebehoren. Die verdeeling werd bekrachtigd door Paus „Julius II in 1509 en werd daardoor voor de Katholieke landen als „geldend beschouwd" [2]). Wanneer men nu bedenkt, dat Portugal in 1580 in het Spaanse machtsgebied werd getrokken, beseft men, dat de succesrijke vaart op Oost-Indië stond en viel met de worsteling met Spanje, gelijk zij ook uit die strijd was voortgekomen. Want in vredestijd konden wij de Indische waren in Spaanse havens halen, met de Opstand echter werd dit onmogelijk en moest de weg naar Oost-Indië zelfstandig bevaren worden. Hoe essentieel voor ons de band met Indië was, blijkt reeds daaruit, dat onzerzijds als voorwaarde voor de sluiting van het Twaalfjarig Bestand in 1609 werd geëist de vrije vaart op Oost- en West-Indië. Het was ook met het oog op de vaart naar Indië, dat Grotius in 1609 zijn reeds genoemde betoog over de vrije zee liet drukken.

Met welk recht kwamen wij eigenlijk in Indië? Ja, wij waren in oorlog met Spanje, dat daar rechten pretendeerde, en hadden het recht onze vijand, waar wij hem vonden, te verslaan. Maar wat waren onze rechten tegenover de inheemse bevolking? Moest zij dan voor hare Spaanse meesters boeten? Na de eerste particuliere tochten der kooplieden kwam immers de Compagnie, die in naam der Staten *souvereiniteits*rechten ging uitoefenen. Gerretson onderscheidt in 1944 scherp tussen de Spaanse en Nederlandse intenties en vat zijn conclusie aldus samen: de Spanjaarden kwamen met de *conqueste* (verovering), de Nederlanders met het *contract*. Men wilde op de grondslag van de goede trouw zaken doen. Pas toen deze goede trouw totaal bleek te ontbreken, was men verplicht het geconstateerde rechtsvacuum zelf te vullen. [3])

De vraag blijft natuurlijk, of men gerechtigd is in den vreemde een rechtsvacuum te vullen. Vitoria (1480-1546) heeft terzake van de Spaanse veroveringen gemeend, dat het natuurrecht de Spanjaarden toestond in het land der barbaren te reizen en te verblijven en aldaar te handelen en de voordelen te genieten, die aan andere vreemdelingen worden toegekend, zelfs aldaar in zekere omstandigheden een stad te stichten, mits zij zich fatsoenlijk gedragen. Weigert men dit de

Spanjaarden, dan mogen zij de barbaren de wet voorschrijven, maar veelal zijn de barbaren te goeder trouw en daarom mag men niet harder zijn dan nodig is [4]). Vitoria staat dus niet op het standpunt der souvereiniteit, maar op dat van de interdependentie der staten en het natuurlijk recht op communicatie en verkeer, mitsgaders dat der prediking. Voorts werden de Spanjaarden veelal ook door bevriende stammen geroepen, ten einde hen tegen het onrecht hunner vijanden te beschermen, hetgeen door Vitoria en zijn voorgangers en ook door Grotius als plicht wordt beschouwd.

Zo ongeveer zal ook de gedachtengang van de Compagnie zijn geweest. Dat men liever handelde dan veroverde, het blijkt uit de correspondentie van Coen met Heeren XVII. Dat fouten zijn gemaakt, wie zal het ontkennen. Maar dat wat groots tot stand werd gebracht tot heil der Indonesische bevolking, het staat vast. En dat de band tussen Nederlands-Indië óf van de beginne af óf door verjaring — al naar men het zien wil — een *rechtsband* geworden is, een blinde slechts kan het niet zien. *Hoe* de rechtsband in de toekomst moet zijn, is een andere vraag. Voor de West geldt hetzelfde.

En thans de *constanten* in Indonesië, gelijk de Grondwet het gebied thans noemt. Twee constanten komen naar voren: de geopolitieke elementen der eilandpositie en het moment van de gecompliceerde samenstelling der bevolking.

De *eilandpositie* van Indonesië maakt het land tot machtsgebied van een zeemacht, daaronder begrepen de marine-luchtmacht. Bij gebreke aan een eigen zeemacht zal het ene vreemde zeemacht zijn, die het Indonesisch gebied beheerst. Wij kwamen daar ook in de bloeitijd van onze macht ter zee, mét ons kwamen al spoedig de Engelsen. Toen onze zeemacht ineenschrompelde hebben wij dit gebied slechts door onze vriendschap met Engeland kunnen behouden. Vijandschap met Engeland betekende verlies der Overzeese Gebieden, althans toen onze vloot zich niet meer met de Engelse kon meten. Maar Engeland heeft ons voor 1945 niet *willen* beroven, alle praatjes over de Kaap en Ceylon ten spijt. Wij komen daarop terug. Het inzinken van de Engelse macht in de Pacific en Pearl Harbour betekende in 1941 ondanks het heldendom der Koninklijke Marine, het verlies van Indonesië aan Japan. Pas de nieuwe zeemacht der Verenigde Staten zou eerst het evenwicht weer herstellen en dan Japan verslaan. Het is dan ook in wezen de zeemacht der V.S., die ons in 1945 Indonesië „teruggeeft", al klinkt dit thans vreemd. Moge een eigen

zeemacht in Unie-verband Indonesië in de toekomst behoeden! Dit ware de enige oplossing der antithesen, die zich lange jaren in de Indische wateren hebben uitgevierd.

Maar de eilandpositie van Indonesië betekent geopolitiek nog meer. Welke eilanden behoren eigenlijk in één staatsverband bij elkander? Is er een bepaalde geografische orde, die hen van nature zo en niet anders verenigt? Eigenlijk niet. Waarom behoort Nieuw-Guinea slechts voor de helft tot Indonesië, evenals Timor? Waarom behoort Serawak er niet toe? Een geopolitieke verklaring is er niet. Is er dan een ethnologische eenheid aan te wijzen? Evenmin. Ook geen taalkundige of religieuse. Maar is er dan een de Indonesische gebieden verbindende idee? Dat hebben wij gedacht en die idee zou zijn de wil tot samenleven in het verband, dat in de laatste eeuwen tot een traditie was geworden. Hebben wij ons vergist? Wij kunnen het niet geloven. Dit verband zal zich verder ontwikkelen; het ziet er naar uit, dat zich bij een voortschrijdend zelfbestuur gebrek aan cohaesie gaat vertonen. Maar de kiem van een bindende idee scheen te bestaan. Eigenlijk is zelfs de staatsidee van de „Republiek" Indonesië niet meer dan een verwoekering van deze uit *Nederlands* bestuur voortgekomen eenheidsidee van de Archipel.

Een geopolitiek moment tenslotte biedt de ligging van het eilandenrijk op het kruispunt der Indische en Britse veiligheid in de Pacific. Singapore ligt immers geografisch in de Indonesische Archipel! Onmisbaar is de brug der Indonesische eilanden voor de verbinding met Australië en zonder Australië en Indonesië met bijbehorende eilandengroepen komen de Philippijnen in de lucht te hangen. Militair vormen de eilanden der Archipel voor een zeemacht een ideaal steunpunt in geval van conflict met een het Aziatisch continent beheersende landmacht. Zo treedt ook de Russische krachtlijn binnen. Japan kan tenslotte zonder Indonesië economisch niet leven. Iedere verstoring van het evenwicht in de Pacific tangeert daardoor Indonesië en iedere verstoring van de internationale positie van Indonesië tangeert het evenwicht in de Pacific. Wij hebben het in de Veiligheidsraad bitter ervaren!

Een *tweede* constante is de gecompliceerde samenstelling der bevolking. In Indonesië is typerend het samenwonen van leden van zeer heterogene rassen: veelsoortige Maleiers, Blanken, Chinezen, en Arabieren om enkele grote groepen te noemen. Een bepaald volkskarakter als constante in het buitenlands beleid kan daardoor niet

ontstaan. De weleens geponeerde Aziatische gemeenschap bestaat immers niet! Eigenlijk is dus deze tweede constante in dit geval een *negatieve* constante. Zij zal onvermijdelijk op het buitenlands beleid een verzwakkende invloed uitoefenen. Verschillende impulsen zullen verschillend worden verwerkt en eenheid in de besluitvorming zal zeer moeilijk bereikbaar zijn. Er zullen bewuste en onbewuste rancunes blijven, die door buitenlandse machten licht kunnen worden uitgebuit. Er zullen voorts minderheden zijn, die van buiten zullen worden gesteund: Chinezen, Arabieren en Brits-Indiërs om enige te noemen. De toekomst is hier donker, hoe ook de structuur der nieuwe rechtsorde zal worden.

En nu de *variabele* momenten van *ideologie* en *belang*. Japan heeft getracht om de Oost-Aziatische volken een ideologische band te slaan. India heeft hetzelfde getracht met de Conferentie van New-Delhi in Januari 1949 naar aanleiding van de tweede politiële actie. In wezen is deze ideologie van negatieve aard: Azië voor de Aziaten, dus weg met de Blanken. Constructieve betekenis heeft zij niet.

Zo lang er echter rancunes tussen rassen zullen bestaan ligt in de samengestelde bevolking van Indonesië de mogelijkheid van gevaarlijke ideologieën op grondslag van rasvoorstellingen te sluimeren. Religieuse ideologieën zijn eveneens denkbaar: er kunnen steeds fanatieke bewegingen ontstaan. Historisch georiënteerde ideologieën zijn minder te verwachten, omdat de staatkundige eenheid van Indonesië pas door de Nederlanders werd gebracht. Wellicht dat de opstand van Dipo Negoro in het begin van de negentiende eeuw op Java nog leeft of wel de Atjeh-oorlogen op Sumatra. Of de verrichtingen van de T.R.I. ooit weer de geestdrift kunnen wekken? Dan zal toch veel destructiefs moeten worden vergeten .... en veel constructiefs, dat van Nederlandse zijde is gedaan. Of zal men ooit in staat zijn *ook* en tevens Coens grootheid te zien?

De communistische ideologie ten slotte heeft diepe indruk gemaakt, op typisch dialectische wijze met nationale instincten verbonden.

Zijn er nog *belangen* te noemen, die invloed op het buitenlands beleid kunnen hebben? Staan de vorsten of de adel tegenover het volk en zien zij naar buiten uit om hulp? Wie zal het thans zeggen? Heeft het moderne grootbedrijf relaties met vreemde mogendheden aangeknoopt? Er is niets van te bespeuren, ook niet na 1945, tenzij men Nederland als vreemde mogendheid beschouwt, wat niet geoorloofd is.

Samenvattend kan men zeggen, dat ideologie en belang *in* Indonesië voor 1945 geen onevenwichtige vergroeiingen hebben vertoond en geen neiging hebben gehad de buitenlandse staatkunde te beïnvloeden. Na 1945 hebben de Aziatische solidariteitsideologie, de Amerikaanse vrijheidsideologie, de Russische dialectiek van nationale sovjetisering en de Britse Labour-ideologie zich op Indonesië geworpen. Het belang was present met Australië en Foxcontractanten, zomede met de balancering der Britse positie in het Verre Oosten. Het volgende zal daarvan in historisch verband verhalen.

En thans de *traditie* van het buitenlands beleid met betrekking tot Indonesië. Het beleid van de Gouverneur-Generaal ten opzichte van de rijken en vorsten *in* de Archipel wordt hier natuurlijk niet besproken. Wij bezien slechts de verhouding tot de machten van buiten. Het begon te dezer zake in de Oost met de oorlog tegen Spanje, die tot onze komst in Indië leidde. Met het tanen van de Spaanse macht leek de weg naar de Oost definitief vrij te komen, maar daar verrees reeds aan de einder de nieuwe zeemacht, Engeland, onze vriend in de politieke strijd tegen Spanje, maar onze concurrent in de handel. Aanvankelijk is nog onder de druk van het staatkundig belang van 1619 tot 1627 samenwerking tussen de Nederlandse en Engelse Compagnieën tot stand gekomen. Coen heeft deze samenwerking als een grote fout beschouwd en zag in de Brit de grote vijand. Heel de door de gang van zaken teleurgestelde Britse koopmanschap keerde zich met verbittering tegen Coen. In 1623 speelt zich tijdens Coens afwezigheid het drama af, dat „Ambonse moord" wordt geheten. Engelsen en Japanners hadden te Ambon een samenzwering tegen de Compagnie op touw gezet, die werd ontdekt en tot executies leidde. Naar Engelse mening nu waren onrechtvaardige vonnissen geveld. Lang werkte de grote wrok na. Nog in de Engelse oorlog van 1652 tot 1654 was de „Ambonse moord" een der grieven en bij de vrede betaalden de Staten daarvoor ook schadeloosstelling.

Intussen had het gezag der Compagnie zich gestadig uitgebreid: begon het in 1604 met de Molukken, in 1607 ging het verder met Ternate en Tidore, in 1609 met Banda, in 1619 werd Batavia gesticht, in 1624 vestigde de Compagnie zich reeds op Formosa [5]), in 1638 volgt Ceylon, in 1641 Malakka, in 1664 Padang, in 1667 Makassar, in 1678 gebied in Mataram, terwijl in het huidig India Negapatnam wordt gehouden — wij noemen slechts de grote momenten. Op de weg naar Oost-Indië stichtte Jan van Riebeek in 1652 de Kaapkolonie,

op Madagascar werd Spakenburg ingericht, Mauritius werd beveiligd. De tweede en derde Engelse oorlog leidden niet tot wijziging in het Oost-Indisch gebied. En het Verbond der Zeemogendheden zou dit gebied zelfs een eeuw lang tot 1780 ongerept bewaren. In 1684 werd de laatste Engelse factorij te Bantam gesloten: de Compagnie hield star vast aan het principe van haar monopolie, dat zij ook op Coens klemmende argumentatie niet had willen prijsgeven. Eigenlijk is deze ongereptheid heel merkwaardig, want de belangen van Engelsen en Nederlanders lagen daar zeer door elkander, zowel in Voor-Indië als in Sumatra. En dan waren er nog Fransen en Portugezen, gelegenheid te over voor conflict. Tussen Engeland en Frankrijk zou in de achttiende eeuw de grote koloniale strijd dan ook worden gestreden, wij bleven daarin aanvankelijk neutraal (Zevenjarige Oorlog van 1756 tot 1763).

Bij de laatste ronde echter geraakten wij aan Franse zijde. Het was in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, waarin ook Frankrijk was gemengd, dat wij in 1780 een Engelse oorlogsverklaring thuis kregen. Dit nu was uit koloniaal oogpunt bezien een onbeschrijfelijke ramp. Heel de structuur van ons koloniaal gebied was in het geding: de sterkste zeemacht zou natuurlijk over het lot van Oost-Indië beslissen. Negapatnam in de Oost werd door de Britten veroverd, maar de Kaap, Ceylon en Java werden met succes door de Franse vloot onder Admiraal Suffren verdedigd. Zo liep het ditmaal bij de Vrede van Parijs van 1784 nog af met het verlies van Negapatnam en de toekenning van de vrije vaart in de Oost-Indische wateren aan de Britten. Het liep thans ook af met de Compagnie, die in de Vierde Engelse oorlog kolossale verliezen had geleden. Naar aanleiding van een verzoek van Bewindvoerders om financiële steun benoemen de Staten-Generaal in 1790 een Staatscommissie, in 1795 wordt de Kamer van XVII ontbonden en bij de Grondwet van 1798 wordt bepaald, dat het bestuur van de Oost-Indische koloniën opgedragen wordt aan een „Raad van Aziatische Bezittingen en Etablissementen". De Bataafsche Republiek zou al de bezittingen der Compagnie benevens hare schulden overnemen. Het laatste octrooi van de V.O.C. eindigde ultimo 1799, 1 Januari 1800 kon dus de nieuwe staat van zaken intreden.

Intussen was reeds in 1795, tengevolge van het Haagsch Verdrag met Frankrijk, de oorlog met Engeland opnieuw uitgebroken. Thans dus weer de staatkundige structuurfout van een koloniale mogendheid in strijd met de sterkste zeemacht. Ditmaal zou geen Franse vloot

de Archipel beschermen en er was erger: het politieke gezag in het moederland was uiteengevallen. Stadhouder Willem V hield zich aan het garantieverdrag met Engeland en Pruisen van 1788 en het nieuwe bewind hield zich aan het Haagsch Verdrag met Frankrijk van 1795. Bij het uitbreken van de oorlog tussen Engeland en de Bataafsche Republiek in 1795 vaardigde Willem V dan ook de proclamatie van Kew uit, waarbij hij de gezaghebbers der Nederlandse koloniën gelastte Engelse schepen en troepen te beschouwen als de hulp van een met Hun Hoog Mogenden bevriende staat. Daartegenover beloofde de Engelse regering aan Willem V op de meest formele wijze, dat zij alle schepen, vestingen en plaatsen, die zich vrijwillig onder haar bescherming plaatsten, terug zou geven, zodra de vrede met Frankrijk tot stand zou zijn gekomen en de oude regeringsvorm in de Republiek zou zijn hersteld. De meeste koloniën gaven zich op grond van deze proclamatie zonder verzet over en een vloot, uitgezonden door de Bataafsche Republiek onder Lucas, viel bij de Kaap in Engelse handen, omdat het Oranjegezinde zeevolk weigerde te vechten. Java bleef tot 1811 onbezet.

De handelwijze van Willem V werd in de kringen van de Bataafsche Republiek als verraad gehekeld, maar wij, die wederom onder ene continentale bezetting hebben gezucht, kunnen zijn handelwijze slechts billijken en goedkeuren. Werkelijk, Nederland zou van de koloniën niet hebben geprofiteerd, maar Frankrijk. Het kwam in 1802 tot de vrede van Amiens en Frankrijk verwierf voor ons alle koloniën terug, met uitzondering van Ceylon. Hebben wij ons over dit laatste te beklagen, nu wij onze koloniën in 1780 en 1795 als operatiebasis ter beschikking hadden gesteld van Engeland's toenmalige bitterste vijand? Te Amiens was eigenlijk de actie van Willem V, die met zijn proclamatie van Kew was begonnen, ten einde. Het nieuwe bewind kreeg thans de koloniën. In 1803 alweer zou de nieuwe oorlog tussen Engeland en Frankrijk losbarsten, vergeefs bepleiten onze diplomaten onze neutraliteit, wij moeten mee.

En successievelijk worden weer de koloniën bezet, in 1806 de Kaap en in 1811 Java, slechts Decima en de kust van Guinea worden gespaard. Thans had Engeland geen verplichting tot teruggave aanvaard, maar toch was het daartoe bereid, want het wilde ons sterk maken. Men maakte van de teruggave een onderdeel der grote internationale politiek: zij werd afhankelijk gesteld van de vereniging met België, die de sluitsteen zou vormen van de nieuwe statenordening, die met de liquidatie van het Franse imperium werd geschapen.

Op 13 Augustus 1814 kwam de Conventie van Londen tot stand: alle koloniën werden teruggegeven met uitzondering van de Kaapkolonie, Demerary, Essequibo en Berbice. Alweer, hebben wij reden ons te beklagen, dat enige gebieden ons werden onthouden? Hadden wij dan niet trouw aan de Franse leiband gelopen? Neen, reden tot klagen hebben wij niet. Bij de Conventie van Londen werd voorts Banka verkregen in ruil voor Cochin en onderhorigenheden op de kust van Malabar: Engeland rondde het Brits-Indisch bezit af. Eén moeilijkheid rees er nog: Naar Engelse opvatting omvatte Banka niet Billiton, naar Nederlandse opvatting wel. In 1824 pas zou dit punt geregeld worden. Aldus wezen de diplomaten, maar aldus prezen niet de koloniale machthebbers der Britten.

Pas in 1816 verliet de Britse luitenant-gouverneur Raffles Java om zich als luitenant-gouverneur van Benkoelen, dat sinds 1684 een Engelse kolonie was, in Sumatra te vestigen. Toen hij uit Benkoelen werd teruggeroepen, stichtte hij in strijd met de verdragsbepalingen in 1819 een Britse nederzetting te Singapore, waarbij hij door zijne regering werd gedekt. Zo ontstonden meningsverschillen, die in 1824 met een nieuw tractaat van Londen werden afgewikkeld. Men bepaalde als volgt: 1. Nederland doet afstand van alle bezittingen in Voor- en Achter-Indië; 2. Engeland trekt zich terug uit Sumatra en staat dus Benkoelen en het betwiste Billiton af; 3. Singapore blijft aan Engeland; 4. ieder zal in zijn koloniën aan de invoer van onderdanen van de ander ten hoogste de dubbele rechten opleggen, die van eigen onderdanen worden geheven. Bovendien doet Nederland de toezegging wél de onafhankelijkheid van Atjeh te zullen eerbiedigen, maar de zee- en strandroof in de Indische wateren te zullen uitroeien. Kort na dit verdrag ontstond met de Javaoorlog van 1825 tot 1830 (Dipo Negoro!) en de Padri-oorlogen op Sumatra tot 1837 een crisis in ons gezag in Indië, dat door de Engelse bezetting aan prestige had ingeboet. De crisis werd overwonnen en de tijd van het Cultuurstelsel brak aan, in de zestiger jaren weer verlaten, waarna de weergaloze opbloei van Nederlands-Indië begint.

Nog bleef het probleem der zeeroverij in Atjeh, waarlangs met de opening van het Suez-kanaal in 1869 de grote routes in Oost-Azië gingen lopen. Daarom was Engeland bereid in 1871 een derde tractaat van Londen af te sluiten, waarbij wij de vrije hand op Sumatra kregen en onze vrijwel waardeloze bezittingen op de Goudkust tegen een som geld aan Engeland afstonden. Thans kon Atjeh worden gepacificeerd, het zou van 1873 tot 1903 duren. Na Atjeh volgden de overige buiten-

gewesten: het was ons aandeel in de wedloop van het economisch imperialisme en een zegen voor het Indonesische gebied. Met het tractaat van Londen werd een tijdperk afgesloten, waarin het lot der overzeese gebieden in Azië uitsluitend in de Europese hoofdsteden werd gemaakt.

Thans ontwikkelen zich nieuwe machten in of aan de Pacific. In 1860 was Rusland bij het Verdrag van Peking meester geworden van het Amoergebied met Wladiwostok als maritieme basis aan de Japanse Zee. Japan, door Amerikanen uit zijn isolement gebroken, verheft zich sinds 1868 na de Meji-restauratie op verbluffende wijze, China raakt in gisting, de V.S. verschijnen eerst in Hawaiï en dan op de Philippijnen en in Cochin-China nestelt zich Frankrijk. Opnieuw komt nu een van de zeemacht afhankelijk Nederlands territoir in het kruispunt der krachtlijnen van wereldmogendheden te liggen. Indië raakt los van de beperkte Europese koloniale politiek en komt in de zoeklichten der wereldpolitiek te liggen. En ook in deze nieuwe positie zoekt het Nederlands instinct de neutraliteit. Struycken komt na enige aarzeling tot deze conclusie: in de overzeese verhoudingen ligt in de ongereptheid van Nederlands-Indië niet een dusdanig maxime voor het evenwicht in de Pacific als in de onaantastbaarheid van het moederland voor dat in Europa. En tóch aanvaardt hij tenslotte de neutraliteit als de juiste politiek en wel op de volgende gronden: 1. de Europese neutraliteit is zonder de overzeese niet vol te houden; 2. het *kan* zijn, dat wij in een Pacificconflict buiten de strijd blijven. Aan deze goede kansen moet het risico, aan de verkeerde kant te komen, worden gewaagd [6]). Men weet, dat het anders is gegaan: toen de grote oorlog in de Pacific in 1941 uitbrak, heeft Nederland terecht aan neutraliteit niet gedacht, maar Japan onmiddellijk de oorlog verklaard. Het bankroet der neutraliteit in het moederland in 1940 had de ogen voor de juiste koers geopend. Had niet de neutraliteit de kleine landen één voor één ter slachtbank geleid? Dan kon men immers beter gezamenlijk met de rechtshandhavers de slag wagen! Het is ons overigens slecht geloond.

Maar aanvankelijk dan volgden wij de adembeklemmende ontwikkeling in de Pacific geheel als neutrale toeschouwers. Dat wij aan de bouw van Singapore zouden hebben bijgedragen, is geheel onbewezen. Al spoedig bleek Japan het centrale probleem te zijn, de potentiële aanvaller, die klaarblijkelijk een ieder belaagde. Het begon in 1893 met een eerste oorlog tegen China, dat snel en grondig werd verslagen. Slechts de interventie van Rusland en Frankrijk, alsmede

van Duitsland in 1895 voorkwam een vernietigende vrede. De Vrede van Shimonoseki moest zó worden herzien, dat het schiereiland Liaotoeng met Port Arthur aan Rusland kwam, dat zich in de volgende jaren als heer en meester in Mandsjoerije en Korea zou gedragen. Rusland was dus zeer versterkt uit de interventie te voorschijn gekomen en het kon niet uitblijven, of Japan zou eens toeslaan. Het kwam in 1904, het jaar ook van de Entente Cordiale tussen Engeland en Frankrijk, die Duitsland in bedwang moest houden, nu Rusland naar het Oosten zag, en daar geschiedde het wonder: een jonge Aziatische mogendheid versloeg een blanke wereldmogendheid.

Ook thans weer werd een vernietigende vrede door derden afgewend; het waren de V.S. met Teddy Roosevelt aan het hoofd, die te Portsmouth in 1905 een redelijke vrede bemiddelden. Wél was Japan zeer machtig geworden, maar de tegenstanders hadden nog grond onder de voeten. Met verwondering mist men Engeland onder de bemiddelaars. Het had daar in het gevechtsterrein anders belangen genoeg, die zelfs in 1899 na de Chinees-Japanse oorlog nog met de bezetting van Wei-hai-Wei waren versterkt. Engeland had echter in deze jaren partij gekozen en wel voor .... Japan. Men kan de Engelse houding slechts verklaren in het spel van wicht en tegenwicht, dat de eeuwenoude kern der Britse politiek vormde. Men vreesde in het einde van de negentiende eeuw de Russische expansie in Azië. Men was elkander verscheidene malen tegemoet getreden, in Turkije, in Perzië, in Afghanistan en in China. De Zuid-Afrikaanse oorlog had Engeland ietwat geïsoleerd, eerst zocht men houvast bij Duitsland, toen echter de hand geweigerd werd, wendde men zich tot Japan. En ziet, in 1902 vond men elkander en in 1905 kwam een formeel bondgenootschap tot stand, voor 10 jaar verlengd in 1911. Zo speelde Engeland dus Japan tegen Rusland uit en maakte het zich voor het oog zijner Aziatische onderdanen de toenmalige hope aller Aziaten tot vriend. Toen in 1907 de Brits-Russische tegenstellingen werden geregeld, en Rusland tot de Entente toetrad, bleef het Engels-Japans verbond bestaan. Wilhelm II had Japan voldoende beledigd („het gele gevaar") om deze paradox mogelijk te maken.

In de V.S. beoordeelde men de Japanse expansie minder mild. Evenzo in Canada en Australië. Nog wist de Britse diplomatie en de Duitse onkunde in de grote wereldoorlog van 1914-1918 nog éénmaal alle Pacificmachten onder geallieerde vaan te verenigen, maar toen in 1922 te Washington de Pacificbalans werd opgemaakt, moest

Londen kiezen tussen Japan en de V.S. En men koos onder de invloed der grote Dominions Canada en Australië de V.S. Het bondgenootschap met Japan werd niet verlengd. De strategische gevaren, die uit Japan's isolement konden ontstaan, trachtte men door een Engels-Amerikaans-Japans vlootaccoord op basis 5 : 5 : 3 te bezweren: typische status-quo-politiek. Enigszins ten gunste van Japan werkten de afspraken omtrent de bouw van kapitale schepen, Engeland bracht het grote offer van de traditionele vlootsuprematie, Japan dat der pariteit. Japan kreeg voorts een aantal mandaatseilanden ten Noorden van de evenaar, Engeland, de Dominions en de V.S. verdeelden de rest van de Duitse erfenis. De V.S. kregen Guam „het pistool op de borst van Japan". Teneinde een wedloop te breidelen, kwam men terstond overeen niet tot uitbreiding van vlootbases over te gaan. Engeland en de V.S. trokken — zo dachten zij! — met Singapore en Pearl Harbour geen slecht lot.

Evenals in 1905 kwamen in 1922 de V.S. Rusland te hulp, of daar nu bolsjewisten regeerden of niet. Washington wist de Japanners te dwingen hunne interventie in Siberië te staken en Wladiwostok te ontruimen. De Amerikaanse visie had over de gehele linie gezegevierd, Engeland was met pak en zak naar Washington overgelopen, Japan voorlopig op zijn nummer gezet, Rusland was op zijn plaats gebleven: het zou zich spoedig in China doen gelden en daar Japan en ook de V.S. tegenover zich vinden.

Zo betrokken de Pacificmogendheden te Washington hunne stellingen — grote politiek buiten de Volkenbond! Nederland was wederom de neutrale toeschouwer, maar toch niet zo gedesinteresseerd als bij de Europese vredesverdragen. Daar kwam in 1922 mede tot stand het Negen-Mogendhedenverdrag [7], waaraan ook Nederland deel nam, dat de oude open deur-politiek voor China bevestigde. En tussen Engeland, Frankrijk, de V.S. en Japan werden wederzijdse verklaringen van eerbied voor elkanders integriteit gewisseld. Het was Minister Van Karnebeek, die in dit stadium onze afzijdigheid iets liet varen en van ieder der vier toen machtigen een verklaring van eerbiediging der integriteit (hoort!, hoort!) van Nederlands-Indië wist te verkrijgen, een afwijking dus van de politiek van het moederland, dat de territoriale integriteit als een niet voor verklaringen vatbaar axioma beschouwt. Moeten wij deze nuance reeds als een voorbode van een eigen Indonesische buitenlandse staatkunde beschouwen? Het schijnt zo, maar meer dan een zuchtje van een opstekende bries is het nog niet. In de laatste consequentie van het

buitenlands beleid, in de oorlog, is de politiek van moederland en overzee één en ondeelbaar gebleken. Nederlands-Indië heeft consequent geweigerd met Duitsland na 10 Mei 1940 anders dan op volledige voet van oorlog te leven, al nam Duitsland in het moederland ook gijzelaars, teneinde de in vrijheidstelling van de Duitse onderdanen in Nederlands-Indië af te dwingen. De alliantie met Engeland voerde Nederlands-Indië consequent ten oorlog, toen Japan Engeland en de V.S. aanvloog.

Het Amerikaanse succes van 1922 te Washington wekte een diepe ontgoocheling te Tokio, die oversloeg in gevaarlijke verbittering. Het tergende gevoel gefaald te hebben, was de vruchtbare bodem voor overspannen machtspralerij. Een nieuwe generatie maakte zich op om de oude mannen van Washington te vervangen en langzaam, maar zeker werd de gehele natie in de verbeten revanchegedachte gevangen, het nationalisme steeg ten top en eens te meer ontwikkelde de historie een wrange paradox: de vreedzame overwinning der V.S. te Washington, die de Pacific definitief zou pacificeren, bezorgde de Amerikanen de verbitterde vijand, die hen zou dwingen toch een militaire natie te worden. Het werd na 1922 steeds duidelijker, dat Japan door noodlottige dwangvoorstellingen werd voortgejaagd, waaraan zich na 1929 de economische moeilijkheden zouden paren. In 1930 reeds mislukte mede door Frans-Italiaanse tegenstellingen de vlootconferentie te Londen, die een verdere vermindering van de bewapening ter zee beoogde. In de loop der volgende jaren zou iedere beperking der bewapening ter zee, zo moeilijk verworven, komen te vervallen. Als „successen" zijn dan hoogstens te vermelden de Engels-Duitse vlootovereenkomst (hoort daarover Churchill in zijn memoires!) en later de Engels-Sovjet-Russische. Over overeenkomsten met Hitler lachte de duivel!

Het lot nam te Tokio zijn loop. Nóg zochten de vredelievende baronnen een uitweg in een machtig exportoffensief, dat in 1931 een hoogtepunt bereikte, maar dan sluiten zich de vrije markten en slaat het exportoffensief om in een militair offensief. Toen relletjes op de Britse vloot het Britse prestige ter zee hadden aangevreten, tastte men in Mandsjoerije toe. In 1932 bulderde het geschut te Sjanghai, de Volkenbond faalde, de V.S. kruipen terug in hun isolement, dan wordt het stil tot 1937: De Japanse veldtocht in China begint. Tokio sloeg toe, maar niet dodelijk en zo sleepte zich de oorlog in het Verre Oosten voort, jaar op jaar, met evenveel tranen begeleid als water stroomt in de Gele rivier, tot de grote oorlog in 1941 de strijd in

China verslond, gelijk de zee een binnenzee. Tot een nieuwe Russisch-Japanse oorlog kwam het eerst nog niet, al was het levende hart der Russische politiek in het Verre Oosten in het geding. In 1937 immers had het Anti-Komintern-pact van Ribbentrop tussen Duitsland, Italië en Japan een draad tussen de Japanse actie van nu en het Duitse handelen van morgen gesponnen. Een ogenblik spande het in 1938 met het incident van Tsjangkoefeng, maar geen der beide partijen pakte door. De Russen vermeden iedere oorlog, waartoe zij niet openlijk zouden worden gedwongen en werkten aan hunne vijf-jarenplannen en de Japanners vonden het onafhankelijk gemaakte Russische leger in het Verre Oosten toch te sterk. Pas in 1945 gaf Rusland conform de afspraken van Jalta aan het vallende Japan de genadeslag. Het loon was groot: half Korea en Port Arthur, spoedig gevolgd door Mandsjoerije en Noord-China. De Czaar was verre in de schaduw gesteld!

Sinds 1922 heeft Nederlands-Indië de Japanse aanval verwacht: politiek alles beheersend was dan ook de verhouding tot Japan. Men kon daardoor het moederlandse pacifisme niet begrijpen of billijken. Men schreeuwde om een oorlogsvloot en kreeg haar niet. Het Japanse exportoffensief overstroomde Nederlands-Indië in de eerste plaats. In 1933 werd geantwoord met de contingentering, sindsdien werd moeizaam aan scheepvaart- en handelsregelingen gewerkt, met het Hart-Isiharaverdrag van 1937 tenslotte een gevaarlijke klip gepasseerd. Tezelfdertijd stond Nederlands-Indië met de grote restrictieregelingen voor rubber, suiker, tin en andere producten temidden van de economische wereldpolitiek [8]).

Wanneer de Duitse laars het moederland heeft vertrapt, worden de Japanse eisen hoger: olie, vestiging van Japanse beoefenaars van vrije beroepen, scheepvaartdiensten. Maar zij worden wéerstaan, met de houding van Engeland en de V.S. wordt nu gelijke tred gehouden: in 1941 wordt geen olie meer geleverd en zijn Japanse saldi geblokkeerd. Het is nu na de bezetting der Franse gebieden in Oost-Azië. En dan de zwarte dag van Pearl Harbour, de vernedering van Singapore, de heldenstrijd in de Java Zee, de roemrijke dagen van luchtmacht, zeemacht en landmacht, de onverschrokken vernietiging der olievelden. In tegenstelling met de Engelse gedragslijn in Malakka blijven alle Nederlanders op hun post, mannen, vrouwen en kinderen, gereed het bittere lot van de bevolking van de Archipel te delen. Dan valt het gordijn en het fiere Nederlands-Indië zwijgt voor lange jaren. Wél is Australië gered en daarmede de basis der

herrijzenis, maar de redder offerde zijn hartebloed en zal na 1945 zwarte ondank oogsten. Te Londen valt dan de grote beslissing, vastgelegd in de radiorede van H.M. Koningin Wilhelmina van 7 December 1942, handelende over gelijk deelgenootschap.

Toen Generaal Christison 6 weken na de Japanse capitulatie met luttele troepen voor Priok verscheen, bracht hij bitterder beproeving dan enig Japans generaal had opgelegd. Want de slagen van de vriendenhand wonden meer dan die des vijands. En Christison kwam het licht der bevrijding doven, dat de uitgeteerde bewoners der Japanse kampen te vroeg hadden zien gloren. Zijn bevel was in de kampen te blijven tot evacuatie, met verlies van al hetgeen kracht tot lijden had gegeven, mogelijk zou zijn. Voor hem was Soekarno, daags vóór de bevrijding door de Japanners als President der Indonesische Republiek erkend, de vertegenwoordiger van het bevrijde Indonesië. Toen brak de bandjir los, toen koelde zich de ingehouden angst van Nippons hulptroepen op de hulpeloze en verlaten Nederlanders. De Engelse vrouwen en kinderen werden tijdig geëvacueerd. De Nederlandse schepen repatrieerden vooreerst Amerikaanse soldaten. . . . . . Het noodlotsuur had geslagen en de nieuwe Engelse meesters schreven onderhandelingen met Soekarno voor. Tegen deze macht konden de Nederlanders slechts hun geloof in hun zending en hun verbeten vasthoudendheid stellen. Wie inspireerde toch de Engelse politiek? Was het dwaze ideologie uit Londen of machtspolitiek uit New Delhi of beide? Was het Amerikaanse verblinding of Australische hebzucht? De oorlogsvrijwilligers, die het uitgeputte moederland wist te zenden, en het onvermoeide K.N.I.L. hebben het nooit geweten, maar zij hebben het menselijk leven beschermd, waar zij konden. Er kwam een Lord Killearn „bemiddelen" en de Veiligheidsraad behandelde reeds in de winter van 1946 de eerste Oekraïnse klacht tegen de Engelse troepen in Indonesië. Het dualisme in het Indisch bestuur (Lt.Gouverneur-Generaal én Republiek) nam de dolste vormen aan. Vóór de Engelse troepen einde 1946 heengingen *moest* een accoord tot stand komen. Een Commissie-Generaal onderhandelde en in de aanvang van 1947 kwam het noodlottig „accoord" van *Linggadjati* tot stand. De Grondwet werd daaraan in 1948 aangepast. Noodlottig was het accoord, omdat dit het gezag der Republiek over Java en Sumatra *de facto* erkende en zelfs een arbitrageclausule bevatte. Op deze — overigens niet gerechtvaardigde — basis kwam de lawine der internationale

interventie sindsdien over ons. Het baatte niet of wij al betoogden, dat het accoord van Linggadjati geen volkenrechtelijke betekenis had.... [9]).

Wat was vrij Nederlands beleid geweest? De geschiedenis zal het leren en daarom worde over de Nederlandse verantwoordelijke mannen niet te spoedig een hard oordeel uitgesproken.

Het buitenlands beleid rukte te dezer zake de teugels uit de hand van het binnenlandse ..... dat waren wij in onze neutraliteit niet gewend. Wij leerden het bittere machtsspel kennen, toen de eigen verantwoordelijkheid tot de eerste politiële actie van Juli 1947 leidde. De Veiligheidsraad dwong halverwege halt te houden en zond een Commissie van Goede Diensten. Weer ging het dualisme verder. Er kwam nu een *Renville*-overeenkomst met demarcatielijnen en nog eens begon het spel der „onderhandelingen" zonder gemeenschappelijke basis met de Republiek. De nood eiste een nieuwe politiële actie in December 1948, die eindelijk het dualisme van bestuur op Java en grote delen van Sumatra beëindigde. Heel de ondeskundige wereld — met uitzondering van onze Belgische vrienden — schold ons. Alleen Churchill verhief zijn machtig geluid te onzen gunste.

De Resoluties van de Veiligheidsraad van 28 Januari en 23 Maart 1949 gaven vorm aan de ideologieën en belangen, die in de Veiligheidsraad waren vertegenwoordigd .... zonder nochtans Nederland van zijn verantwoordelijkheid te ontheffen. Een Commissie der Verenigde Naties (U.N.C.I.) zou de Nederlandse regering moeten bijstaan of liever vervangen. Wij hebben dit op 30 Maart voorwaardelijk aanvaard. Hoog steeg de spanning, die uiteindelijk in een Ronde Tafel Conferentie, strekkende tot vervroegde overdracht der souvereiniteit, zal moeten worden ontladen. Zo kwelde ons het buitenland terzake van Indonesië. De binnenlandse strijd op dit stuk wordt hier niet besproken.

Wij ervoeren het internationale kruisverhoor onder de zoeklichten der onkundige openbare mening in alle bitterheid. „Head-lines" in de internationale pers en tumulten in het Australische parlement toonden het belang van ons internationale handelen. Recht werd ons niet gedaan, maar wij streden de strijd met de rug tegen de muur, gelijk vele volken in de historie hebben moeten doen. Het wordt dan niet gevraagd, hoe men het vindt. Van ons werd door het lot geëist, dat wij onze zedelijke en staatkundige existentie zouden verdedigen. Heel onze positie in Oost en West kwam in het geding ..... uiteindelijk was dit een voorhoedegevecht van West-Europa, al lieten

de lotgenoten, met uitzondering van België en tot op zekere hoogte Frankrijk, verstek gaan.

Moest men zich immers ter wille van de Marshall-hulp volslagen aan de Amerikaanse staatkunde onderwerpen? Mocht Rusland de zaken in Zuid-Oost-Azië met revolutionnair geweld gaan forceren? Mocht de Indonesische existentie op het altaar van ideologie en belang van derden worden geofferd? Nederland heeft een zedelijke keuze gedaan en alle risico's van het internationale spel moeten aanvaarden. Het lot zal over ons beslissen.

In wezen zal echter de buitenlandse politiek van Indonesië altijd weer moeten aansluiten op de oude Pacific-overeenkomsten van 1922, die boven werden behandeld. Laat men dan spreken van een Pacific-Pact: het oude rythme zal slechts een nieuwe naam krijgen. Er zullen nieuwe deelnemers zijn: India, Pakistan, Australië, China, misschien ook Rusland, maar de stabilisatie zal eens komen, wie ook Indonesië regeert. Strijdkreten als „Azië voor de Aziaten" zullen steeds holler klinken, want het zal dringend nodig zijn, dat het onderlinge Aziatische evenwicht eens wordt gevonden. Het ware alles eenvoudiger geweest, indien de V.S. de Japanse erfenis, die hun noodgedwongen toeviel, minder letterlijk hadden aanvaard. Uiteindelijk legden zij Tokio's schema ten uitvoer, een wonderlijke paradox na de grootste blanke overwinning van eeuwen in het Verre Oosten. De onverbiddelijke wet van het evenwicht van machten zal echter ook in de Pacific een orde scheppen, alle internationale onkunde en hebzucht ten spijt.

En thans wenden wij de blik naar de *West*. Geopolitiek ook daar een eilandenrijk, voorts een kuststrook. De samenstelling der bevolking is wederom zeer heterogeen, van spanningen uit hoofde van rasverschillen is echter weinig sprake. En — zeer onderscheiden van moederland en Indonesië — is de West geen kruispunt meer van krachtlijnen der internationale politiek: eigenlijk ligt het maar in één krachtveld, dat der V.S. De historie dezer gebieden is wisselvallig geweest. In 1609 ontdekt Hudson in Nederlandse dienst het naar hem genoemde gebied en Nieuw-Nederland. In 1621 wordt door Usselinx de eerste organisatie voor de West opgericht en wel de West-Indische Compagnie. De kaapvaart zou één der pijlers van deze Compagnie worden en daarom was met hare oprichting gewacht tot na het einde van het Bestand. In 1625 wordt de kolonie Essequibo gesticht, in 1627 Berbice. In 1626 was reeds Manhattan van de

Indianen gekocht, waarop Nieuw-Amsterdam (New-York) zal verrijzen, in 1630 worden Olinda en 't Recief in Brazilië op Portugal veroverd, in 1632 worden St. Eustatius en St. Martin in bezit genomen, in 1634 Curaçao, in 1637 St. George del Mina, van 1637 tot 1644 zal Johan Maurits van Nassau Gouverneur van Brazilië zijn, in 1648 wordt bij de Vrede van Münster het bezit in Oost en West behouden. Brazilië zal spoedig worden verloren: in 1650 verlaat Witte de With eigenmachtig zijn post in Brazilië, van 1657 tot 1661 wordt met Portugal gevochten en bij de Vrede van Den Haag wordt Brazilië verloren. In 1664 verovert Engeland Nieuw-Nederland, waar Stuyvesant gouverneur was, maar in 1665 verovert de W.I.C. Saba en een Zeeuwse macht kort daarop Suriname. Bij de Vrede van Breda laat men het zo: wij verloren dus Nieuw-Nederland en wonnen Saba en Suriname. In 1674 wordt dan de W.I.C. opgeheven om in 1675 te worden heropgericht. In 1682 verkoopt Zeeland Suriname aan de W.I.C., in 1683 wordt gesticht de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname, waarin deelhebben de Familie van Aerssen van Sommelsdijk, de Stad Amsterdam en de W.I.C. In 1733 wordt het monopolie van de W.I.C. gebroken en krijgen alle Nederlanders vrije vaart op de West. In 1746 legt Storm van 's-Gravenzande, gouverneur van Suriname, de grondslag van de kolonie Demerary. In de vierde Engelse oorlog wordt St. Eustatius, dat tot een berucht smokkeleiland was uitgegroeid, door de Britten veroverd om door de Fransen (!) te worden heroverd. In 1791 wordt ook de tweede W.I.C. opgeheven, in 1798 de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname. Schulden en bezittingen vallen aan de Staat. In de Franse tijd neemt Engeland ook de koloniën in de West over om ze bij het Tractaat van Londen van 1814 met uitzondering van Demerary, Essequibo en Berbice terug te geven. Wij verwijzen voor het beginsel der teruggave naar hetgeen te dezer zake over Nederlands-Indië is gezegd. Tot welvaart kwamen de gebieden aan de kust nadien bij tijden wel, er volgden ook weer perioden van verval. In de laatste jaren was Suriname beslist een zorgenkind. Curaçao daarentegen ontwikkelde zich in deze eeuw met Aruba tot een petroleumhaven van de eerste rang. Internationaal vielen de gebieden in de West overigens weinig in het oog. Het vinden van goud gaf aanleiding tot een geschil met Frankrijk over het Lawagebied, de grensstreek tussen Suriname en Frans Guyana. Bij scheidsrechtelijke uitspraak van de Czaar van Rusland werd ons dit gebied in 1891 toegewezen. Jammerlijk was een overval van Venezolaanse insurgenten op Curaçao in 1929, die helaas

mocht gelukken. Dit moge eens, maar nooit weer zijn geweest.

Van eminent belang wordt het gebied in de West plotseling, wanneer moederland en Nederlands-Indië door de vijand worden bezet. Nóg wappert dan daar het vaderlands dundoek op vaderlandse bodem. Onze grote internationale maatschappijen kunnen hun zetel naar Willemstad op vrije Nederlandse grond verleggen. In het jaar 1941 is in Suriname iets merkwaardigs gebeurd. In verband met de gevaarlijke positie van Nederlands-Indië heeft H.M. de Koningin Suriname door strijdkrachten der V.S. onder medewerking van een Braziliaanse militaire missie, doen beschermen. Deze bescherming kwam tot stand, alvorens de V.S. hun intrede in de oorlog hadden gedaan, zodat zij reeds onze bondgenoten waren, alvorens aan onze zijde te strijden. Op Curaçao waren reeds terstond na de overval op het moederland geallieerde strijdkrachten aan land gegaan.

Een buitenlandse staatkunde voor de West? Er bestaat maar éne mogelijkheid: goede nabuurschap, gelijk de term op het Westelijk halfrond luidt, met de V.S. Afwijking van deze lijn betekent verlies dezer gebieden. De dag van een dergelijke afwijking zou echter ook voor de internationale positie van het moederland een zwarte dag zijn. Wij behoeven met deze mogelijkheid dan ook geen rekening te houden. De stemmen, die af en toe uit Pan-Amerikaanse mond worden gehoord over de „koloniën op het Westelijk Halfrond" doen ons tot dusverre geen pijn. Een nieuwe structuur der staatkundige verhouding tot de West staat op stapel, die alle deelnemers schijnt te kunnen bevredigen — aldus waren althans de berichten in de aanvang van 1949.

NOTEN.

1) Zie Prof. Mr J. P. A. Francois, Handboek voor het Volkenrecht, Zwolle 1933, Deel I blz. 120 en 121.

2) Mr Ph. Kleintjes, Inleiding tot het Volkenrecht, Haarlem 1936, blz. 94. Voor ons klinkt de Portugese pretentie ongelooflijk. In die tijd echter maakte Venetië aanspraak op de Adriatische Zee, Genua op de Ligurische Zee, Groot-Brittannië en Ierland op de vier zeeën, die het rijk omspoelen (seas of Great Britain, Ireland and the rest of isles adjacent), Denemarken op de Sont en de Belten, ja zelfs op de zee tussen Noorwegen en IJsland en Zweden op de Oostzee (Kleintjes t.a.p. blz. 93 en 94).

3) Coen's Eerherstel, Amsterdam 1944 blz. 8, 11 en 13.

4) Regout, t.a.p. blz. 162 en 163.
Beaufort, t.a.p. blz. 128 e.v.

5) In 1662 reeds aan de Chinese zeerover Coxinga verloren.

6) Struycken, Hoofdtrekken, t.a.p.

7) Vgl. blz. 81.

8) Zie J. van Gelderen, Economic Foreign Policy in The Netherlands East Indies.

9) Zie Dr H. J. van Mook, Indonesië, Nederland en de Wereld, Amsterdam 1949.

HOOFDSTUK X

ONZE PARTNERS

Wij maken ons buitenlands beleid voor een klein deel zelf. Het grootste deel dringen onze partners aan ons op. Zien wij dus naar constanten, die de voor ons voornaamste spelers van het internationale spel drijven. Enkele variabele momenten worden mede besproken.

1. *Engeland*

„Britain rules the waves" — dit is althans eens geweest. Vanaf de invallen der Noormannen was het duidelijk, dat alleen een vloot het Britse eiland afdoende kan beschermen: omstreeks 1000 jaar na Christus schiep Alfred dan ook de eerste vloot. Engeland's ligging is uniek: het zet zich midden op de West-Europese kustweg tegenover de monding van Seine, Schelde, Maas en Rijn en kan met de suprematie van een vloot het gehele zeeverkeer van Noord naar Zuid, en vrijwel heel het overzeese verkeer naar West aan het overig Europa onthouden. Is het wonder, dat de economische oorlogsvoering in Engeland reeds werd ontwikkeld, toen men op het continent daarvan nog weinig begreep? Hoe was steeds de „trading with the enemy" de steen des aanstoots voor Leicester!

Engeland's gunstige territoriale voorwaarden werden door een gelukkige binnenlandse ontwikkeling bekroond. Al betrekkelijk vroeg kwam in Engeland een zekere eenheid tot stand en de staatsvorm vertoonde spoedig een consolidatieproces, dat zich met enkele hevig bewogen onderbrekingen (Cromwell en de strijd der Stuarts) langs evolutionaire weg aan maatschappelijke veranderingen kon aanpassen. De uit een bijzonder gelukkige rasmenging voortgekomen volksziel, die door een goedgunstig lot aan minderwaardigheidscomplexen ontkwam, vertoonde uitgesproken begaafdheid tot „Empirebuilding". Was het wonder, dat een weergaloze ontwikkeling voor het Britse volk scheen weggelegd?

Wij vinden Engeland in de grote strijd der godsdiensten in de tijd van Koningin Elisabeth aan de zijde der Protestanten. Geheel vanzelfsprekend was dit niet, was niet Philips II zelf, kampioen der Contra-Reformatie, met Maria Tudor gehuwd geweest? Had zij hem

niet bijgestaan in zijn strijd tegen Frankrijk en bij de Vrede te Château-Cambrésis in 1559 Calais verspeeld? Maar juist met „Queen Bess" zal zich de Britse traditie gaan vastzetten, thans ontstaat het maxime van de „Balance of Power" en worden de grondslagen van de macht overzee gelegd. Het evenwicht der machten en het Rijk overzee, zij hangen onverbrekelijk samen. Immers juist omdat de Britse belangen bovenal overzee liggen, heeft het op het Europese continent geen ander belang dan dat der rugdekking. Voorbij zijn met het Overzeese Rijk de plannen tot verovering van Frankrijk, die de Middeleeuwen hebben doen sidderen. Maar omgekeerd mag het continent ook Engeland niet onderwerpen. De synthese van deze overwegingen is het maxime van het evenwicht der machten: Engeland zal de tweede macht in Europa steeds tegen de eerste steunen. Doordat aldus de Europese krachten elkander compenseren, heeft Engeland de rol van arbiter en de vrije hand overzee. Het is geen toeval, dat deze traditie is ontstaan in de tijd, toen de nieuwe nationale staten in Europa de Middeleeuwse solidariteit der Christenheid verwierpen en de eigen souvereiniteit op het schild hieven. Immers is het Britse evenwicht juist op het tegendeel der solidariteit gegrond. Onnodig nog te zeggen, dat het evenwicht in alle tijden in enigerlei vorm een grote rol heeft gespeeld, gelijk wij reeds bespraken [1]): tekenend is onder Queen Bess slechts de Britse versie.

Engeland dus stond met Elisabeth ideologisch aan de zijde van het Protestantisme, staatkundig ook aan onze zijde in onze Opstand tegen Contra-Reformatie en Spaanse suprematie. Het is veelzeggend, dat het vroege lot van ons vaderland met de grondslagen van de Britse traditie is verweven. Het is wonderlijk, hoe ideologie en staatkundig belang ons reeds van de dag onzer nationale geboorte met elkander heeft verbonden. Tezamen verbraken wij de ideologie van een geestelijke eenheid en de macht van een wereldlijk imperium en legden aldus het geestelijke en staatkundige fundament voor een evenwicht, dat overzee ons groot zou maken en in Europa ons behoud zou worden. Hoort hoe Churchill het in zijn pakkende stijl uitdrukt:

„Vierhonderd jaren lang is het Engeland's buitenlandse politiek geweest om zich tegenover de sterkste, meest agressieve en meest dominerende Mogendheid op het vasteland te stellen en, in het bijzonder, om te voorkomen dat de Lage Landen in de handen van deze Mogendheid zouden vallen. Bezien in het licht der historie moeten deze vier eeuwen van consequente, doelbewuste politiek onder

zo voortdurend wisselende omstandigheden, figuren en feiten worden aangemerkt als een der opmerkelijkste episoden waarop welk ras, volk, land of natie ook in zijn geschiedenis kan terugzien. Bovendien koos Engeland bij elke gelegenheid, die zich voordeed, de weg van de grootste weerstand. Toen het zich gesteld zag tegenover Philips II van Spanje, tegenover Lodewijk XIV — onder Willem III en Marlborough —, tegenover Napoleon en Wilhelm II van Duitsland zou het gemakkelijk — en ook zeer verleidelijk — geweest zijn gemene zaak te maken met de sterkste en te delen in de vruchten zijner overwinningen. Wij kozen evenwel altijd de moeilijkste weg door ons te scharen aan de zijde der minder sterke Mogendheden, deze weer onderling te verenigen en aldus de militaire tyran op het continent, wie het ook was en ongeacht het land dat hij beheerste, te verslaan en zijn plannen te verijdelen. Aldus hielden wij de vrijheid van Europa in stand, beschermden wij de ontwikkeling zijner bloeiende en gevarieerde samenleving en wisten wij uit vier verschrikkelijke worstelingen te voorschijn te komen met een steeds groeiend aanzien en een zich voortdurend uitbreidend Imperium, terwijl de Lage Landen veilig behoed in onafhankelijkheid voort konden leven. Hieruit bestaat nu de schitterende — onbewuste — traditie van Engeland's buitenlandse politiek. En ook heden nog hebben al onze gedachten in deze traditie haar uitgangspunt. Mij is geen voorval bekend, dat in de rechtvaardigheid, wijsheid, dapperheid en bezonnenheid waarmede onze voorvaderen handelden, verandering of verslapping teweeg heeft kunnen brengen. Mij is geen enkele gebeurtenis die mensen kan overkomen bekend, welke zelfs maar in de geringste mate afbreuk doet aan de juistheid der conclusies, waartoe zij gekomen zijn. Mij is echter evenmin iets op militair, politiek, economisch of wetenschappelijk terrein bekend, dat mij het gevoel geeft dat wij thans minder bekwaam zouden zijn. Mij is geen enkele reden bekend waarom ik zou menen, dat wij dezelfde weg niet ook nu zouden moeten of kunnen bewandelen. Ik waag het er op deze zeer algemene stelling tegenover U te verkondigen daar ik geloof, dat, wanneer men deze aanvaardt, al het overige eenvoudiger zal worden." [2])

Een sterke zeemacht dus, betekende dat een „dominium maris", het uitoefenen van souvereiniteitsrechten op zee? Tot aan de Franse Revolutie heeft Engeland de jure aanspraak gemaakt op de heerschappij over de vier zeeën, die het rijk omspoelen. Ter voortdurende erkenning van dit recht moest in dit gebied voor de oorlogsschepen

van Zijne Britse Majesteit de vlag worden gestreken. De Nederlandse zeeman heeft het — niet zonder conflicten — met bitterheid in het hart gedaan. Een verenigde continentale zeemacht zou deze pretentie spoedig hebben gebroken. Sterker moest dus de Britse vloot zijn dan een gecombineerde vloot en vóór alles: voorkom combinaties tegen U, maak combinaties tegen de machtigen!

Men werkte brillant en wist in tegenspoed heroïsch te zijn. Hier volgt nog eens een versnelde film van de Britse evenwichtspolitiek sinds de laatste decenniën van de zestiende eeuw.

1. De Spaanse macht wordt met de Nederlanden en Frankrijk gebroken. Culminatiepunt was de vernietiging van de Armada in 1588 door Engels-Nederlandse zeestrijdkrachten.
2. De Bourbonse greep naar de macht wordt na de misslag van 1672-1674, toen men mét Lodewijk tegen de Staten streed, met Nederlandse en Oostenrijks-Pruisische hulp neergeslagen.
3. Tegen de Frans-Oostenrijks-Russische combinatie van de Zevenjarige Oorlog staat Engeland aan de zijde van Pruisen en verovert zich onder Pitt „in Pruisen" een koloniaal rijk erbij.
4. Tegen de Frans-revolutionaire en Napoleontische storm staat Engeland in de coalities naast Oostenrijk, Pruisen en Rusland.
5. De Russische greep naar Turkije wordt éénmaal in 1854 in de Krimoorlog en andermaal op het Congres van Berlijn van 1878 gestuit. In het Verre Oosten wordt Rusland in 1905 met Japan tegengehouden.
6. De geallieerde en geassocieerde mogendheden liquideren in de eerste wereldoorlog het eerste Duitse imperium. Rusland is thans tot 1917 bondgenoot.
7. De Vereenigde Naties liquideren in de tweede wereldoorlog het tweede Duitse imperium. Rusland is tot 1945 bondgenoot.
8. Balanceren met de V.S., West-Europa en een dubieus Empire tegen de Russische macht in Midden-Europa, het Nabije Oosten en het Verrre Oosten, voor het eerst in de rol van „junior partner".

Dit zijn de hoofdmomenten. Daartussen liggen perioden van „splendid isolation", van vermoeidheid en afkeer van het Europese toneel: zo laat men in 1870 Frankrijk vernietigen. Er zijn ook tussenspelen: de vestiging en uitbreiding der overzeese gebieden met de daaraan verbonden gevaren, de Opstand in Amerika, de Sepoy-opstand, de Zuid-Afrikaanse quaestie, de Perzische quaestie en de zaak van Afghanistan, recentelijk weer Palestina: de Britse diplomatie en de strategie spelen op tal van borden. Maar nimmer is tot dusverre

het gelukt de overzeese bronnen van het Empire totaal te vergiftigen of te veroveren, gelijk Engeland's vijanden van Napoleon tot Hitler en Japan hebben gepoogd. Men heeft zelfs de vriendschap der V.S. na de Opstand van Washington ten slotte niet verloren en eigenlijk ter aarde tot 1945 helemaal niets. De verliezen komen na de grote overwinning van dat jaar: het had teveel van het oude Empire gevergd. Nu vielen India en Pakistan als rijpe vruchten af, te vroeg — zei Churchill. Zo is het spel door het opkomen van nieuwe wereldmachten ingewikkelder geworden, zelfs zó gecompliceerd, dat het de vraag is, of Engeland het vol kan houden. Met de opkomst immers van de V.S., Rusland, Japan, India en straks China beginnen de draden van het evenwicht elkander tot verstorens toe te kruisen. Het wezen van de zaak is, dat een evenwicht in Europa niet meer voldoende is om overzee de handen vrij te hebben. Zo kiest dan thans voor het eerst Engeland bij monde van Churchill voor een verenigd Europa, waarvoor Churchill nog in Februari 1949 te Brussel getuigde. Maar men oordele niet verkeerd: het is het oude evenwicht, dat de oude man wil, maar dan in grotere verbanden.

Men kan het Empire militair en industrieel niet meer met eigen kracht verdedigen. Wel heeft men in 1935 getracht de Volkenbond nog in te schakelen, nadat men eerst zelve tot de ontmanning van de Bond de stoot had gegeven. In 1945 probeerde men het met de UNO, in 1948 met Europa. Men *moet* de verantwoordelijkheden van het Empire met anderen delen. Eigenlijk staat dit al vast, sinds men in 1922 te Washington Japan liet schieten en de vlootpariteit aanvaardde, maar de ontwikkeling is lang door het Amerikaanse isolationisme geremd. Met de steunpuntenpolitiek van Roosevelt kwam zij in volle gang. De ontwikkeling van het luchtwapen en straks van het artilleristische wapen der „V 1", zomede der atoomenergie, verbieden Engeland zich voor zijne defensie enkel of zelfs maar voornamelijk op de „Navy" te verlaten. Een deel der exceptionele strategische positie van Engeland gaat daarmede verloren: men wordt een van velen in plaats van een apart.

En zo gaat het land, waarmede wij van onze wieg verbonden zijn en waarmede wij, gelijk Cromwell zeide, broederoorlogen hebben gevoerd, een nieuwe phase in. En wij mét dit volk, waarmede de Koning-Stadhouder ons éénmaal in één band verenigde, aldus Cromwell's ideaal vervullend. En naast deze gemeenschap dook in de Indonesische quaestie nog eenmaal de schaduw van de oude antithese in het Verre Oosten op. Hoezeer ook verbitterend, het

gedrag van Mountbatten kan de grondslagen van onze verhouding met Engeland niet aantasten.

2. *Duitsland*

Dostojewsky heeft het Duitse wezen gepeild, toen de psychoanalyse nog niet van minderwaardigheidscomplexen sprak: „Het denkbeeld alleen, dat ook ergens anders ter wereld een bijzondere gedachte — zij het ook slechts in de kiem — kan leven, een gedachte, die Duitsland, dat bestemd is om de wereld te beheersen, niet tegelijkertijd zou hebben, komt hem (sc. de Duitser) belachelijk voor. Ondertussen zou het niet overbodig zijn op te merken, dat Duitsland in al deze negentien eeuwen van zijn bestaan niet anders gedaan heeft dan protesteren en dat het zelf zijn eigen *nieuwe gedachte* nog niet uitgesproken heeft, maar al die tijd slechts geleefd heeft om zijn vijand te verloochenen, zodat wij in de toekomst misschien voor een heel zonderling iets komen te staan, namelijk dat, wanneer Duitsland eenmaal alles vernietigd heeft, waartegen het negentien eeuwen lang protesteerde, het plotseling geestelijk zelf moet sterven, eenvoudig omdat het dan verder geen reden van bestaan heeft; want er zal niets meer zijn, waartegen het protesteren kan" . . . . [3]).

Intussen is echter de Duitse gedachte — oud en nieuw — uitgesproken in het boek van Adolf Hitler, Mein Kampf, verschenen in 1925 (Deel I) en 1927 (Deel II). Het is de gedachte van het Pangermanisme, eindeloos met het groeien der Duitse eenheid herhaald, vaak ontkend, maar steeds weer gebleken [4]), die in Hitler's conceptie zijn essentiële vorm vond: een droom van ras, romantiek, macht en haat. Dit is niet de droom van iedere Duitser, maar het is de collectieve droom van het Duitse volk, de geheimzinnige kracht, die zovelen van dit volk in beweging zet, dat zij de collectieve wilsvorming beheerst. Men kan het ook zo zeggen: tegen de romantiek van de macht van het ras is in Duitsland geen verzet mogelijk. Wanneer Schubart spreekt over de oorzaken van de haat tegen de Duitser, spreekt hij in 1938 reeds over de wreedheid. Ook de Rus kan wreed zijn, maar in een volgend ogenblik zal hij zijn slachtoffer om vergeving vragen voor wat hij in drift of hartstocht misdeed. De Duitser heeft . . . niet gemerkt, dat hij wreed was. Bij hem is het slechts de vraag, of „alles klappt" [5]).

Moet men met het Duitse wezen de ligging van het Duitse vaderland in verband brengen? Het lag daar na het uiteenvallen van Karel's Rijk midden in Europa door vreemde volken aan vele zijden bedreigd:

in het Oosten en Zuid-Oosten opdringende vreemde rassen, Magyaren eerst, Slaven ook en Turken, dit alles in een tijd, toen Frankrijk en Engeland geen vreemde invasies meer te vrezen hadden. Reeds in de achtste eeuw toch had Karel Martel voor Frankrijk de laatste vloedgolf der Moren bij Poitiers gekeerd. In het Zuiden vonden de Duitsers Italië met Rome, het geestelijk idool der Duitse Keizers, die zich de wereldlijke nazaten der Romeinse Keizers achtten: zij waren dus het staatkundig hoofd der Christenheid, een gedachte, die in het solidariteitsbesef der Middeleeuwen goed paste. Strijd en teleurstelling bracht echter de Zuidgrens, strijd met de geestelijke macht van de Kerk, een strijd eigenlijk binnen de Kerk, zoals Pirenne dat heeft aangetoond. In het Westen daarna het groeiende Frankrijk, dat in een verdeeld en machteloos Duitsland al spoedig een traditie zag, en het opkomende Engeland. In het Noorden weer later de Zweden, die lang grote gebieden bezet zouden houden. Dan in het Oosten het ontwakende Rusland. Op eigen gebied de bitterste broedertwisten, verval langzamerhand van iedere centraliserende kracht.

Men krijgt na Napoleon's bezetting het tergende gevoel gefaald te hebben en toch, men voelt zich zo sterk, men gaat nu het Westen, dat meer successen oogstte, haten; het Oosten haatte men allang. Men kan tegen de Slavische vruchtbaarheid niet op en verheft zich uit angst op zijn desondanks betere ras. Een bijzondere ontwikkeling stimuleert dit gevoel. De Duitse Orde, die in het Heilige Land geen werk meer voor hare handen vond, vestigde zich omstreeks 1300 aan de mond van de Weichsel, onderwierp de Slavische bevolking en begon te koloniseren. Dit is het oude „Oostland". Ziedaar het „Herrenvolk" in optima forma en in letterlijken zin, zich verheffend boven de massa en dagelijks deze massa vrezende. En uit dit gebied, uit Pruisen zal de nieuwe geest komen, die voor het Duitse volk in de negentiende eeuw zal zijn de mythe van het nieuwe Rijk. Het is de mythe van het ras, van de zelfverheffing, de verdrukking van de onderworpen volken, voortgekomen uit de mentaliteit van een kleine minderheid van ridders, die een grote meerderheid van onontwikkelde boeren wensten te knechten. Hoeveel lieflijks is in het Duitse Rijk door de wilde Ridderwoede der mannen van de Weichsel teloor gegaan, voor eeuwig! Dit Pruisen bracht, beladen met militaire roem, de eenheid van 1871. Pruisen bracht mede: militarisme sans phrase, Staatsraison, autocratische organisatie op ieder gebied, onverzadiglijke expansielust. Zal men zich nog verwonderen over de traditionele

„Drang nach Osten"? Het is de oude tocht der ridders, de vaders van Pruisen. De Russen wisten wat zij deden, toen zij Oost-Pruisen inlijfden en het oude Koningsbergen maakten tot Kaliningrad.

Lezen wij thans de woorden van Adolf Hitler, de man, die het Duitse wezen dusdanig heeft begrepen, dat het Duitse volk hem machtigde de laatste druppel bloed van de laatste soldaat aan zijn laatste idee te offeren. De beschouwingen over de buitenlandse staatkunde beginnen reeds in het vierde hoofdstuk van het eerste deel van „Mein Kampf". In verband met de Duitse bevolkingstoename ziet Hitler ter vermijding van een hongercatastrophe slechts 4 wegen: 1.) geboortebeperking, 2.) binnenlandse kolonisatie, 3). verwerving van nieuw gebied en 4.) export. Van de 4 mogelijkheden komt slechts de derde in aanmerking. De vergelijkbare mogelijkheid van binnenlandse kolonisatie stelt het probleem slechts uit en daarenboven versterkt zij „Humanität als Ausdrück einer Mischung von Dummheit, Feigheit und eingebildeten Besserwissen ... Im ewigen Kampfe ist die Menschheit gross geworden — im ewigen Frieden geht sie zugrunde". Hitler ontwikkelt dan verder zijn derde mogelijkheid, de verwerving dus van nieuw gebied. Waar zal dat zijn? Het moet in Europa zijn en niet in Kameroen, want Duitse boeren zullen het nieuwe gebied moeten bewerken. Men zal echter *in Europa* de gewenste grond niet gaarne geven, maar „was der Güte doch verweigert wird, hat eben die Faust sich zu nehmen". En daar men toch ook voor koloniën zal moeten vechten, is het immers doelmatiger voor Europese grond te strijden. „Wollte man in Europa Grund und Boden, dann konnte dies im grossen und ganzen nur auf Kosten Russlands geschehen . . . Für eine solche Politik gab es in Europa nur einen Bundesgenossen: England . . . es war auf Kolonien und Seegeltung zu verzichten, der britischen Industrie aber die Konkurrenz zu ersparen . . .". Bitter is Hitler's critiek op de keizerlijke regering, die in 1902 de Britse hand had geweigerd, waarna Londen zich in dit jaar tot Japan wendde, dat Rusland zou verslaan. Duitsland had naar Hitler's inzicht de rol van Japan moeten spelen. De keizerlijke regering in Duitsland koos echter de weg der „Seegeltung" en export, maar begreep niet, dat men Rusland slechts met Engeland, daarentegen Engeland slechts met Rusland op de knieën kan krijgen. Engeland óf Rusland waren de bondgenoten, maar Wilhelm II hield zich aan een „slawisiertes Oesterreich" en maakte de vijanden van Oostenrijk tot vijanden van Duitsland!

Deze beschouwingen zijn raak genoeg, al lachten vele lichtzinnigen

op verantwoordelijke posten. En eigenlijk zijn ze zeer actueel. Wéér zit Duitsland tussen Engeland (thans junior partner van de V.S.) en Rusland op de wip. Zo had Hitler zeker een Duitse constante te pakken! Men vindt deze draad door Hitler's hele politiek: tot München in 1938 werd het Russische gevaar tegen Engeland uitgespeeld, in Augustus 1939 werd Engeland met het „Russenpakt" aan Rusland opgeofferd. In Deel II wordt in het 13e Hoofdstuk de „Bündnispolitik nach dem Kriege" besproken, in het 14e Hoofdstuk de „Ostorientierung und Ostpolitik", in het 15e Hoofdstuk „Notwehr als Recht". Thans wordt de actuele (wij schrijven 1927) Duitse buitenlandse problematiek besproken. De nationaal-socialistische buitenlandse politiek is „Mittel zum Zweck" en wel „Förderung des eigenen Volkstums": „Parteipolitische, religiöse, humane, ueberhaupt alle übrigen Gesichtspunkte scheiden restlos aus". *Eerst* de macht is het doel, daarbij moeten zelfs de wensen der onderdrukte volksdelen worden achtergesteld. Wie nu is de Duitse bondgenoot ter verkrijging van de macht? Engeland! „So wie nun Englands traditionelle politische Ziele eine gewisse Balkanisierung Europas wünschen und benötigen, genau so diejenigen Frankreichs eine Balkanisierung Deutschlands . . . Das letzte Ziel franszösicher Diplomatie wird ewig im Gegensatze stehen zur letzten Tendenz der britischen Staatskunst. . . . Der unerbitterliche Todfeind des deutschen Volkes ist und bleibt Frankreich . . .". In de Duitse bezettingspolitiek der geallieerden hebben deze beschouwingen wederom volle actualiteit, al is de Franse invloed van thans slechts een fractie van die van 1927.

Als bondgenoten dus, nu het niet om de wereldmacht (wij schrijven 1927), maar om de substantie van Duitsland gaat: Engeland en Italië, die geen van beiden Frankrijk's overwicht kunnen wensen. De hysterische beschouwingen over de Joodse invloed bij dit alles laten wij daar. Maar, zo lezen wij in „Ostorientierung und Ostpolitik", die afrekening met Frankrijk, welke onvermijdelijk is en grondig komen zal, is slechts de rugdekking voor gebiedsvergroting in Europa. De nationaal-socialisten zullen beginnen, waar men zes eeuwen geleden eindigde, dus met de kolonisatie van het Oosten (o Nederlandsche Oost-Compagnie!). Het lot wijst de weg, doordat het Rusland aan de bolsjewisten overleverde, die de intelligentia en daarmede de garant en de substantie van de staat vernietigden. Rusland's statenbouwers waren de Germaanse elementen in de leidende kringen van het minderwaardige Russische ras. In hun plaats trad de Jood. Rusland is thans rijp voor ineenstorting, waarmede de juistheid der

volkse rassentheorie bewezen zal worden. Deze laatste beschouwingen verraden weer des auteurs hysterie.

En dan komt het *politieke testament* voor het Duitse volk: Duldt nooit het ontstaan van een tweede continentale macht in Europa. Zie in iedere zodanige poging een aanval op Duitsland, die met wapengeweld gekeerd moet worden. Draagt zorg, dat de kracht der bevolking niet in koloniën, maar in de bodem van de Europese Heimat ligt. Houdt het Rijk nooit voor verzekerd, zolang niet iedere zoon des volks zijn eigen grond kan krijgen. Dit is het heiligste recht, dat met het heiligste offer des bloeds moet worden verworven [7]). En op de nieuwe bodem zal dan een volk van 250 millioen Duitsers moeten opbloeien.

In het dan volgende hoofdstuk „Notwehr als Recht" wordt het nut uiteengezet van een langzame en stuk voor stuk toegepaste onderwerping door de overwinnaar. Elke daad op zichzelve mag geen volledig verzet rechtvaardigen.... Met onverbiddelijke consequentie is Hitler's program uitgevoerd, in het binnenland en in Europa. En zijn bitterste vijanden en zijn uitgezochte slachtoffers leiden hem tot de macht: „Die hypnotisierte Wallfahrt der deutschen Demokratie zur Guillotine ihres Unterjochers, tragisch vergrössert in eine eben so hypnotisierte Wallfahrt der europäischen Demokratien zur selben Guillotine" — schrijft een profetisch man in 1934 [8]).

Europa is door Hitler veroverd..., maar de wereld niet. Tenslotte is zijne conceptie te beperkt gebleven, al stond zij reeds over de rand van volledige verwezenlijking. Typerend Duits is zijne visie, ene mengeling van groots realisme en tragische illusies, de eeuwige gespletenheid van de Duitse ziel, wreed en sentimenteel, eenzijdig op het blinde af. Verbijsterend raak is immers Hitler's critiek, maar bij de reconstructie wordt vergeten, dat de wereld zelve mét de Duitse herrijzenis zal veranderen. Wellicht kan een zwak Duitsland inderdaad Engeland als hulpe vinden tegen een sterk Frankrijk. Maar zal niet dit zelfde Engelse evenwichtsstreven zich tegen Duitsland keren, indien Duitsland te machtig wordt? Maar dan is het „Gott strafe England", dan speelt Engeland vals. De kernfout is, dat Hitler denkt uit te maken, wat de Engelse politiek zal zijn. En van Rusland heeft hij in zijn blinde rassenwaan niets begrepen, niets ook van de krachten, die Rusland uit Azië opnam. De V.S. heeft hij in hun onbegrensde kracht juist gepeild. Het zal ook niet zijn wens geweest zijn, dat zij zich in de oorlog begaven, het zal hem door Japan zijn afgeperst.

Maar alweer ene illusie te menen, dat de V.S. ene wereldhegemonie zouden dulden. Illusie of niet: Hitler's woorden zijn Duitse constanten. Eindeloze schande heeft Hitler over het Duitse volk gebracht, maar zij beseffen het niet, zij blijven hem eigenlijk trouw. Was in het Duitse volk maar een sprankje te ontdekken van machteloze verontwaardiging, van koninklijke toorn, toen de Duitse Joden over de straten werden gesleept, de Polen als honden geschopt, Rotterdam als speelgoed vernield, de Nederlanders, Belgen, Fransen, Tsjechen als vee opgejaagd en versleept en de Russen als slaven verhandeld? Het was er niet. Gij zegt, dat het de Partij was, de minderheid des volks. Het zij zo, maar het was de Weermacht, die alle gebieden voor de Partij heeft veroverd, die te Amsterdam „de orde herstelde", toen het volk zich voor de Joden stelde. Het is de droevige ervaring geweest, dat Hitler slaapt in het hart van elke Duitser, gelijk Napoleon in het hart van iedere Fransman. Zo de Duitser zijn Hitler niet aanbidt, gehoorzaamt hij hem toch. Ja, er zijn — God weet het — andere Duitsers, maar zij bepalen niet meer en nooit meer de koers van het Duitse volk. Dit betreft dan de *staatkundige* leiding, individueel mag men nimmer generaliseren. Daar staat dus het volk van het midden . . . vijand van velen. Er klinkt een fluistering van beklemmende tragiek en van een donker lot. Heeft dan dit volk niets meer te verliezen en niets meer te geven? Het Duitse volk heeft gedreigd: stort gij ons in de chaos, zo gaat Europa mede. Het is zo gegaan. Nu Europa zich moeizaam tracht te verheffen, beseft het maar al te goed, dat het Duitsland in zijn midden zal moeten opnemen. En het is daartoe bereid. Maar het zal het volle risico moeten nemen. De Duitse constanten zullen zich niet wijzigen, hoe men ook het *Ruhr*-statuut, dat in 1949 werd geboren, zal maken. Met de elementaire kracht, die de Duitser eigen is en die wij voor Europa van hem vragen, zal hij mede zijn traditie in de nieuwe gemeenschap inbrengen: Dr Faust blijft in zijn diepe menselijkheid eeuwig dezelfde. Essentieel veranderd is slechts de Duitse gebiedsomvang en daarmede de Duitse macht.

3. *Frankrijk*

Richelieu, de Zonnekoning, Talleyrand, Clémenceau, De Gaulle, enige van vele namen, maar het gaat om het eeuwige Frankrijk. Misschien klinkt het vreemd, maar de oude Franse politiek had iets gemeen met de recente Duitse, slechts was zij grandiozer en bekoorlijker. Zij had de overwonnenen daardoor meer te bieden.

Ook Frankrijk immers stond eens voor het probleem der „Einkreisung": Habsburg te Madrid, te Brussel en aan de Rijn. Het is de taak der Franse koningen geweest deze verstikkende omarming te doen springen en zij zijn geslaagd. Het was vroeger reeds de taak van deze zelfde koningen Frankrijk de eenheid te geven en zij zijn tijdig gereed gekomen. Dit is het essentieel verschil tussen de Franse en de Duitse traditie: de Franse politiek heeft eeuwen van verblindend succes achter zich. Hier ontbrak tot 1870 zeker het wurgend besef gefaald te hebben. En dan is Frankrijk niet het rijk van het midden: het grenst aan twee zeeën, waardoor de grote wereldroutes lopen, en het heeft zich na harde strijd met Engeland toch nog een koloniaal imperium verworven. Eén loden last drukt de laatste eeuw op Frankrijk: het veroudert, de wiegen blijven leeg. Een gevolg van de verdeling van de grond na de Revolutie? Het is waarschijnlijk. Of het herstel der geboorten na 1945 blijvend zal zijn?

Men vindt de sleutel van de Franse traditie in de wijze, waarop de Franse koningen en hunne ministers de Engelse invasie eerst en de omklemming van Habsburg dan hebben gebroken. Zij hebben zich voor het laatste gemengd in de Dertigjarige Oorlog in Duitsland en zij deden dit zij aan zij met onze vaderen. De Republiek mét de Kardinaal Richelieu tegen de Contrareformatie! Het is in dit tijdperk, dat de noodzaak Duitsland verdeeld te houden als maxime van Richelieu door de Franse politiek is gerecipieerd. Wij hebben dus samen met Richelieu aan de wieg van die doctrine gestaan: ook wij zijn door de Contrareformatie in Duitsland bedreigd geweest. Het was in 1629 tijdens het beleg van den Bosch door Frederik Hendrik, dat de Duitse bevelhebber Montecuculi naar het hart van ons land trachtte te stoten. Frankrijks traditie: Jeanne d'Arc en Richelieu.

Het maxime van Richelieu kon strategisch slechts beveiligd worden, wanneer de Franse grens aan de Rijn kwam te liggen. Sinds het verdelingsverdrag van Verdun van 843, waar de zonen van Lodewijk de Vrome het vaderlijk rijk verdeelden, was het rijk langs de Rijn, dat van Lotharius, reeds een bron van strijd tussen Frankrijk en Duitsland geweest. Slechts verwerving van dit gebied zou Frankrijk op de duur strategisch veiligheid verzekeren. Het moest echter deze streken op Duitsland, dat ze in 925 definitief had verkregen, veroveren. Nu hebben de Franse koningen reeds delen van dit gebied in hun macht gekregen; de lijn werd voortgezet door de revolutielegers en Napoleon, welke laatste in 1810 met de inlijving van het gebied ten Zuiden van de Waal en later in het jaar met de

inlijving van geheel ons vaderland het ideaal bereikte. Maar het ging met de val van Napoleon teloor. Het idool is echter gebleven en ligt nog steeds (Rijnland-republiek van 1919, Locarno-Pact van 1925, Ruhr-statuut van 1949) ten grondslag aan de Franse conceptie der veiligheid, die te gebiedender opkomt, naarmate de Franse expansiekracht is verslapt. Het is immers de man in de verdediging, die steeds roept om garanties! En nu voor ons het merkwaardige: een Frankrijk, dat expansie vertoonde, hebben wij de Rijngrens eeuwig geweigerd — het was de inzet van bittere strijd, een Frankrijk in rust moge mét ons de Rijngrens verdedigen. Eenmaal hebben wij dit in 1919 geweigerd [9]), een tweede maal zal het niet voorkomen. Het Pact van Brussel spreekt hier duidelijke taal.

Soms schijnt het alsof het lot Frankrijks vonnis heeft geveld: „la mort sans phrase". Hevig drong zich deze gedachte op in de beruchte Vichy-periode, toen een weerzinwekkend spel werd gespeeld, teneinde de Teutoonse geweldige te behagen, toen Frankrijk zelfs eigen zonen en eeuwige beginselen aan de valse schijn van de dag heeft geofferd. En dit deed niet slechts het bezette Frankrijk, maar tot 1942 ook de vloot en de koloniën. Was men dan zó moe? Had dan de oorlog van 1914 tot 1918 het laatste levenssap weggezogen? In 1917 had men ook gewankeld, maar toen stond op Clémenceau, wiens geest nog éénmaal het Franse volk tot grandioze offers wist op te roepen, nog éénmaal de grote Rijnpolitiek in het vaandel schreef, het Rijngebied deed bezetten, een Rijnrepubliek deed stichten, maar daarvoor was blijvend nodig kracht en macht! *Eigen* kracht, maar Frankrijk verwachtte slechts kracht van de bondgenoten, die elkanders ideeën ontmanden. En zo liet men het verworvene stuk voor stuk uit de handen vallen, men zag niets en schreed blind de catastrophe tegemoet. Met de val van Frankrijk in 1940 was het innerlijk evenwicht van Europa verloren. Machten buiten Europa zouden in de oorlog het *wereld*evenwicht, *niet* dat van Europa, herstellen. Niets heeft het herstel van het Europese evenwicht na 1945 meer verlamd dan de vehemente, soms op burgeroorlog gelijkende, beroeringen in Frankrijk. Het oude revolutionnaire élan scheen zich in het communisme te incorporeren. De oude nationale idee groepeerde zich om De Gaulle, de man met de continentale politiek van Richelieu, gelauwerd met de eer van Frankrijk .... en ondanks het door hem bewaarde Engelse bondgenootschap uiteindelijk aan Engeland de zeggenschap op het Europese continent betwistend. De thans regerende mannen van het midden (troisième

force) hebben het Europese federalisme definitief in het vaandel geschreven. Of dit Frankrijk zal voldoen? Het is te hopen.

4. *Rusland*

Kent Rusland zichzelve? Het kwam eerst langzaam tot bewustzijn uit de eeuwenlange mijmer van de orthodoxe mystiek. Poesjkin, Gogol, Dostojewsky, ja heel het Russische genie van hun tijd hebben de ziel des volks geopend en huiverend hebben zij in hare diepte gestaard. Geheimzinnig is de Russische ziel en tegenstrijdig, zij laat zich niet klemmen in de maten van onze moraal, zij betovert ons met haar donkere pracht en bedrukt ons met haar grondeloos leed. Zij gelooft, dat zij de wereld van de boze moet verlossen, daartoe gevoelde zich Dostojewsky geroepen met heel zijn religieus vertrouwen, dat gelooft ook menig arbeider uit Moskou met heel zijn proletarische overgave.

Messiaans is het Russische hart [10]). Men ziet het soms zo eenvoudig: nam niet Rusland reeds onmetelijke gebieden op in het hart? En maakte het die gebieden niet gelukkig? Waarom ook niet anderen? Moet niet ieder Moedertje Rusland liefhebben? „Bij andere volken leeft elke nationale persoonlijkheid alleen in en voor zichzelf, wij echter zullen, wanneer onze ure komt, er juist mee beginnen om aller dienaar te zijn terwille der algemene verzoening .... Onze eerste politieke stap na de tijd van Peter de Groote specificeerde zich dan ook vanzelf: deze eerste schrede vormde het plan om het hele slavendom onder Rusland's vleugelen te verenigen ... Natuurlijk spreekt het vanzelf, dat voor dit doel Konstantinopel vroeger of later in ons bezit moet komen ... Ieder groot volk gelooft en moet geloven, wanneer het tenminste lange tijd wil blijven bestaan, dat van hem en hem alleen de redding der wereld afhangt, dat het enkel leeft om aan het hoofd aller volken te treden, die allen in het eigen volk op te nemen en ze, in een harmonisch geheel, te voeren naar het voor hen allen, bestaande einddoel ....." [11]). Zo ziet het Dostojewsky reeds in de negentiende eeuw. Friedrich Engels heeft het in dezelfde tijd anders gezien: „Geld uitdelende met volle handen, voor geen trouwbreuk, geen verraad, geen sluipmoord terugdeinzend, — over de lijken van millioenen Russische soldaten en op zijn minst van énen czaar heenschrijdend, door overwinningen evenmin tot overmoed verleid als door nederlagen ontmoedigd, slaagde deze even begaafde als gewetenloze bende er in, om, de blik onwrikbaar op het einddoel gericht, de grenzen van het czarenrijk in Europa uit te zetten tot aan

de Weichsel, de Donau en de Zwarte Zee en half Azië te veroveren". Er circuleert ook steeds een apocrief testament van Peter de Groote, reeds tot traditie geworden, dat als einddoel der Russische politiek stelt de vernietiging van het Turkse rijk, de gehele of gedeeltelijke inlijving van Polen, de verzwakking van Duitsland, de verovering van Finland ter dekking van Petersburg en de beperking van de hegemonie der Britse zeemacht door uitbreiding van het Volkenrecht [12]). Dit testament zou dan als door Engels boven beschreven ten uitvoer zijn gelegd. Tussen de concepties van Dostojewsky en Engels beweegt zich in waarheid de Russische politiek: zij draagt beide in zich, gelijk goed en kwaad woont in de mensenziel, volgens de dialectiek, die het wezen is van de Russische politiek.

Stromen van bloed vloeiden door de geschiedenis van de Russische staat, maar de Russische aarde baart mensen genoeg. De eerste staatsvormen ontstonden na de volksverhuizingen aan de rivieren van het Noorden met Nowgorod en naar het Zuiden aan de Dnjepr met Kiew. Hier stichten de Noormannen hunne rijken met koningsnamen als *Rurik*, *Oleg* en *Olga*. Via de Dnjepr komt het contact met Byzantium tot stand en ziet: Byzantium schenkt de Orthodoxie en gemalinnen aan de Grootvorsten van Moskou. Weet men wat dat zeggen wil? Geen Paus, geen Kruistochten, scheiding van Europa tot op de dag van vandaag. Meer nog zal Rusland van Europa scheiden. Is de eindeloze steppe het wezen van Moedertje Rusland, uit de steppe komen ook hare schenners. Verwoestende golven van ruiters zullen Kiew verwoesten en Rusland onderdrukken: het uiterste Westen zal bij Polen en Lithauers steun zoeken, Nowgorod slechts bleef achter bossen en moerassen gespaard, maar moest de „Gouden Horde" erkennen. Moeizaam wordt dan te Moskou aan het nieuwe rijk gebouwd, de dag komt, dat Nowgorod wordt ingelijfd en de Tartaar wordt verslagen. En de steppe sleept thans de overwinnaar mede, zij moet geheel worden veroverd, wil zij niet te kwader ure nieuwe horden uitstoten. En zo trekt Rusland's rijk door de steppe tot de Oeral en van de Oeral door de steppe tot straat Behring en nog verder. Maar dan maakt het keert, Alaska wordt aan de V.S. verkocht. Eindeloos groot is Rusland geworden, diep ligt dit feit in de Russische ziel bezonken, het fascineert de Russische mens, maakt hem messiaans. Maar ziet de Rus om zich heen, dan ontwaart hij slechts land, land, land. Waar is de zee, die hem met de wereld zal verbinden? Peter de Groote, Katharina, de Alexanders, zij zetten de voet aan het strand van een zee: Oostzee, Zwarte Zee, Gele Zee. De Witte Zee

was al eerder bereikt. Maar zijn niet die zeeën maar grote binnenwateren, die 's winters de toegang weigeren? Het is niet genoeg het strand te bereiken, er hoort nog wat bij! Zo ontstaan in de laatste eeuwen de omineuse klanken: Sont, Dardanellen, Perzische Golf en Port Arthur of Wladiwostok. De tragiek van de zee is een constante van het Russische Rijk: onvermijdelijk ontmoet het daardoor Engeland. Maar het gaat dan niet om leven of dood. Gaat het om het bestaan van Rusland zelve, dreigt een continentale macht Rusland neer te slaan, ziet dan gaan Rusland en Engeland samen. Een wonderlijke paradox beheerst hun verhouding.

Messiaans en collectivistisch is ook de Rus, het is een tweede constante. De enkeling is te klein tegenover de grootheid van land en natuur. Wie meent, dat het Russische bolsjewisme alleen is een Westers product, met geweld op Russische bodem geplant en enkel met de knoet gehandhaafd, vergist zich. Ziet wat Dostojewsky reeds profeteerde in een in Juni 1876 verschenen opstel, getiteld „Mijn Paradox": „Bewijst dit feit niet — d.w.z. deze aansluiting van onze meest verstokte westerlingen aan die uiterste linkerzijde, in werkelijkheid echter aan de critiserende elementen van Europa, die eigenlijk geheel Europa becritiseert — is dit geen bewijs van de protesterende Russische volksziel, die van oudsher, van Peter de Groote af, de Europese cultuur haat en van haar protest tegen deze cultuur, die in veel, al te veel opzichten, vreemd stond tegenover de Russische volksziel?" [13]).

Zo is het: stonden aanvankelijk tegenover elkander Westerse cultuur en techniek tegenover Russische cultuur en primitiviteit en meende men alternatief het een of het ander te moeten kiezen, Dostojewsky zag dieper. Hij wist, dat het anders zou uitvallen, maar het is niet geworden de patriarchale verhouding, die hij zich tussen volk en leiding in Rusland dacht. De dialectiek der geschiedenis leidde tot de synthese van Westerse techniek en Russische denkvormen. Het bolsjewisme is het protest tegen het Westen geweest, maar paradoxaal genoeg werd de vorm van dit protest in het Marxisme van het Westen gevonden, het Westen dat uit zichzelve in dit Marxisme zijn tegendeel had voortgebracht.

Rusland heeft voor zijn bestaan moeten vechten, later voor zijne expansie en heeft daarbij een militaire traditie gekweekt. Maar als door een wonder heeft het uiteindelijk de veroverde gebieden in zich opgenomen, Tartaar, Kalmuk en Kirgies, allen voelen zich min of meer een met het grote en mystieke Rusland, al zullen er natuurlijk

ook centrifugale krachten werkzaam blijven, maar dat is in elk land het geval.

Als een heldensage zal de strijd met Duitsland in het Russische hart leven: alles wat het wezen van Rusland is werd in de strijd geworpen, het eindeloze land, het mystieke geloof, de grondeloze lijdenskracht. Het ging ook om het hele Russische bestaan, dat had Hitler onmiddellijk doen weten. Technisch heeft Rusland de razende Teutoon weerstaan door de verlegging van het administratieve, industriële en agrarische hart naar het Oosten, voorbij Moskou . . . en verder voorbij de Oeral naar onbekende verten.

Is het Rusland's bestemming Europa voor zichzelve te beschermen? Reeds driemaal stuitte het de Europese usurpator, die allen versloeg (1812, 1914, 1941). Al die drie malen streed het daartoe tezamen met Engeland, als Rusland zelve levend bij de gratie van het Europese evenwicht. Beide landen liggen in de Europese peripherie en zijn de laatsten, die door de machtige in Europa moeten worden veroverd: de één in de eindeloze zee, de ander in de eindeloze steppe. Is het wonder, dat zij elkander in nood vinden? Maar beide landen spelen op vele borden, vaak ook tegen elkaar, tussen hen moet een evenwicht bestaan, gelijk zij samen het Europese evenwicht moeten garanderen, samen én met een derde ook dat der wereld. Die derde zijn de V.S., eens traditionele vrienden der Russen, hun redders van 1905, 1922 en 1941, thans door de verzwakking van Engeland en de daardoor veroorzaakte herordening van het wereldevenwicht als doodsvijand beschouwd.

In de aanvang van de negentiende eeuw scheen de geschiedenis even een vreemde draai te zullen nemen: een Russisch-Amerikaanse maatschappij stichtte Russische factorijen op Alaska en in Californië, verscheen ook op de Hawaïi-eilanden. Czaar Alexander I liet zelfs aanspraken horen op de West-Amerikaanse kuststreek van Oregon. De formulering van de Monroe-doctrine in 1823, waaraan Engeland's minister Canning mede debet was, maakte aan deze expansie der Russen een einde. In 1867 liquideerde Rusland op het Westelijk halfrond volledig met de verkoop van Alaska — men koos in dat tijdperk de vriendschap der V.S. Toch lieten enkele constanten, die thans virulent zijn geworden, zich ook toen reeds gelden.

Een zekere tegenstelling immers ontstond tussen de V.S. en Rusland in China reeds in de negentiger jaren van de vorige eeuw. Het ging daar voor de V.S. voornamelijk om economische belangen, waarvoor John Hay, Amerikaans minister van buitenlandse zaken

„fair play" eist. In 1910 kwamen Rusland en Japan tot een vergelijk, waarbij zij hunne invloedssferen met uitsluiting van derden regelden: Mandsjoerije en Korea voor Japan en Buiten-Mongolië voor Rusland. Op zichzelve was dit mede tegen de V.S. gericht, maar het deed weinig pijn en vertroebelde niet de verhouding. Ook de wederzijdse inmenging van Rusland en de V.S. in de in 1937 uitgebroken strijd van Tsjang Kai Sjek tegen Japan leidde nog niet tot acute misverstanden, al bewoog zich beider steun op zeer verschillende vlakken. De grote tegenstelling moest natuurlijk ontstaan, toen het belang der V.S. zich met dat van het Empire ging identificeren en de V.S. werden tot garant van het wereldevenwicht. De V.S. moesten mede de „erfenis van wantrouwen" tussen Engeland en Rusland, gelijk Eden het uitdrukte, aanvaarden.

De Amerikaanse verblindende techniek heeft daarenboven Rusland tijdens de opbouw der vijfjarenplannen geheel betoverd. Ook hier weer de typische Russische dialectiek, gelijk de bolsjewisten die wetenschappelijk hebben ontwikkeld. De Amerikaanse kapitalistische techniek slaat in Rusland in een bolsjewistische om. Men vindt dat te Moskou geheel normaal. Heeft men Hitler niet in den zadel geholpen, omdat men na de val van Hitler een dialectische omslag ten gunste van het communisme verwachtte? En is men niet heden ten dage bereid hetzelfde te doen voor de Gaulle? Eist men niet voor Stalin op het leiderschap van de internationale arbeidersmassa en steunt men niet tezelfdertijd het Oosters nationalisme. Dit vreemde denken stoot velen in het logische Westen af, maar succes heeft het gehad . . . .

5. *Verenigde Staten*

De V.S. zijn een bloedjong land, voortgekomen uit het roemrijke verzet van opstandige koloniën tegen een dwingend moederland. Aan de wieg der V.S. stonden ook heel bepaalde politieke doctrines: de rechten van de mens en de staatsburger werden vast in de Grondwet verankerd. Het vrijheidsbeginsel werd zo de mythe van de jonge staat. Wij hebben het in de Veiligheidsraad gemerkt! En nog iets zette zich in het Amerikaanse bewustzijn: een zeker protest tegen het bemoeizuchtig en twistziek Europa. Reeds in 1793 verscheen de neutraliteitsproclamatie van Washington, in 1815 een Neutrality-Act, in 1818 de Foreign Enlistment Act en in 1823 de Monroe-Doctrin. In 1871 kwam het Verdrag van Washington tussen de V.S. en Groot-Brittannië tot stand met de 3 regels van Washington nopens

zeeonzijdigheid en het waren pas de schendingen der Amerikaanse onzijdigheid door Duitsland, die de V.S. in 1917 in de oorlog dreven.

In 1919 wijst de Senaat in dezelfde gedachtengang het lidmaatschap van de Volkenbond af, anderzijds is men — altijd gevoeliger in de Pacific — in 1931/1932 tot doorpakken tegen Japan bereid: in Maart 1933 verschijnt ook de Mac Reynolds Joint Resolution, inhoudende de bevoegdheid van de President de export van wapens, die het gebruik van geweld zou kunnen bevorderen, te verbieden. De Senaat voelde weer weinig voor een discriminerende toepassing, die in het systeem der rechtshandhaving zou passen. Desondanks hief President Roosevelt in 1935 een bestaand exportverbod van wapenen met bestemming Paraquay en Bolivië op, toen de Raad van de Volkenbond in Januari 1935 Paraquay in „rupture" met het Pact verklaarde.

Zo hinkte men wat op twee gedachten. Aan de vooravond van de Italiaanse veldtocht in Abessynië kwam op 31 Augustus 1935 tot stand de „Neutrality Act": in principe zouden belligerenten zonder onderscheid door een exportverbod van wapens worden getroffen. Zo ontzegde men ook Engeland en Frankrijk voor het forum der aanvallers in de toekomst alle hulp. Het was, of een noodlot de oorlog wilde en alle krachten tot preventie verlamde! Op 26 September en 5 October 1935 werden op grond van deze wet Italië *en* Abessynië als oorlogsvoerende aangewezen (sic!). Op 29 Februari 1936 werd de wet met een jaar verlengd en op 1 Maart 1937 vervangen door een nieuwe „Neutrality Act", inhoudende het beginsel van „cash and carry". De President moet volgens deze wet weer de belligerenten *aanwijzen*, waardoor althans de mogelijkheid van discriminatie werd geopend; evenzo door de aanwijzing door de President van de op grond der wet te controleren goederen. De vraag „vrede boven recht" of „recht boven vrede" was door de V.S. in al te duidelijke zin beantwoord [14]). Was het wonder, dat Japan juist in 1937 na de executie van hoge Sovjet-officieren in China doorpakte? Wie zou het nu tegenhouden? Tot een aanwijzing van belligerenten is het in het Chinees-Japanse „incident" toen niet meer gekomen en de V.S. hebben daardoor niet behoeven na te laten China economisch en financieel te steunen. De natuur is sterker dan de leer!

De V.S. waren dus niet van plan aan enigerlei militaire uiteenzetting deel te nemen en legden, waar mogelijk, hunne diplomatie aan banden. Blindheid voor de eisen, die het internationale evenwicht

een grote natie ten eeuwigen dage zal stellen? De domheid der massa op het schild der democratie omhoog geheven? Men weifelde nog: in hetzelfde jaar 1937 hield President F. D. Roosevelt te Chicago zijn beroemde rede, waarin hij de quarantaine der totalitaire staten bepleitte. De neutraliteit werd inzet van de binnenlandse strijd, voorlopig zouden de „isolationists" winnen.

Maar er begint iets te dagen na Oostenrijk en Praag, te laat om de oorlog te voorkomen. Wanneer Frankrijk en Engeland ten strijde trekken, wordt de „Neutrality Act" te hunnen gunste gewijzigd: zij zullen nu profiteren van de clausule „cash and carry", hebben zij niet de deviezen en de zee? Na Frankrijk's val ten slotte *moet* Engeland op de been gehouden worden, dat ziet zelfs een blinde in de V.S. Men zendt wapens en in 1941 komt dan eindelijk de „Lease and Lend Act", die tot de deelname aan de oorlog zal leiden. Het is een jammerlijk relaas, dat der Amerikaanse neutraliteitspolitiek, een relaas van onkunde en vooral van onwil om de goede leiding van een begaafde President te volgen. Het is een martelend besef te weten, dat stromen van bloed en zeeën van tranen door een beter inzicht van de Senaat der V.S. voorkomen zouden zijn.

Dat men immers de macht had de wereld het eerlijke recht op te leggen — het is gebleken. De macht, die men niet gebruikte, ontviel aan het recht, condottierri gristen de macht tot zich en wondden Europa's hart tot stervens toe. Dat was „isolationisme".

Afkeer dus van de Europese twisten, het was, afgezien van 1917 en 1941, toen het wereldevenwicht in het spel was, een constante der Amerikaanse politiek. Moge zij ten grave zijn gedaald. Maar dat betekende geen afkeer van iedere machtspolitiek! De buitenlandse geschiedenis der V.S. is eigenlijk een aaneenschakeling van machtspolitieke successen. Hoezeer zal juist deze voorspoed niet hebben bijgedragen tot het ietwat naieve optimisme, dat bij Amerikanen zo dikwijls wordt gevonden? De gedachte van „ons doet niemand wat" ligt diep in de Amerikaanse ziel verankerd. Of Pearl Harbour van 1941 hier verandering heeft gebracht?

Het succes begon met een geslaagde vrijheidsoorlog en zette zich voort : in 1803 kocht men van Frankrijk Louisiana, in 1819 van Spanje Florida. De jaren van Napoleon's Continentaal Stelsel werden gebruikt om de overzeese handelsbetrekkingen uit te breiden, hetgeen in 1812 zelfs tot de tweede en laatste oorlog met Engeland leidde, die opnieuw goed afliep, al werd het Capitool verbrand. In 1848 werd Californië aan Mexico ontrukt en verder ging men naar het

Westen, men stak de Pacific over en ontsloot in 1854 met geweld Japan.

Dan komt het grote drama in de geschiedenis der V.S., de secessieoorlog in de zestiger jaren van de vorige eeuw. Groots was de inzet, machtig de worsteling en volkomen de ondergang van één der partijen, het Zuiden. Al de elementen van de klassieke tragedie waren in deze strijd verenigd. Maar het leed werd geleden en voort ging weer het jonge schuimende leven van de V.S., de jacht naar succes, de uitschietende individuele kracht, door geen traditie gebonden. In de politiek wikkelde men de erfenis van de burgeroorlog vlot af: de Alabamaquaestie met Engeland werd door een historische arbitrage geregeld; Napoleon III, die zich in de burgeroorlog in Mexico had genesteld, werd met spoed verwijderd. Het agrarische Zuiden was eens de kampioen voor de vrijhandel geweest, het industriële Noorden deelde thans de lakens uit, een industrie van geweldig formaat werd ontwikkeld: zij wenste protectie en zij kreeg haar, in 1893 werd het zeer hoge Mac Kinley-tarief bereikt. Het land bleek onbegrensde rijkdommen te bevatten — grondstoffen zoveel men wilde, arbeiders stroomden binnen.

Men liet zich ook naar buiten gelden. Door de wereld ging de roep van het economische imperialisme en de V.S. verstonden deze. Nadat in 1867 Alaska van Rusland was gekocht, werd in 1893 Hawaïi bezet, in 1898 werd Spanje verslagen en volgde de buit der Philippijnen en der grote Antillen. Men was nu over de Pacific heen en klopte aan de poorten van Oost-Azië. Het opkomend Japan zou de traditionele vijand worden. Of men ook zonder het Japanse gevaar steunpunten in Oost-Azië zou hebben gezocht, gelijk Mac Arthur thans vanzelfsprekend acht voor de Amerikaanse veiligheid? Oorzaak en gevolg zijn zo moeilijk te scheiden. Ook in Midden- en Zuid-Amerika penetreerde overigens de dollardiplomatie, van 1903 tot 1914 werd het Panama-Kanaal gegraven en een Panama-Republiek „gesticht". Het laatste feit was een naakte machtspolitiek, die in Zuid-Amerika weinig vertrouwen wekte. De nieuwe belangen vereisten natuurlijk ter bescherming van de verbindingen een vloot en men bouwde die.

En dan de wereldoorlog van 1914 tot 1918: geweldig was de industriële ontwikkeling der V.S., die de geallieerden van alles voorzagen. De uitval ten slotte van Rusland in 1917 en het daardoor wankelende evenwicht *dwong* toch nog de V.S. tot deelname. Thans was men „arbiter mundi", 's wereld's arbiter, thans kon men de mensheid, die smachtend wachtte op het wonder, dat Washington

zou brengen, de wet voorschrijven. Maar men liet de mensheid wachten, trok zich van Europa terug, verwierp de Volkenbond en sloot in 1921 te Berlijn een afzonderlijke vrede. Wél werd in 1922 in de Pacific de wet gesteld [15]), maar dan verdiept men zich in de eigen „prosperity". De zwarte dag komt in 1929, te New York stort de beurs ineen. Verbijsterd ziet men elkander in 1933 aan: kan het zijn, dat het grootste industriële apparaat ter wereld zo maar gaat stilstaan? Het was een van die gevaarlijke ogenblikken, waarin een volk de adem inhoudt en de paniek aan de einder staat. Eén kreet is maar nodig en een volk stort zich op de onschuldige, de Jood, de vrijmetselaar, de Chinees of welke geteisterde groep ook. Het ging goed: F. D. Roosevelt wist de emotie te leiden. Het was een lange weg, New Deal, isolationisme eerst, oorlog in Europa, wijziging van de buitenlandse koers dan, steunpuntenpolitiek, Leen- en Pachtwet en .... Pearl Harbour in December 1941. Het ongelooflijke was geschied, de existentie der V.S. kwam in het geding. Dat had men in anderhalve eeuw niet gedaan: vechten voor het naakte bestaan, dat had men het laatst in de Secessieoorlog onderling meegemaakt. Diep kerfde zich ditmaal de oorlog in het Amerikaanse bewustzijn, eindelijk besefte men verantwoordelijkheid en fatum van een grote mogendheid. De UNO vond een willig Amerikaans publiek, de nieuwe tegenstelling met Rusland wordt vastberaden aanvaard (Truman-Doctrin, Marshall-plan, Atlantisch Pact), de Pacific als een Amerikaanse binnenzee behandeld ....

Gebleken was immers, dat het isolationisme, stoelend op de Monroe-Doctrin een innerlijke tegenstrijdigheid bevatte. De Monroe-leer toch bemoeit zich weliswaar niet met Europese zaken, maar zij vigileert argwanend ieder Europees handelen op het Amerikaanse continent. En zo komt zelfs Monroe toch bij Europa terug, wanneer men tenminste niet wil afwachten tot één in Europa sterk genoeg is om ook Amerika te onderwerpen. En dezelfde Monroeleer vigileert ijverig het doen en laten der overige Amerikaanse landen. Zullen zij zich niet aan een machtige buiten Amerika verslingeren of verkopen? Ook hier kan men niet passief toezien, moet men eventueel ingrijpen. Uit deze noodzakelijkheid vloeien dan de „goede nabuurschap" en „Pan-Amerika" als politieke axiomata voort. Zonder wrijving gaat het niet. Het geval van Argentinië is leerzaam genoeg! Het autoritaire régime van Peron zoekt in de andere Zuid-Amerikaanse staten navolgers en bondgenoten te stimuleren .... trachtte in Maart 1949 de V.S. de loef af te steken met een conferentie te Havanna over de

Europese gebiedsdelen in Zuid-Amerika, onderhoudt bijzondere relaties met Franco en zo meer.

Een ernstig probleem in de verhouding der V.S. tot Zuid-Amerika is het feit, dat van economische aanvulling geen sprake is. Wat Zuid-Amerika voortbrengt hebben de V.S. niet nodig en zo zoekt men in Rio en Buenos-Aires onvermijdelijk relaties in Europa. De V.S. reageren dan met credieten en investeringen, maar het hart van het probleem wordt daarmede niet opgelost.

Misschien formuleert men de Amerikaanse politiek van de toekomst het beste als actieve Monroe-politiek. Tot 1940 dekten Engeland en Frankrijk min of meer de Westelijke flank. De eigen vloot en Engeland weer dekten ongeveer de Oostkust.

Maar toen Duitsland zich met Japan in 1937 verbond en Engeland en Frankrijk in 1940 vrijwel uitschakelde, stond het feit van de aanval op het Amerikaanse continent vast. Slechts over het ogenblik kon men twijfelen. Een actieve Monroe-politiek eiste toen ingrijpen. De ontwikkeling van luchtmacht, V 1 en atoomenergie, de verkleining van alle afstanden, dit alles zal voortdurend meer de actieve zijde van de Monroe-Doctrin stimuleren. Er zal geen wereldpolitiek zijn zonder de V.S., maar ook geen V.S. zonder wereldpolitiek. De paradox is, dat de victorie van 1945 de Amerikaanse veiligheid heeft verminderd, hoewel de feitelijke Amerikaanse macht oneindig steeg. Maar macht is relatief en de macht der Russen steeg eveneens, terwijl die van West-Europa dalende bleek. Zo wordt de buitenlandse politiek voor de Yankee een existentiequaestie, zoals zij dit voor het minder gelukkige Europa steeds was. Alaska, Japan, het Midden-Oosten vooral, West-Europa: het zijn thans vitale gebieden der Amerikaanse veiligheid, zoals het Amerikaanse continent was in de dagen van Monroe. Is het wonder dat Truman de grenzen van de Monroe-Doctrin heeft uitgezet?

6. *Japan*

„Die Japanische Expansion der Frühzeit, des Mittelalters und der Neuzeit zeigt in ihrer Zielsetzung eine ueberraschende Gleichartigkeit; man könnte sogar von einer in der Weltgeschichte einzigartigen starren Einförmigkeit sprechen" — het doel is steeds weer Korea en het achterliggende eindeloze China [16]). Japan gelijkt een stoomketel, het heeft de keus tussen gewelddadige beperking van de bevolkingstoename of gewelddadige expansie.

Hoe is deze dwangpositie ontstaan? Geen land vrijwel is zo van natuurlijke rijkdommen verstoken als juist Japan. Of de Yamatostammen daarvan enig besef hebben gehad toen zij in het begin onzer jaartelling op Japanse bodem landden? Reeds in 363 na Christus, nog vóór de vijandelijkheden op Japans gebied waren geëindigd, volgde onder de Regentesse Jingo Kogo de eerste stoot naar Korea, waar onderlinge tweespalt de onderneming begunstigde. Maar in 663 werden de Japanse indringers door Koreaanse troepen en afdelingen van het weer eengeworden China te land en te water verslagen. Maar intussen had China cultuur en techniek aan het leergierige Japan afgestaan, gelijk later het Westen zou doen. Op het einde van de 13de eeuw werd Japan zelf door een Mongoolse invasie onder Kublai Khan bedreigd, maar leger en taifoen sloegen de aanvallers terug. In 1592 is Japan weer in de aanval: de veroveringsveldtocht van Hideyoshi brengt Japan reeds weer in Korea, verder nog hoopt men te gaan, tot de grenzen van Indië. Maar na 6 jaar slaan de Koreaans-Chinese strijdkrachten Japan aan de Yalurivier , welbekend uit de Russisch-Japanse oorlog, definitief terug. Opnieuw retireert Japan voor enige eeuwen op eigen gebied.

De sociale structuur was feodaal en militair in die laatste tijd van daimyos en samurai. En het zal ook aan de feodale structuur zijn toe te schrijven, dat het leger en niet de vloot in de eerste plaats drager was van de militaire traditie. Het economisch evenwicht werd in deze jaren door een strenge geboortebeperking gehandhaafd. Isolatie en afzondering van de buitenwereld was het buitenlands politiek maxime. Slechts Nederlanders konden sinds 1641 op vernederende voorwaarden op Decima met de Japanners handelen.

En dan de schok van 1854: een Amerikaans eskader breekt Japan open. Hevig reageert de volksziel, even hevig als op de komst van Mac Arthur in 1945. In 1868 neemt de Mikado zelf het bewind in handen, Japan zal het Westen met Westerse middelen verslaan: verbluffend is de koortsachtige en omvattende vernieuwing op ieder gebied. Wég met de geboortebeperking, wég met het isolement, óp voor de industrialisatie, de export, maar met alles maar één doel: de macht.

In Europa heerste in de jaren na 1868 in het algemeen de liberale spheer. Japan werd dus ook liberaal: de vrije internationale handel zou het grote Japan voeden en een machtsapparaat van de eerste orde schragen. Een verwerkende industrie moest het grondstoffenarme land hebben: ruw materiaal invoeren en producten uitvoeren,

van de marge leven. De liberale oplossing bleef echter voor twee problemen staan:

(1) de boer kreeg voor zijn thans vele zoons niet méér grond en — was het niet genoeg — de concurrerende industrie eiste steeds goedkopere agrarische producten;

(2) Japan werd met huid en haar aan de afzetmarkten overgeleverd. Beide problemen, dat van landbouw en dat van industrie, tendeerden naar expansie: de boer zou buiten Japan grond krijgen en het leger zou tevens de grondstoffentoevoer en de afzetmarkten door veroveringen garanderen. Kon het dan niet met vreedzame emigratie worden geprobeerd? De zaak was, dat de Japanner het buiten Japan in de vrije maatschappelijke strijd niet tegen de Chinees kan volhouden. En, dat is weer de tragiek, de Japanner emigreert niet gaarne. Mac Arthur staat voor hetzelfde dilemma!

Zo pakten zich na 1868 donkere wolken samen boven de Pacific, waar in Japan de middeleeuwse krijger zich verslingerde aan een moderne industrie. Merkwaardige kinderen baarde dit zonderlinge huwelijk: feodale grootbedrijven als die der Mitsui, Mitsubishi en Yamamoto. De synthese van alle binnenlandse spanningen werd het nationalisme, waarvan het leger het extremisme droeg, de grootindustrie de relatieve matiging. Geen wonder dat de subalterne officier, de boerenzoon, de industriebaron ging haten. Er vormden zich staten in de staat: het leger, de vloot, de hofadel, de grootindustrie. En boven allen troonde de goddelijke Mikado. Wie zou het winnen? Zolang de industriële welvaart groeiende was, bleef de grootindustrie aan het roer. De behaalde successen tegen China en Rusland stilden voorlopig de dorst naar roem van leger en vloot: het waren voor de gematigden de onvermijdelijke conflicten, die ook de industriebaron kon aanvaarden. Maar de volgende stap zou zijn de greep naar de macht in de Pacific en dan .... de wereldmacht. Zou men China hebben onderworpen, dan was men dicht bij het doel: grondstoffen, arbeidskrachten, strategische punten. Maar zou men de Angel-Saksische machten uit den zadel kunnen lichten? Dat was nodig voor een definitieve onderwerping van China. Men aarzelde ..... nog was daar tot 1922 het vriendschapsverdrag met Engeland. Men beperkte zich in 1917 tot de bekende 21 eisen aan China en verwierf in 1919 definitief het Duitse Kiautschau en de Duitse eilanden benoorden de evenaar. In 1922 waagde men niet de strijd tegen de V.S. en Engeland, die na de Duitse nederlaag de handen vrij hadden.

Maar dan ontwikkelt zich het pacifisme in Europa en de V.S.

Dat kwam van pas! Met de crisis van 1929 steeg de spanning en in 1931 sloeg het leger toe. De oude staatslieden trachtten te remmen, maar het leger had het bit tussen de tanden genomen. Maar de strijd in China viel tegen, het duurde en duurde, achter China stonden Moskou en Washington, ieder aan één zijde. Maar dan is Duitsland bereid de gehele Europese beschaving in de Pacific voor een appel en een ei te verkopen. In 1937 de strijd in China en het Anti-Komintern-Pact met Duitsland en Italië, in 1941 Pearl Harbour, de zwarte dag voor de V.S. en Nederlands-Indië.

Ongekend waren de triomphen der Japanse wapenen na de mutilering der Amerikaanse en Engelse slagvloten bij Hawaïi en Malakka: heel de Pacific lag open en landmachten bleken niet aanwezig. De slag in de Java-Zee gaf de Koninklijke Marine de eer, maar Japan de Archipel. Maar de strijd in de Indonesische wateren redde het ondankbare Australië en behield daarmede de basis voor Mac Arthur's overwinning. Met „kikvorsensprongen" werd Japan benaderd, een geheel nieuwe amphibische strategie door de stoutmoedige Amerikaanse staf ontworpen, door de slagvaardige industrie voorbereid en door de jonge strijdmachten ten uitvoer gebracht. En dan komt in 1945 de atoombom uit de Amerikaanse laboratoria en blaast Hirosjima en Nagasaki op. Daar verschijnt ook na de Duitse capitulatie de oude Russische vijand wederom aan de Yaloe: met as bestrooid zit de menigte voor het Keizerlijk paleis en vraagt de Mikado vergeving te hebben gefaald.

Mac Arthur zet vrijwel alleen voet aan wal in Nippon, dat zwijgend zijn bevelen afwacht. Twee dingen doet men: de Mikado wordt behouden en de Rus blijft buiten. Geen herhaling van Potsdam voor Japan! En zo vinden Japan en Mac Arthur elkaar . . . . er wordt „gedemocratiseerd", er wordt gereconstrueerd. Voorwaar, de V.S. zijn edelmoedig genoeg: zij gedragen zich in veel opzichten als de erven van de Japanse traditie: bevordering van het Oosters nationalisme, bestrijding van het Oosters communisme. Of zij beide voldoende in hun wezen onderkennen?

Eens zal Japan weer zichzelve regeren, eens zal het weer een plaats in het evenwicht van de Pacific moeten krijgen. De Chinese débacle na 1945 heeft al gepraedisponeerd, dat deze plaats belangrijk zal worden. En dan zullen zich de oude constanten weer doen voelen, dan zal Japan weer op het Aziatisch continent verschijnen, althans zich doen gevoelen. Zo schijnt het ook de Amerikaanse diplomatie te verwachten . . . . en te wensen.

NOTEN.

[1]) Vgl. blz. 71 e.v.
[2]) Winston Churchill, Memoires 1939-1945 I, blz. 246-247.
[3]) F. M. Dostojewsky, Drie Vraagstukken, Januari 1877, te vinden in Politieke Geschriften, onder toezicht en van een inleiding voorzien van Henriëtte Roland Holst, N.V. Johannes Müller, Amsterdam, blz. 51.
[4]) Van Hamel ziet in 1918 reeds met scherpte in deze gedachte de grootste politieke realiteit dezer tijd, t.a.p. .
[5]) Europa und die Seele des Ostens, Zürich 1938.
[6]) Wij gebruiken hier de 30-31ste druk van Band I en de 24ste druk van Band II, beide verschenen te München, 1934. Zie blz. 138 e.v. en blz. 171.
[7]) Blz. 754 en 755.
[8]) Leopold Schwarzschild, Das Ende der Illusionen, Amsterdam 1934, blz. 92.
[10]) Schubart, Europa und die Seele des Ostens.
[11]) Dostojewsky, Politieke Geschriften, t.a.p. blz. 89, 90 en 102.
[12]) Geciteerd door Henriette Roland Holst in haar inleiding op de Politieke Geschriften van Dostojewsky, t.a.p. blz. 22/24.
[13]) Politieke Geschriften, t.a.p. blz. 79.
[14]) Zie Van Royen t.a.p. .
[15]) Vgl. blz. 124.
[16]) R. S., Die japanische Expansion, Zeitschrift für Geopolitik, 1939, blz. 617 e.v.

HOOFDSTUK XI

UITZICHT

In 1934 is een profetisch boek verschenen met de omineuze titel: „Das Ende der Illusionen" [1]). Een der illusies is die van het gezonde mensenverstand: „Uebersieht man die Weltgeschichte, so muss man sich eingestehen, dass ihr Gang durch nichts stärker beeinflusst worden ist als durch die Krisen und Agonien des gesunden Menschenverstands, die Psychosen und die Apathien, die Verzückungen und die Lähmungen . . ." [2]), Mogen wij dit tegenspreken? Maar er is dus geen uitzicht? Toekomstverwachtingen worden bewust of onbewust op wereldbeschouwingen gebouwd. Wie meent, dat 's mensen lot wordt bepaald door de ontwikkeling der economische verhoudingen, welaan hij zette zich aan verbetering en wachte op het heil van zijn economisch succes in de internationale staatkunde. Wie meent, dat zich in alle menselijke verhoudingen een evolutieproces afspeelt, dat in eeuwige vooruitgang en tijdelijke terugslagen een betere wereld zal baren, hij bouwe en gelove aan zijn toekomstbeeld. Er zijn er echter ook geweest, die, gelijk de pessimisten onder de philosophen, het tegendeel hebben geloofd.

Wie meent, dat ons in de Openbaring de weg van de zondige mens wordt gewezen, hij zal in ootmoed het lot dragen, dat hem eens tot de eeuwigheid zal voeren, die niet van deze aarde is. Er zijn er ook, die in algemene gelatenheid het ondoorgrondelijk lot der mensheid dragen. Blijde verwachting, fanatieke hervormingsdrift, sombere neerslachtigheid, religieuze overgave, wijsgerige gelijkmoedigheid — de mensheid heeft ze alle gekend en brengt ze in eeuwige wisseling eeuwig voort. Wij — dunkt ons — vinden weinig tekenen in het spoor der mensheid, die op evolutie wijzen. Welk natuurlijk recht zou ook de mens hebben beter te leven dan zijn voorvader. O zeker, de mens heeft zich beter aan zijne levensomstandigheden leren aanpassen, hij bouwt, hij weeft, hij graaft vandaag beter dan gisteren. Maar hij is de geheimzinnige mens gebleven, die staart naar het wonder van zijn geboorte, zijn ik en zijn dood. Hoe zouden wij ons verbeteren, waar wij onszelve en ons einddoel niet kennen? En zij, die in de Openbaring dit doel hebben gevonden, ook zij blijven voor

de ingeschapen zonde in deze wereld machteloos staan. Is dit alles een vrijbrief voor bandeloze kracht en tomeloos genieten? Slechts dwazen kunnen zo spreken. Het raadsel van ons zijn omvat immers een eeuwig streven naar zedelijke volmaking, dat het leven pas zin schijnt te geven. Ter ene zijde staat kortom de deugd, ter andere zijde staan de driften van het boze en in die onbegrensde strijd der tegendelen vergaat ons bestaan — het is alles één, zegt Heraclitus reeds een half duizend jaar vóór Christus....

Hoe aantrekkelijk schijnt het de evolutieleer te aanvaarden voor de ontwikkeling der internationale staatkunde. Niet waar, de ordening der mensheid omvat steeds grotere groepen en ruimten: familie, stam, stad, gewest, rijk, groter worden de eenheden, waarom zouden wij aan de uiteindelijke synthese wanhopen? Is niet de eigen richting binnen de staat onderdrukt, waarom ook niet tussenstaats? Ja, maar men vergeet één zaak: binnen de staat komt de eigen richting nog dagelijks voor, slechts wordt zij gestraft. Geen staat kan voorts uit zichzelve het uitblijven van de *collectieve* eigen richting als oproer en burgeroorlog garanderen. Er kan op grote gebieden een rechtsorde worden geschapen, maar geen rechtsorde garandeert uiteindelijk uit zichzelve het eigen bestaan. Gezag is „opinion" is gezegd. Het rechtsbewustzijn, dat de mensen is ingeschapen, tendeert wellicht op basis van een evenredigheidsbeginsel naar een orde van het recht. Dit recht zou moeten zegevieren, want het bundelt de krachten op basis van het rechtsbewustzijn, de stormlopende belangen daarentegen heffen elkander op [3]). Men kan dit toegeven en zich daarmede troosten Maar ook deze zegetocht van het recht is een weg van strijd: dagelijks baant zich het recht een weg door de hindernissen van bot en naakt belang. Hoe moeilijk is ook met de edelste bedoelingen niet vaak het recht te vinden in de baaierd der belangen. Blijkt niet vaak het ware recht pas in de strijd?

Evenmin als de nationale rechtsorde de politieke rust kan garanderen, evenmin kan een internationale orde de vrede waarborgen. Men heeft geloofd, dat men de binnenlandse samenleving in de banen der evolutie had geleid, toen de democratie haar juichende intrede deed. Men heeft gedacht de democratie in het parlement der volken van Genève en Lake Success ook tussenstaats tot zegen te doen zijn. Het was niet zo en het zal niet zo zijn. Zo ongeveer dacht de democratie: „Der Volkswille ist gut, sein Instinkt ist gesund. Er will den Frieden. Er will den Fortschritt. Er findet sich die besten Führer.

Er entscheidet sich für die besten Gesetze. Lauscht immer der Volksstimme, und ihr findet den rechten Weg" [4]). Het is niet zo. Nog geheel afgezien van de moeilijke techniek der democratie, het is niet zo. Juist in de democratie kan de democratische wil licht in zijn tegendeel omslaan. De volkswil kan door woeste driften worden medegesleept. Men spreekt dan gaarne van „eer" en zowaar het Pact van de Volkenbond vangt nog aan met een verwijzing naar de eer! Huizinga zou dit begrip met recht onder de spelelementen in de cultuur onderbrengen!

Reeds Polybios kwam in de Griekse wereld tot zijn kringloop der staatsvormen. En internationaal liggen de zedelijke normen, die aan de democratie ten grondslag liggen, nog zwakker verankerd. Immers het zedelijke oordeel verbleekt, naarmate het belang van de grotere groep behartigd moet worden: „voor mijn gezin", „voor mijn gemeente", „voor mijn vaderland", tenslotte mag veel, zo niet alles. De psychologie spreekt dan van bewustzijnsvernauwing. Xenophon verhaalt reeds, hoe Socrates poogde de deugd te omschrijven en op de grond met een stok ter ene zijde van een lijn de deugden schreef, ter andere zijde de ondeugden. Maar, zo wierp men hem tegen: liegen is slecht, maar tegen de vijand moet men toch liegen, en Socrates verdeelde zijn deugd in handelingen jegens vrienden en jegens vijanden. Men kán op de politiek niet de normen van de ethiek toepassen [5]).

Nu willen we nog eens uitzien, achter ons en vóór ons. Wat was nu de internationale staatkunde van het Nederlandse gemenebest? Wij vonden een zigzag: tijdens de Opstand actieve inschakeling in de grote internationale politiek, aanvankelijk op voet van ongelijkheid (Anjou, Leicester), later op voet van gelijkheid. Dan het succes en de bloei, wij behoren tot de machtigen der aarde, een koloniaal rijk wordt gesticht, zeker ook dankzij een uitzonderlijke constellatie. De heersende koopman mist echter allure en fantasie voor een grote staatkunde, te diep zit hij met zijn ogen in de koopmansboeken verdiept. Wie zijn wissels betaalt, is zijn vriend.

Staatkunde in grote stijl maakt pas de Koning-Stadhouder. Nu is het uit met het struikelen van handelstwist tot handelsverdrag: er is een grote staatkundige conceptie, een mythe van verzet tegen de schenner van het evenwicht, de absolutist, de bedreiger van het Protestantisme. Maar die politiek vergde teveel van het land, zeiden de kooplieden. De heren hebben waarschijnlijk nooit de kosten ener

bezetting of inlijving berekend. Wanneer de Koning-Stadhouder zijn gezag niet meer kan laten gelden, gaat de lijn terug: streven naar onthouding, naar neutraliteit, verslapping allerwege, ondergang ten slotte.

Het herstel en de vereniging met België delen ons opnieuw in de levende Europese politiek in, mede zullen wij het evenwicht handhaven. Ware het maar gelukt het streven van Willem I, het zou Europa ten zegen zijn geweest. Het mocht niet zo zijn. Met de scheiding van België zakken wij terug in de onthouding en de neutraliteit. Er was wat voor te zeggen, zolang niet vaststond, dat de Vrede in Europa ondeelbaar was, zolang niet evenwicht en zedelijk beginsel even ondeelbaar bleken. Zo kwamen wij als neutrale de eerste wereldoorlog door, het leek een brillante rechtvaardiging der neutraliteit. Maar reeds toen lieten wij ons dagelijks vernederen en reeds waren wij in wezen tot profiteurs geworden: het bloed, dat de geallieerden in Vlaanderen en Frankrijk stortten, vloeide mede voor ons en wij wisten het, hoewel wij geen voorkeur veinsden. In dit besef traden wij toe tot de Volkenbond, weer buigt de lijn om, de zelfstandigheidspolitiek wordt ingeluid. Wij zullen in de Volkenbond zelfstandig medespreken over de grote vragen van de dag. Verbintenissen echter wil men niet.

En dan komt het tijdperk van Adolf Hitler, het ging nu om alles, zedelijk, staatkundig, economisch. Nog éénmaal veinzen wij het niet te zien, de neutraliteit wordt weer in volle glorie ingehaald: geen militaire afspraken voor het geval ener agressie, gelijk ze Churchill van ons vroeg! Natuurlijk worden wij toch overweldigd en zo verenigde een kracht van buiten ons lot met dat der geallieerden. Had het Westen dat niet tijdig zelf gekund en aldus betere voorwaarden voor de verdediging van allen kunnen scheppen? Of dacht men misschien, dat Adolf Hitler toch eens zijn woord zou houden?

Wij leven in een eeuw van geweld. Wie hoorde ooit, dat geweld vanzelve ophield? Geweld baart geweld en slechts het evenwicht geeft rust. Wanneer Duitsland en Japan deze oorlog al verloren hebben, wordt derzelver ziel ook door schuldgevoel verteerd? Zij voelen zich niet schuldig en omdat zij anders hun vaders zouden moeten verachten, zullen de Duitse en Japanse zonen het geweld blijven bewonderen. Zij zullen profiteren van de breuk in de bond der overwinnaars, gelijk alle overwonnenen door alle eeuwen hebben gedaan. Reeds staat de deur wijd open . . . .

Terug dus naar de politiek van de Koning-Stadhouder, terug naar het streven van Koning Willem I, terug naar de schansen, waar het evenwicht wordt verdedigd. Reeds schuwen wij gene verplichtingen en zien wij openlijk uit naar het Westen, waar wij behoren. En overzee zullen wij eens ons aandeel in een ordening van Zuid-Oost-Azië op ons nemen. Verbinden wij dan de conceptie van Grotius over de rechtvaardige oorlog met die van de Koning-Stadhouder over het evenwicht in Europa en bevorderen wij de balans in de Pacific. Volbrengen wij aldus onze taak, dan geven wij onze kinderen wellicht de vrijheid en zeker de eer.

NOTEN.

1) Leopold Schwarzschild, Das Ende der Illusionen, Amsterdam 1934. Zie ook zijn ABC van een nieuwe wereld, Den Haag 1946.
2) T.a.p. blz. 100.
3) Prof. Mr R. Kranenburg, Algemeene Staatsleer, Haarlem 1937.
4) Schwarzschild, Das Ende der Illusionen, t.a.p. blz. 61.
5) Prof. Mr R. Kranenburg, Politiek en Ethiek, De Opbouw, Jaargang 1924/1925, blz. 175 e.v.

PERSONENREGISTER

Ambrosius 10, 11
Anema, Prof. 96, 75[18])
Aquino, Thomas van 11
Artevelde, Jacob van 52
Asser 37
Augustinus 10 e.v.

Bacon, Francis 93
Baldwin 23
Barrès 32
Baschwitz, Kurt 19[13])
Beaufort, D. 10, 75[36])
Beelaerts van Blokland 68 e.v.
Beieren, Jacoba van 52
Bentinck 55
Bismarck 27, 58
Bolk 32
Brueghel 18
Bijlandt, van 56
Bijvanck, Dr A. W. 21 e.v., 38[2])

Capelle, Wilhelm 49[3])
Chamberlain 85
Christison 128
Churchill 23, 99, 108, 110, 129, 134 e.v.
Clémenceau 91
Coen, J. P. 119
Colijn 60, 88, 89
Court, Pieter de la 13, 55
Cromwell 42, 47

Daendels 43, 55
Delbez, Louis 113[15])
Demokritos 41, 112
Dirk III, Graaf 25
Dirk IV, Graaf 25
Domela Nieuwenhuis 43
Dostojewsky, F. M. 12, 19[14]), 138, 146 e.v.
Duyvendak, Prof. Dr J. J. L. 75[29]), 75[35]), 113[22])

Eden 150
Eduard III 52
Edward I 51
Engels, Friedrich 146

Falck 26
Floris V 51
Francois, Prof. Mr J. P. A. 132[1])
Frederik II 55
Frederik de Groote 57
Frederik Hendrik 25, 45
Freud, Prof. Dr S. 19[13]), 19[15])

Gandhi 12
Gaulle, de 145
Gelderen, J. van 132[8])
Gerretson, Dr C. 35, 115
Gobineau, de 33, 34
Goes, van der 57
Gomperz, Theodor 49[1])
Goslinga 55
Gosses 29[4]), 30[13, 14]), 61[3, 4, 5, 6, 7, 12])
Groen van Prinsterer 23, 75[18])
Grotius 12, 13, 18[7]), 115

Hamel, Prof. Mr J. v. 54, 61[11, 14, 15, 17]), 92[9]), 159[4]).
Han Féi-Tze 74, 108
Haushofer 29[1])
Heering, Prof. G. J. 11
Heinsius 25
Hitler 44, 86, 138, 140, 159[6])
Hobbes 12
Huet 37
Huizinga, Johan 19[16]), 21, 29[3]), 34, 39[11]), 54

Isidore van Sevilla 11

Jan I, Graaf 52
Jan van Avesnes 52
Japikse 29[4]), 30[13, 14])
Jaspers 112
Jozef II 25, 56
Jourdan 41

Karel II 46, 48
Karel V 27
Karnebeek, Jhr. Mr Dr H. A. van 62, 67, 70, 75 [5, 6]), 84, 92 [2])
Keynes, John Mayuard 92 [11])
Killearn, Lord 128
Kjellèn, Rudolf 20
Kleffens, van 14, 15
Kleintjes, Mr Th. 132 [2])
Kleiweg de Zwaan, Prof. Dr J. 38 [3])
Knuttel Wzn., Dr G. 19 [17])
Kranenburg, Prof. Mr R. 38, 93 e.v., 112 [3, 4]), 113 [8, 20, 21]), 164 [3, 5])
Kuyper 23, 55

Lenin 16
Litwinow 80
Livius, Titus 10
Lloyd George 91
Loder 37
Lodewijk XIV 14, 24, 41, 46
Loudon, 14, 15

Mac Arthur 153, 156 e.v.
Machiavelli 12
Madariaga, S. de 69, 75 [21, 22])
Marnix 27, 42
Marshall 104
Maurits 25, 45, 47
Mazarin 45
Monroe 100
Multatuli 37

Napoleon 23, 24, 42, 144
Napoleon III 58
Nicolaas I, Paus 11

Obst, Erich 30 [10])
Oldenbarneveldt, van 24, 42, 50
Ortega y Gasset, José 44, 75 [28])

Peron 154
Pichegru 41, 43
Pirenne, Henri 113 [19])
Pitt 55
Philips de Goede 53 e.v.
Polybios 162
Potgieter 37
Putte, van de 37

Quack 23

Rauschning 44
Regout, Robert 12, 132 [4])
Reynaud 108
Richelieu 25, 41, 42
Roëll 57
Roland Holst, Henriëtte 19 [14])
Romein 34
Roosevelt, Franklin, 87, 152
Roosevelt, Teddy 59, 60
Royen, Dr W. P. J. A. van 18 [4])

Schubart 138, 159 [10])
Schwarzschild 159 [8]), 164 [1, 4])
Slingelandt, Simon van 7, 35, 36
Smuts 99, 104, 113 [17])
Soekarno 152
Spiegel, van den, 26, 56
Stikker, Minister 96
Struycken, Mr A. A. H. 39 [13]), 68 e.v., 73, 74 [2, 15, 17, 21]), 123
Stuyvesant 131
Suarez 11

Tanner 18 [10])
Telders, Prof. Mr B. M. 75 [16, 19]), 92 [3, 4])
Temple 14
Tertulianus 10, 11
Thorbecke 7, 13, 14, 18 [1]), 19 [12]), 30 [12]), 37, 43, 58, 61 [2]), 72 e.v., 75 [27]), 92, 93
Tolstoi 12
Treitschke 53
Troelstra 23, 43
Truman 108, 155
Uiterschout, J. L. 30 [15]), 39 [9])

Vattel 13
Vauguyon 56
Verhuell 55
Verzijl, Prof. Dr 75 [8]), [9]), 113 [9, 11])
Vittoria 11, 13, 116
Vloten, van 37
Vollenhoven, van 8, 13, 18 [7]), 37, 60
Vreede 23
Vries, Prof. Dr Jan de 30 [11])
Vuuren, Prof. L. van 29 [6])

Waterink, Prof. Dr J. 34
Willem van Oranje 45
Willem I, Graaf 51
Willem I, Koning 14, 26, 43, 57, 163
Willem II, Stadhouder 45, 47
Willem II, Koning 57,
Willem III, Stadhouder 14, 36, 42, 45
Willem III, Graaf 52
Willem V, Stadhouder 47, 57
Willem V, Graaf 52
Wilson 91
Wit, Jan de 24 e.v. 35, 47, 53

Xenophon 162

Zuylen, van 58

ZAKENREGISTER

Algecirasacte 59
Amerika (V.S.) 150 e.v.
  arbiter mundi 153
  economisch imperialisme 153
  isolationisme 152, 154
  Lease and Lend Act 152
  machtspolitiek 152 ev.
  Mac Reynolds Joint Resolution 151
  Monroe-politiek 155
  neutraliteitspolitiek 151 ev.
  Neutrality Act 151
Atoomcommissie 102
  atoomenergie 97, 109
arbitrage 36, 60, 66 ev.
auctoritas principis 10
balance of power 72 ev., 99, 112
belangen:
  dynastieke 45 ev.
  culturele 45 ev.
belangengeschillen 66 ev.
België 9, 14
Benelux 106 ev.

Calvinisme 41
causa justa 10
Chalcydische Vredesbond 9
Christendom 10, 11
collectieve veiligheid 15, 62 ev., 95
Compagnie van Ostende 26
Congres:
  Congres der Interparlementaire Unie 60
  Pan Amerikaans Congres 59
  Weener Congres 94
constanten:
  territoir 20 ev.
  volkskarakter 31 ev.
continentaal imperium 15
contrabande 13, 28, 55
Conventie van Londen 122
Declaratie van Kew 57, 121
Decretum Gratianum 11
devaluatie 88

doctrine:
  Drago 59
  Grotius 13
  Machiavelli 12, 13
  Monroe 100, 149 ev., 154 ev.
  New doctrine of a balance of power (Churchill) 110
  Vittoria 13
  Truman 154

Duitsland 138 ev.
  Duitse Bond 28, 58 ev.
  expansie 28, 138 ev.
  imperialisme 23, 61
  nationaal-socialisme 44, 141 ev.
  pangermanisme 28, 44, 138 ev.
  Pruisische interventie 43.

Engeland 23, 133 ev.
  Acte van Navigatie 42
  Acte van Seclusie 42, 47
  consolidatie 133
  Dominium Maris 28, 42, 135
  Empire 92
  evenwichtspolitiek 134 ev.
  Groot Intercours Intercursus Magnus 42, 53
  hegemonie (ter zee) 36
  maxime „Balance of Power" 134
  pandsteden 41 ev., 45, 111
  Protestantisme 134
  vlootpariteit 137
  Whig-ministerie 26
evenwicht:
  Europees evenwicht 14, 23, 27, 42, 54, 95, 163 ev.
  Europese evenwichtspolitiek 111, 149
  internationale evenwichtspolitiek 95
  machtenevenwicht 60, 93 ev., 106
  wereldevenwicht 145, 149 ev.
evenwichtsbeginsel 72
evolutieleer 161
federalisme 111

Frankrijk 23, 143 ev.
expansie 47, 144 ev.
hegemonie 27
revolutie 16
traditie 144 ev.
garanties 106
Geopolitik 20
Hanze 53 ev.
Heilige Alliantie 43, 63
Hoare-Laval-plan 83
ideologie 40 ev.
intentio recta 10
Italië
Abessijnse quaestie 82 ev.
Ethiopisch-Italiaans conflict 15
fascisme 44.
Japan 155 ev.
expansie 155 ev.
grootindustrie 157
machtspolitiek 156
nationalisme 156
justa causa 12
jus in bello 13
justus modus 10
kruistochten 40
liberaal tijdvak 38
liberale hervormingen 43
Londense Zeerechtdeclaratie 60
Luxemburg 9, 28
crisis 58
machtslijnen 23
machtspolitiek 42
Meliers 9, 40
Marshall-plan 106, 154
Nederland
buitenlands beleid 7 ev., 125, 133
buitenlandse politiek 7, 52
afzijdigheidspolitiek 8, 70
evenwichtspolitiek 36, 57, 71 ev.
handelspolitiek 29, 35 ev. 90
internationale politiek 47 ev.
machtspolitiek 9
monetaire politiek 49
neutraliteitspolitiek 8, 14, 55 ev., 60, 89, 163
onzijdigheidspolitiek 70
Realpolitiek 15
wereldpolitiek 36
zelfstandigheidspolitiek 8, 70, 82, 106, 163
buitrecht 28
constanten 20 ev.
continuïteit 21
contrabande 48
Heren Staten 9, 13
Huis van Oranje 45
interventie 7, 27
Koning-Stadhouder 48
neutralisten 55
neutraliteit 9, 37, 44, 47, 57
psychologische 17
de Opstand 25, 41
Orangisten 55
Overzeese politiek 70, 114 ev.
particularisme 38
privileges 41
Protestantisme 41 ev.
Schelde-politiek 26
Tiende Penning 41
traditie 50 ev.
variabelen 40 ev.
volkskarakter 31 ev.
volksziel 20
Waterlinie 25, 60
Nederlands-Belgische vereniging 7, 14, 26 ev.
Belgische Opstand 57
Nederlands-Belgische tractaat 77 ev.
neutraliteit 73
gequalificeerde 15
gewapende 14
Noordzee-entente 59
ontwapening 68, 69, 88, 109
Ontwapeningsconferentie 88
Oorlog:
Amerikaanse Vrijheidsoorlog 14, 42, 55, 120
Frans-Engelse Oorlog 14
Honderdjarige Oorlog 53
Oostenrijkse Successie Oorlog 14, 55
Secessie Oorlog 153, 154
Tachtigjarige Oorlog 42
Tweede Engelse Oorlog 48
Vierde Engelse Oorlog 55, 131
Wereldoorlog 1914-'18 9, 60, 153
Zevenjarige Oorlog 14, 55
Oslo-overeenkomst 88

- *Overzee*: 114 ev.
  - afzijdigheid 70
  - contingentering 127
  - Cultuurstelsel 122
  - evenwicht 130
  - geopolitiek moment 116 ev.
  - Heren XVII 116
  - Linggadjati, Accoord van 128
  - Renville-overeenkomst 129
  - restrictieregelingen 127
  - traditie 119
  - variabele momenten 118 ev.
  - V.O.C. 114
- Pacific 123 ev., 153
  - pacifisme 157
- Pact:
  - Anti-Komintern Pact 127
  - Atlantisch Pact 8, 28, 65, 108, 154
  - van Brussel 8, 14, 23, 28, 108, 145
  - Kellog-Pact 80, 94
  - Locarno 76
  - Viermogendheden Pact 81
- positivisme 13
- Pragmatieke Sanctie 26
- probabilisme 12
- Protocol van Genève 66 ev., 74
- psychologie der massa 19 [1], [13], [15])
- psychologie der volken 31
- rechtsbewustzijn 161
- rechtsgeschillen 66
- Reformatie 40
- Renversement des Alliances 55
- Ruhr-statuut 143, 145
- *Rusland* 146 ev.
  - bolsjewisme 148
  - cultuur 148
  - expansie 148
- Rijksdag te Spiers 27
  - „ „ Worms 27
- Rijnvaartacte van Mannheim 58, 90
- solidariteit 12
  - objectieve solidarity 69
  - subjectieve solidarity 69
- souvereiniteit, onbeperkte 12
- *Spanje*
  - Burgeroorlog 83
  - non-interventie 85 ev.
  - Spaanse Armada 46
- status quo 84
- Touwceramiekcultuur 21
- Tractaat:
  - Redemptie Tractaat 53
  - Tractaat van Londen 131
- trias politica 71
- Tripartite Agreement 88
- unie:
  - monetaire unie 26
  - tolunie 26
- universalisme 10, 12
- Uno 93 ev.
  - Uno-Charter 93 ev., 154
- Veiligheidsraad 96, 102, 128
  - interim commissie 103
- Verbond:
  - Verbond der Zeemogendheden 14, 43, 45, 56, 120
  - Verbond tot Gewapende Neutraliteit 14, 43, 56
  - Drievoudig Verbond 27
- Verdrag:
  - Augsburg 27
  - Chapultepec 105 ev.
  - Haags Verdrag 14, 43, 56
  - Locarno Verdragen 79
  - Negen Mogendheden Verdrag 81, 125
  - Tordesillas 115
  - Versailles 63, 81, 90, 94
  - Washington 150
  - Wederzijdse Bijstand 65
- vetorecht 101 ev.
- Volkenbond: 62 ev., 80 ev.
  - arbitrageregeling 68 ev.
  - crisis 70
  - vetorecht 97 ev.
  - Volkenbondspact 15, 63, 100
- volkenrecht 8, 12, 16, 114
- Vrede:
  - Amiens 121
  - Den Haag 131
  - Munster 27, 70, 131
  - Parijs 120
  - Utrecht 63, 93
  - Westphaalsche Vrede 93
- vrijhandel 87
- wereldpolitiek 155
- West-Indië 130 ev.
  - geopolitiek 130
  - W.I.C. 126 ev.